

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Disertační práce

Španělsko-portugalská hranice jako multilingvní jazyková oblast

The Spain-Portuguese Border as a Multilingual
Language Region

Jan Mrva

Praha 2023

Školitel: prof. PhDr. Petr Čermák, Ph.D

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat svému školiteli, prof. Petru Čermákovi, za vedení práce, podnětné připomínky a ochotu během celého studia.

Rovněž děkuji vyučujícím Ústavu románských studií při FF UK, konkrétně dr. Petře Svobodové a dr. Zuzaně Krinkové za inspiraci, rady, porozumění a konzultace, kdykoliv jsem potřeboval.

Za podporu a trpělivost děkuji rodině a přátelům, především Mirimu, Míše, Štěpánce a Alče.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 29. září 2023

Jan Mrva

Abstrakt v češtině

Předkládaná disertační práce se zabývá španělsko-portugalskou hranicí, popisem jejích specifik a současné situace s ohledem na jazykovou politiku v rámci Evropské unie, Španělska a Portugalska. La Raya nebo A Raia, jak se hranice v kastilštině a portugalštině běžně nazývá, představuje velmi zajímavý jazykový areál, v němž se nachází několik minoritních galo-portugalských a astursko-leonských variet. Tyto variety v práci definujeme, nicméně do hloubky se věnujeme dvěma z nich, tj. mirandštině a leonštině. Ačkoliv jsou to pouze tyto variety, které utváří skupinu západních astursko-leonských jazyků, každá z nich se nachází v jiné fázi standardizace a požívá jiného stupně právní ochrany. Je tomu nepochybně tak, jelikož se obě variety vyskytují na jiné straně hranice – mirandština v Portugalsku a leonština ve Španělsku. Taková skutečnost tak poskytuje podmínky vhodné pro komparativní sociolingvistický výzkum.

Praktická část se proto soustředí na zhodnocení stavu západních astursko-leonských jazyků skrze výsledky terénního výzkumu, v němž byly využity teorie vertikalizace a teorie etnolingvistické vitality. Z výzkumu vyplývá, že mirandská jazyková oblast projevuje menší sklony k vertikalizaci a zároveň vykazuje vyšší známky vitality. Leonská jazyková oblast je na druhou stranu značně vertikalizována a vykazuje nižší známky vitality.

Klíčová slova v češtině

Španělsko, Portugalsko, hranice, sociolingvistika, jazyková politika, mirandština, leonština

Abstract in English

The present dissertation deals with the Spanish-Portuguese border, describing its specificities and the current situation with regard to language policy within the European Union, Spain and Portugal. La Raya, or A Raia, as the border is commonly called in Castilian and Portuguese, represents a very interesting linguistic area in which there are several minority Galician-Portuguese and Asturian-Leonese varieties. We define these varieties in this thesis, but we will nevertheless deal in depth with two of them, i.e. Mirandese and Leonese. Although it is only these varieties that form the group of Western Asturian-Leonian languages, each is at a different stage of standardization and enjoys a different degree of legal protection. This is undoubtedly the case since the two varieties are found on different sides of the border - Mirandese in Portugal and Leonese in Spain. This fact thus provides conditions suitable for comparative sociolinguistic research.

Therefore, the practical part of this paper focuses on the assessment of the state of the Western Asturian-Leonian languages through the results of our field research in which the theories of verticalization and ethnolinguistic vitality were used. The research shows that the Mirandese language area shows less tendency to verticalization while showing higher signs of vitality. The Leonese language area, on the other hand, is highly verticalized and shows lower signs of vitality.

Key words in English

Spain, Portugal, border, sociolinguistics, language policy, Mirandese, Leonese

1. Úvodem	11
2. Základní teoreticko-praktická východiska	13
2.1 Jazykové plánování v teorii	13
2.1.1 Vznik teorie jazykového plánování a Haugenův čtyřfázový model standardizace jazyka	14
2.1.2 Složky jazykového plánování	16
2.1.3 Teorie jazykového managementu a periodizace jazykového plánování podle Neústupného	18
2.1.4 Reversing language shift neboli teorie obrácení jazykové směny	21
2.2 Související koncepty	24
2.2.1 Multilingvismus	24
2.2.2 Diglosie	30
2.3 Jazyková politika v praxi	34
2.3.1 Evropská unie	35
2.3.2 Španělsko a Portugalsko	41
2.3.2.1 New Speakers	51
2.3.2.2 Lingua receptiva	53
3. Španělsko-portugalská hranice a její jazyková specifika	56
3.1 La Raya/A Raia – definice španělsko-portugalského pomezí	56
3.1.1 Od počátků po rok 1864	57
3.1.2 Povos promíscuos a Couto Misto	59
3.1.3 Období diktatur	62
3.1.4 Evropská unie, Schengenský prostor a hranice v 21. století	64
3.2 Galo-portugalské variety	69
3.2.1 Galicijština	69
3.2.2 A Fala	73
3.2.3 Pohraniční variety (tzv. falares fronteiriços) na bázi portugalštiny	78
3.3 Extremadurština – extremadurštiny	81
3.4 Západní astursko-leonské variety	86
3.4.1 Vybraná specifika vokálního systému	89
3.4.2 Vybraná specifika konsonantického systému	91
3.4.3 Mirandština	92
3.4.4 Leonština	98
4. Terénní výzkum – vertikalismus a etnolingvistická vitalita	103
4.1 Zkoumaná oblast	104
4.1.2 Mirandština	105
4.1.2 Leonština	112
4.2 Metodika terénního výzkumu	117
4.3 Demografie	118

4.4 Vertikalismus – teoretický rámec	119
4.4.1 Zhodnocení výsledků	124
4.5 Etnolingvistická vitalita – teoretický rámec	127
4.5.1 Zhodnocení výsledků	129
5. Diskuze a závěry	133
6. Bibliografie	135

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

OBRÁZKY

Obrázek č. 1: Vývoj portugalského království do roku 1297

Obrázek č. 2: Couto Misto

Obrázek č. 3: Astursko-leonská jazyková oblast podle Catalán Menéndez-Pidal (1956/1957)

Obrázek č. 4: Astursko-leonská jazyková oblast podle Gargallo Gil et al. (2007)

Obrázek č. 5: Mirandská jazyková oblast

FOTOGRAFIE

Fotografie č. 1: Uliční cedule v mirandštině (Miranda do Douro)

Fotografie č. 2: Stará uliční cedule v portugalštině a nová v portugalsko-mirandském provedení (Sendim)

Fotografie č. 3: Bilingvní uvítací cedule v okrese Miranda do Douro (Vale de Águia)

Fotografie č. 4: Informativní směrová dopravní značka v portugalštině (Aldeia Nova)

Fotografie č. 5: Cedulka „Eiqui falamos Mirandés“ (Miranda do Douro)

Fotografie č. 6: Menu restaurace v portugalsko-mirandském provedení (Miranda do Douro)

Fotografie č. 7: Street-art v mirandštině (Miranda do Douro)

Fotografie č. 8: Monolingvní nápis v mirandštině na odpadkovém koši (Picote)

Fotografie č. 9: Kachličky azulejos s básní v mirandštině (Sendim)

Fotografie č. 10: Informační turistická cedule v portugalsko-mirandském provedení (Picote)

Fotografie č. 11: Poničená uvítací cedule s přesprejovaným toponymem v leonštině (Quintanilla de Yuso)

Fotografie č. 12: Uliční cedule v kastilštině (Igüeñas)

Fotografie č. 13: Uliční cedule v kastilštině (Igüeñas)

GRAFY

Graf č. 1: Receptivní kompetence ve Skandinávii (Maurud 1976)

Graf č. 2: Vývoj receptivní kompetence ve Skandinávii (vlevo Maurud 1976, vpravo Delsing & Lundin-Åkesson 2005)

Graf č. 3: Receptivní kompetence v rámci Pyrenejského poloostrova podle Mrva (2018) – vlevo četba, vpravo poslech.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Složky jazykového plánování podle Kaplana a Baldaufa.

Tabulka č. 2: Společenský a individuální multilingvismus

v superdiverzifikované společnosti.

Tabulka č. 3: Evropská charta regionálních či menšinových jazyků – Část III, článek 8, vzdělávání (předškolní vzdělávání)

Tabulka č. 4: Demografie španělsko-portugalské hranice: mokrá a suchá raya.

Tabulka č. 5: Vokální systém (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 6: Realizace počátečního i- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 7: Realizace počátečního o- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 8: Realizace /ẽ/ a /ĩ/ (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 9: Zachovávání diftongů ei a ou (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 10: Diftongizace õ a ẽ (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 11: Zachování -n- a -l- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 12: Zachování f- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 13: Palatalizace l- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 14: Synkopa -g- a -d- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Tabulka č. 15: Dotazník – vertikalismus v mirandské a leonské jazykové oblasti

Tabulka č. 16: Výsledky dotazníku – vertikalismus v mirandské a jazykové oblasti

Tabulka č. 17: Vertikalismus mirandštiny a leonštiny

Tabulka č. 18: Dotazník – etnolingvistická vitalita v mirandské a leonské jazykové oblasti

Tabulka č. 19: Výsledky dotazníku – etnolingvistická vitalita v mirandské a leonské jazykové oblasti

1. Úvodem

Pyrenejskému poloostrovu jako multilingvnímu prostoru bývá věnována značná pozornost stran akademiků i laické veřejnosti především v těch oblastech, ve kterých se hovoří jazyky kooficializovanými, tj. katalánsky, baskicky a galicijsky. Tamní jazykový areál je ovšem reprezentován i jinými a do značné míry menšími jazykovými varietami, které se stejně jako ty velké podílí na utváření identity obyvatel, jež jimi hovoří. Jsou to právě výrazně minoritní jazyky na území Španělska a Portugalska, které z jihozápadní části Evropy dělají rozmanitý jazykový region, odráží jeho historický vývoj, ale také participují na vývoji společenské a někdy i politické situace lokality, v níž více či méně konkurují jazyku majoritnímu.

Předmětem našeho odborného zájmu a ostatně i této disertační práce je La Raya/A Raia, tedy španělsko-portugalské pomezí, v jehož blízkosti se nachází hned několik minoritních jazyků. Jako úkol nadlidský hodnotíme úsilí zhodnotit a především zkoumat veškeré jazykové variety vyskytující se po celé délce hranice, tudíž jsme se zaměřili na oblast západních astursko-leonských jazyků. Jejich současná situace je velmi zajímavá – jedním jazykem, mirandsky, se hovoří na portugalské straně hranice, druhým jazykem, leonsky, se hovoří zase na straně španělské. Každý z těchto dvou jazyků se nachází v jiné fázi standardizace, požívá jiného stupně právní ochrany a je především jiným způsobem reprezentován, šířen a propagován v lokalitě, kde je mluvčími běžně užíván. Proto jsme v mirandské i leonské jazykové oblasti provedli terénní výzkum, abychom zjistili, jakým způsobem dokáže příslušnost k jinému politickému celku ovlivnit směřování a v důsledku i budoucnost užívání minoritního jazyka.

Než ale v tomto textu dojde na samotný výzkum, je nezbytné pro lepší uchopení jazykové situace na Pyrenejském poloostrově představit někdy i těžká a palčivá témata. Jedná se o teorie jazykové politiky a jazykového plánování, diglosii a multilingvismus. V prvním bloku je aplikujeme na rámec Evropské unie a dále Španělsko a Portugalsko. V druhém bloku se přesouváme do oblasti španělsko-portugalského pomezí, které charakterizujeme ze sociolingvistického hlediska a v případě západních astursko-leonských jazyků i částečně z hlediska

jazykového vývoje. Třetí a poslední blok je věnován samotnému terénnímu výzkumu, v němž se zabýváme vertikalizační teorií a teorií etnolingvistické vitality, které uplatňujeme právě v mirandské a leonské jazykové oblasti. Prvotním cílem této disertační práce je teoretické poznaky aplikovat ve zkoumané oblasti španělsko-portugalského pohraničí, dále zhodnotit její specifika a na základě výsledků výzkumu stanovit především problematické aspekty současné situace mirandské a leonské jazykové oblasti.

2. Základní teoreticko-praktická východiska

Účelem této práce a především této kapitoly je využít dosavadní teoretické poznatky z oblasti sociolingvistiky a sociologie jazyka k interpretaci současného stavu vybraných minoritních jazyků v okolí severojižní hranice mezi Španělskem a Portugalskem. Teorie přímo využitě v terénním výzkumu budou prezentovány v pozdějších oddílech disertační práce tak, aby čtenáři lépe dokreslovaly výsledky badatelského projektu na mikroúrovni. V této kapitole se vyjádříme k jazykovědným přístupům, které se věnují makroprostředí námi studovaných jazykových disciplín.

Jinými slovy tato kapitola představuje a stanovuje základní linie pojetí výzkumu v předkládané práci a zmiňuje vybrané teoretické přístupy z oblasti sociolingvistického výzkumu s důrazem na současné postavení minoritních jazyků na Pyrenejském poloostrově. V ní se budeme konkrétně zabývat jazykovým plánováním, jeho prostředky a nástroji, diglosií a multilingvismem.

V žádném případě nechceme a ani se nepokoušíme o jakýsi všeobjímající úvod do teorií těchto náročných a již tak velmi propracovaných disciplín. Považujeme však za důležité diskutované pojmy a východiska, na kterých podstatná část práce stojí, dostatečně vysvětlit. Z těchto důvodů se vlastně omezíme jen na tyto tři výše zmíněné oblasti, které později aplikujeme na rámec Evropské unie a dále na dvě suverénní politické entity přítomné na Pyrenejském poloostrově, Španělsko a Portugalsko.

2.1 Jazykové plánování v teorii

Ačkoliv je jazykové plánování¹ relativně nová společenskovední disciplína, která se etablovala ve Spojených státech v průběhu šedesátých let, jedná se o teoretickou oblast z našeho pohledu značně zatíženou různými přístupy a výklady, ve kterých může být vzhledem k jejich poměrně

¹ Termín jazykové plánování bývá často vykládán jako synonymum k pojmu jazyková politika. Poměrně často si však výzkumníci hranice mezi plánováním a politikou stanovují sami. Například Spolsky (2018) oba termíny spojuje do zkratky LPP (*Language policy and planning*) a nelpí na hlubší diferenciaci, Velčovský (2011) vnímá jazykovou politiku jako hyponymum ve vztahu k jazykovému plánování a Baldauf (2012) oba termíny rozlišuje, ale opět dodává, že jsou zaměnitelné.

nepřehlednosti komplikované se zorientovat. Z těchto důvodů se krátce vyjádříme k okolnostem vzniku jazykového plánování, hlavním konceptům a v neposlední řadě k významnému příspěvku české sociolingvistiky k dané problematice.

Přístup k výběru nejdůležitějších konceptů pro tuto část práce zohledňuje především možnost aplikace na jazykovou situaci, ve které do diskuse vstupuje jazyk majoritní a jazyk či jazyky minoritní. Ze starších prací se tedy věnujeme 1) popisu Haugenova (1972) čtyřfázového modelu standardizace jazyka a 2) složkám jazykového plánování podle Tauliho (1968), které rozpracovali Kaplan a Baldauf (1997). Z pozdějších prací citujeme 3) návrh periodizace aktivit jazykového plánování podle Neústupného (2006) a především teorie jazykového managementu a samozřejmě 4) reversing language shift neboli teorii jazykové směny od Fishmana (1991, 2001).

2.1.1 Vznik teorie jazykového plánování a Haugenův čtyřfázový model standardizace jazyka

Přestože by se mohlo jazykové plánování jevit jako moderní disciplína, je pravdou, že tomu tak není; v druhé polovině 20. století se pouze jako nová disciplína etablovalo a řádně teoretizovalo. V rámci zde především evropských dějin však k jazykovému plánování docházelo nesčetněkrát, a to především od konce 18. století v souvislosti s nastupujícím romantismem. V této době se poprvé řádně vymezuje mýtus jednotného národa založeného na společném a jediném jazyku.

Teze „jeden jazyk – jeden národ“ vychází z díla německého preromantického filosofa Johanna Gottfrieda Herdera. Ten ve své práci *Pojednání o původu řeči* dospěl k závěru, že jazyk je ryze společenského charakteru a představuje zakládající živel kultury, pročež jej tak překřtil na jeden ze základních stavebních kamenů moderního národa ve světě národních států 19. století. Jazyk se tedy na jedné straně etabloval jako inherentní součást identity každého obyvatele/občana daného státu a na straně druhé jako prvek národnostně odlišující. Takovým prvním případem razantního, nekompromisního a místy krutého jazykového plánování je období Velké

francouzské revoluce mezi lety 1789 a 1815 a následně i Napoleonova vláda, jak píše Wright (2012).

V oblasti našeho zájmu se mantra „jeden jazyk – jeden národ“ neaplikovala s tak dalekosáhlými následky jako ve Francii, nicméně v jazykově minoritních oblastech podnítila mnoho významných aktivit. Mezi ty nejvýznamnější můžeme zařadit tzv. juegos florales či květinové hry konané od roku 1851 v Urruñi (Baskicko), 1859 v Barceloně a 1861 v La Coruñi, které si za cíl kladly především podporu a rozvoj minoritních kultur a tím i jazyků.

Potřeba vytvořit systematický a ucelený přístup k jazykovému plánování byla, jak uvádí Ricento (2000), vyvolána až po konci druhé světové války a po definitivním rozpadu evropských koloniálních impérií, který vedl k vytvoření nových národních států v Africe, jižní a jihovýchodní Asii, a to opět na bázi modelu „jeden národ – jeden jazyk“. Na tomto procesu se výrazně podíleli američtí lingvisté, dnes již zavedená jména, a to Charles Ferguson, Joshua Fishman a Einar Haugen, přičemž právě Haugen k roku 1959 termín „jazykové plánování“ zavedl a zpopularizoval:

„Jazykovým plánováním rozumím činnosti podílející se na přípravě pravopisné normy, gramatiky a slovníku pro pisatele a mluvčí v nehomogenních jazykových komunitách. Během této praktické aplikace jazykovědných poznatků překračujeme hranice deskriptivní lingvistiky směrem k oblasti, kde se dopouštíme úsudků v podobě výběru mezi jednotlivými jazykovými formami. Plánování představuje pokus o řízený jazykový vývoj takovým způsobem, jak si to plánovači přejí. Znamená to nejen předvídat budoucnost a základě dostupných znalostí o vývoji minulém, nýbrž i záměrnou snahu o její ovlivnění.“² (Haugen 1959: 8)

Haugen se v této citaci výhradně soustředí na složku jazykového plánování, jež se nazývá plánování korpusové. Svou tezi rozpracoval do dnes již klasického čtyřfázového modelu jazykové standardizace popisujícího po sobě jdoucí plánovací procesy, tj.:

1) výběr normy

² orig. „By language planning I understand the activity of preparing a normative orthography, grammar, and dictionary for the guidance of writers and speakers in a non-homogenous speech community. In this practical application of linguistic knowledge we are proceeding beyond descriptive linguistics in an area where judgement must be exercised in the form of choices among available linguistic forms. Planning implies an attempt to guide the development of a language in a direction desired by the planners. It means not only predicting the future on the basis of available knowledge concerning the past, but a deliberate effort to influence it.“

- 2) její kodifikace
- 3) rozvinutí funkce
- 4) přijetí normy komunitou

2.1.2 Složky jazykového plánování

Haugenův čtyřfázový model standardizace jazyka, který reprezentuje korpusové plánování, je však ve vztahu k dimenzím jazykového plánování jako vědy nedostačující. Klade totiž důraz na procesy jazykovědného charakteru a již dostatečně nereflektuje kroky tímto procesům předcházející a nadcházející. Ve vztahu ke klasickému jazykovému plánování proto citujeme Tauliho (1968), který složky jazykového plánování doplňuje o jednak statusové plánování a dále o plánování akvizice. Základní triáda jazykového plánování je tedy reprezentována 1) statusovým plánováním, 2) korpusovým plánováním a 3) plánováním akvizice.

Statusové plánování představuje všechny kroky, jejichž cílem je v první řadě vybrat jednu jazykovou variantu na daném území, ze které bude v pozdějších obdobích vytvořena jazyková norma. Tento krok též ve svých jednotlivých stupních a složkách představuje způsoby oficializace a nacionalizace, z povahy věci směřuje ale také k preskripci. Z větší míry se statusové plánování soustředí na společensko-humanitní otázky studovaného jazykového společenství, a právě proto je tento krok často považován za nejvíce komplikovaný, jelikož zvolená metodologie při výběru dané varianty (prestiž, počet mluvčích, vzájemná srozumitelnost) je klíčová pro přijetí normy komunitou.

Jak jsme konstatovali v naší dřívější práci (Mrva 2017), za představitele do jisté míry nedokonalého statusového plánování můžeme považovat galicijštinu. Absence většího kulturně-společenského centra v Galicii vedla k vytvoření tzv. transdialektální normy, jež spojila prvky všech tří galicijských dialektů dohromady. To vyvolalo různorodé reakce, mezi které můžeme počítat především kritiku jakési vyumělkovanosti současné normalizované galicijštiny³.

³ Více o tomto tématu např. Monteagudo (2005).

Úkolem jazykovědců na úrovni korpusového plánování je, jak již z výše uvedeného Haugenova čtyřfázového modelu vyplývá, vytvořit kompletní jazykovou normu tak, aby odpovídala potřebám daného jazykového společenství. Korpusové plánování zahrnuje v první řadě tvorbu ortografie, gramatiky a slovníku. Tauli (1968) nicméně klade významný důraz na plánování slovní zásoby a podle něj by měl jazyk především 1) obsahovat dostatečný počet slov pro efektivní komunikaci, 2) obsahovat dostatečný počet slov z různých jazykových oblastí a stylů, 3) preferovat slova cizího původu před těmi domácími, 4) respektovat fonetickou výbavu mluvčích daného jazyka při aplikování slov cizího původu (to stejné se týká morfologie). Korpusové plánování avšak v důsledku představuje ryze teoretickou rovinu jazykového plánování.

Ta praktická je zastoupena plánováním akvizice daného jazyka. Tato složka je reprezentována postupnou společenskou aktivizací zvolené a následně normativizované varianty. Jedná se o zapojení jazyka v oblasti vzdělávání, státní správy a samosprávy a dalších institucí. Z hlediska praktického charakteru plánování akvizice se jedná o složku jazykového plánování z časového hlediska nejvíce náročnou.

Oproti Tauliho (1968) dělení nabízí Kaplan a Baldauf (2003: 202) přístup více strukturovaný a dle našeho názoru vhodnější pro požadavky na jazykové plánování v 21. století. Statusové a korpusové plánování zachovávají, plánování akvizice přejmenovávají na plánování jazyka ve vzdělávání a Tauliho systém obohacují o novou složku, tzv. plánování prestiže (viz tabulka č. 1⁴). Plánování prestiže se věnuje aplikaci jazyka mimo obor školství, a to nejenom v rámci institucí ovlivňujících chod společnosti. Poněkud novátorsky se zabývá i otázkou praktické aplikace na individuální rámec, totiž jedince žijícího v dané komunitě. Jazykovou prestiž pak autoři chápou jako povýšení rozsahu užití jazyka v oblasti vědy, profesního trhu a vysoké kultury.

⁴ Tabulku uvádíme ve vlastním překladu do češtiny. Vzhledem k formátu tabulky zde pro přehlednost originál neuvádíme.

Jednotlivé složky dále dělí na strategické plánování, jež se zabývá jazykovou formou, a dále na plánování kultivace, jež zohledňuje jazykové funkce.

Přístupy	1. Strategické plánování (zabývající se formou)	2. Plánování kultivace (zabývající se funkcí)
<i>Druhy (implicitní – explicitní)</i>	Cíle	Cíle
1. Statusové plánování (týkající se společnosti)	<i>Statusová standardizace</i> (oficializace, nacionalizace, preskripce)	<i>Statusové plánování</i> (oživení – znovuzavedení, revitalizace, obrat – údržba, mezijazyková komunikace – mezinárodní, v rámci jednoho národa – šíření)
2. Korpusové plánování (týkající se jazyka)	<i>Standardizace</i> (korpus – vytvoření ortografie, gramatikalizace, lexikalizace – pomocný jazyk – vytvoření ortografie, gramatikalizace, lexikalizace)	<i>Vytvoření korpusu</i> (modernizace lexika a stylistiky, renovace – purifikace, reforma, zjednodušení stylistiky, terminologické sjednocení – internacionalizace)
3. Plánování jazyka ve vzdělávání (týkající se učení)	<i>Vývoj strategie</i> (strategie týkající se přístupu, personálu, osnov, metod a materiálů, zajišťování zdrojů, komunity a hodnocení)	<i>Plánování akvizice</i> (reakvizice, údržba, cizí nebo druhý jazyk, změna)
4. Plánování prestiže (týkající se image)	<i>Jazyková propagace</i> (na oficiální/vládní úrovni, institucionální, advokační skupiny, na individuální úrovni)	<i>Intelektualizace</i> (jazyk jako součást vědy, trhu práce, vysoké kultury)

Tabulka č. 1: Složky jazykového plánování podle Kaplana a Baldaufa.

2.1.3 Teorie jazykového managementu a periodizace jazykového plánování podle Neústupného

Výrazný příspěvek české lingvistiky k teorii jazykového plánování představuje osoba Jiřího Václava Neústupného, absolventa japanologie na

tehdejší Ústavu Dálného východu Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, který později působil v Austrálii na Monašské univerzitě a dále v Japonsku na univerzitách v Ósace a Čibě. Spolu s Björnem Holgerem Jernuddem vypracovali tzv. teorii jazykového managementu, jež se v 70. a 80. letech rozvíjela paralelně s teorií jazykového plánování.

Tato teorie důsledně dělí jazykové procesy na jazykové a metajazykové, přičemž jazykové se týkají generování promluv a metajazykové jejich managementu. Takové jazykové manažování pak probíhá na několika úrovních, a to od individuální, tzv. jazykového mikroplánování, až po institucionální, tzv. jazykového makroplánování. Teorie jazykového managementu se snaží o jakési propojení mezi těmito dvěma složkami a klade důraz na upřednostňování jazykových zájmů nad těmi nejazykovými. S tímto také neodmyslitelně souvisí širší sociokulturní mezioborová spolupráce, a proto tato teorie zohledňuje i faktory sociální a ekonomické.

Nekvapil (2010) píše, že je vhodné usilovat o posloupnost socioekonomický management → komunikační management → jazykový management a dodává, že vytvořením vhodných podmínek socioekonomického charakteru (např. nová pracovní místa) lze podnítit ustanovení nových komunikačních sítí, ve kterých bude užíván konkrétní jazyk, což povede k možné elaboraci toho daného jazyka. Je nutno dodat, že teorie jazykového managementu tak deleguje významnou plánovací roli přímo mluvčím a odebírá především preskriptivistické kompetence lingvistům. Výrazným představitelem, který velkou měrou do teorie jazykového managementu spadá, je tzv. neofalantistické hnutí týkající se šíření galicijštiny jako minoritního jazyka (viz podkapitola 2.3.2.1).

Krom toho se Neústupný (2006) pokusil rozdělit jednotlivé fáze jazykového plánování pomocí vývojových typů a dospěl k následujícím čtyřem kategoriím: 1) předmoderní, 2) raně moderní, 3) moderní a 4) postmoderní. Tyto vývojové typy se dají aplikovat v rámci historického vývoje jazykové politiky na mnoho konkrétních oblastí, nicméně do charakteristiky spadají jen z hlediska jedné či dvou kategorií. Jsme toho názoru, že právě Španělsko představuje

ideální politickou entitu, jež dokáže plnohodnotně figurovat ve všech čtyřech kategoriích.

Příkladem předmoderního jazykového plánování je založení Královské španělské akademie roku 1714 po nástupu bourbonské dynastie související s ráznou politickou centralizací. Právě pod záštitou této instituce byly sepsány šestisvazkový slovník (mezi lety 1726 a 1739) a první akademická mluvnice (roku 1771). Předmoderní fáze je tedy takto reprezentována především korpusovým plánováním majoritního jazyka užívaného v rámci konkrétního území.

Raně moderní fáze se časově překrývá s obdobím evropských národních hnutí, kdy se mocensky slabší etnické skupiny či národy začaly výrazně emancipovat, a to skrze otázky jazykového a kulturního charakteru. Sem bychom mohli zařadit již zmiňované juegos florales a ostatně i další projevy národního obrození v Katalánsku, Galicii a Baskicku. Pokud je raně moderní fáze reprezentována korpusovým plánováním jazyka majoritního, jsme zde svědky prvních významných pokusů o korpusové plánování těch minoritních. Tak například galicijština získala svou první gramatiku v roce 1863 v tzv. období⁵ rozkvětu galicijského jazyka a kultury a sepsal básník a filolog Xoán Antonio Saco e Arce. Témata galicijské identity se na jednu stranu také politizovala, což dokazuje vznik několika intelektuálních hnutí tzv. galeguismu, na druhou stranu byla reflektována v literatuře⁶, tj. vysoké kultuře (viz plánování prestiže).

Jako typický příklad moderní fáze můžeme uvést krátké období vlády druhé španělské republiky, která vůči minoritním jazykům zaujala velmi vstřícný postoj. Decentralizační tendence levicové vlády tak vedly ke katalánské autonomii vyhlášené již roku 1932. Galicie i Baskicko též prosazovaly vyhlášení autonomie, nicméně vzhledem k započínajícímu konfliktu, který vyústil ve španělskou občanskou válku roku 1936, komplikovaný schvalovací proces nestihly dokončit. Pokud opět nahlédneme do situace v Galicii, je pro nás

⁵ Zde se držíme dělení, které nabízí Monteagudo (2017).

⁶ Výrazným a často citovaným příspěvkem galicijské literární kultuře je tvorba Rosalíi de Castro, nicméně také třeba dílo *A gaita gallega* od Xoána Manuela Pintose, které čtenáře seznamuje s galicijskými obyčeji a kulturou.

jistým překvapením, jak progresivní a výrazně progalicijsky orientovaný je návrh autonomního statutu z roku 1936. Stanovuje např. povinnost znalosti galicijštiny v případě všech úředníků v autonomní oblasti⁷, bonifikaci notářů se znalostí galicijštiny ve výběrovém řízení⁸ a povinné studium galicijštiny v rámci základního a středoškolského studia dále doplněné o předměty týkající se galicijské historie, literatury a geografie⁹. Je nutno dodat, že v porovnání s tímto autonomním statutem obsahuje ten současný z roku 1981 mnoho ústupků vůči kastilštině, a proto bývá nazýván statutem umírněným.

Postmoderní fáze je pak reprezentována jazykovým plánováním, které následovalo po definitivním rozpadu frankistického režimu roku 1975, kdy se na základě svých autonomních statutů staly katalánština, baskičtina a galicijština kooficiálními jazyky Španělského království. Této fázi z časového hlediska odpovídá přelom v přístupu k jazykovému plánování, jež je reprezentován nejenom výše zmiňovanou teorií jazykového managementu, ale především značně zpopularizovanou teorií jazykové změny z pera Joshuy Fismany.

2.1.4 Reversing language shift neboli teorie obrácení jazykové směny

Pokud klasické jazykové plánování razilo cestu k důsledné standardizaci a preskripci, které nevyhnutelně vedly k potlačování jazykové rozmanitosti, pak myšlení postmoderní podporovalo a doposud podporuje jazykovou rozličnost a mnohost. Ochranné tendence především směrem k ohroženým jazykovým varietám podnítily vznik jazykových lidských práv a dále nových odnoží sociolingvistiky, jakými jsou například jazyková ekologie, která se inspirovala v ekologii jako takové. V tomto duchu se pak ujala Fishmanova (1991, 2001) teorie *reversing language shift* neboli teorie obrácení jazykové směny. Značnou popularitu si získala především díky šíři své aplikovatelnosti a je některými jazykovědci (viz Williams 2007) považována za vyvrcholení jazykového plánování jako vědecké disciplíny.

⁷ Hlava I, článek 4

⁸ Hlava III, článek 14c

⁹ Hlava III, článek 15

Fishman v rámci jazykové ekologie upozorňuje na neúprosně rychlé změnšování jazykové diverzity v současném globalizovaném světě a svůj přístup představuje nejenom jako teoretické východisko, nýbrž i jako praktický návod, jak takovému stavu co nejúčinněji zabránit a ohroženým jazykům vrátit jejich původní roli, tj. revitalizovat je. Teorie obrácení jazykové směny se tak skládá z dvou hlavních komponentů, a to 1) osmistupňové škály tzv. mezigeneračního narušení¹⁰, jež vystihuje stupeň ohrožení studovaného jazyka, a 2) modelu tzv. ideologického ujasňování¹¹, jež si klade za cíl nabídnout řešení zkoumané problematické jazykové situace. Obě části, tudíž stupnice mezigeneračního narušení i model ideologického ujasňování, pracují v naprosté většině s komunitou mluvčích daného jazyka a, jak jsme popsali výše, předávají jí většinu kompetencí. Role výzkumníka v terénu – jazykovědce – je zde vnímaná jako role mediátora strategií souvisejících s jazykovým plánováním, jehož podstatou je s komunitou důsledně a ideálně dlouhodobě pracovat, nikoliv jí cokoli nařizovat.

Níže tedy uvádíme překlad osmistupňové škály mezigeneračního narušení a doplňujeme ji o rozpracovanou verzi, kterou později publikovali Lewis a Simons (2010)¹².

0. stupeň – mezinárodní:	jazyk je používán na mezinárodní úrovni v širokém spektru jazykových funkcí (<i>L&S</i>)
1. stupeň – národní:	jazyk je užíván ve vzdělávání, pracovní sféře a na úrovni orgánů státní správy
2. stupeň – regionální:	jazyk se využíván místními a regionálními médii a ve službách státní správy
3. stupeň – obchodní:	jazyk je používán v rámci oblastní pracovní sféry a dochází k interakci mezi mluvčími minoritní a mluvčími majortiní jazykové varianty
4. stupeň – vzdělávací:	jazyková gramotnost minoritního jazyka je předávána prostřednictvím systému veřejného vzdělávání
5. stupeň – psaný:	jazyk je aktivně využíván v mluvené podobě všemi generacemi mluvčích a v některých částech komunity je používán i v písemné podobě (<i>L&S</i>) ¹³
6a. stupeň – vitální:	jazyk používají v mluvené interakci všechny generace a děti se ho učí jako svůj první jazyk (<i>L&S</i>)

¹⁰ Orig. „graded intergenerational disruption scale“

¹¹ Orig. „ideological clarification“

¹² Rozpracované body Fishmanovy původní stupnice mezigeneračního narušení od Lewis a Simons pro přehlednost značíme (*L&S*) na konci příslušného stupně.

¹³ V tomto bodě se Fishman a Lewis a Simons rozcházejí – v pátém stupni se Fishman zabývá vyučováním minoritního jazyka mimo formální školství.

6b. stupeň – ohrožený:	jazyk používají v mluvené interakci všechny generace, ale jen některé ho dále předávají svým dětem (L&S) ¹⁴
7. stupeň – přesouvající se:	rodiče znají natolik dobře, že ho užívají mezi sebou, ale nikdo z nich jej nepředává svým dětem (L&S) ¹⁵
8a. stupeň – skomírající:	jedinými aktivními mluvčími minortního jazyka zůstávají přílušníci generace prarodičů
8b. stupeň – téměř vyhynulý:	jediní zbývající mluvčí jazyka jsou příslušníci generace prarodičů nebo starší, kteří mají jen málo příležitostí jazyk používat ¹⁶
9. stupeň – spící/neaktivní:	jazyk slouží jako připomínka identity etnické komunity, nikdo ho více než „symbolicky“ neužívá
10. stupeň – vyhynulý:	nikdo si nezachovává pocit etnické identity spojené s příslušným jazykem, a to ani na „symbolické“ úrovni

Na Fishmanovu a tudíž i Lewisovu a Simonsovu škálu navazuje UNESCO, které jazyky ve stupni 0 až 6a charakterizuje jako „bez rizika“, ve stupni 6b jako „zranitelný“, ve stupni 7 jako „rozhodně ohrožený“, ve stupni 8a jako „vážně ohrožený“ a ve stupni 8b jako „kriticky ohrožený“. Jazyky v poslední dvou úrovních škály mezigeneračního ohrožení UNESCO hodnotí jako „vyhynulé“.

Bežně navrhované řešení této složité situace je to, co Fishman, jak výše uvádíme, označuje tzv. ideologickým ujasněním, které představuje konfrontační pozici komunity směrem k neuspokojivé situaci minoritního jazyka. Pro lepší pochopení uvádíme Kroskrytoho (2009: 73) širší definici, která nám přijde nesmírně zajímavá, jelikož se domníváme, že v ní lze nalézt do jisté míry stejně preskriptivní tendence, kterým se postmoderní jazykové plánování snaží vyvarovat:

„Jazykové ideologické ujasnění je proces identifikace problémů jazykové ideologického sporu v rámci konkrétní jazykové komunity, jež zahrnuje přesvědčení, názory a postoje, které jsou této komunitě vlastní stejně jako přesvědčení, názory a postoje zavedené lidmi mimo komunitu (např. lingvisté a vládní úředníci), které mohou negativně ovlivnit úsilí komunity úspěšně se zapojit do udržování a obnovy jazyka.“¹⁷

¹⁴ Fishman zde nedělá rozdíl mezi kompletní a částečnou mezigenerační návazností týkající se předávání dané jazykové varianty, protože stupeň 6a a 6b spojuje v jeden.

¹⁵ Fishman se v tomto stupni soustředí na nejstarší generaci mluvčích. Lewis a Simons je tyto mluvčí zahrnují do stupně 8a.

¹⁶ Tímto stupněm původní Fishmanova škála končí.

¹⁷ Orig. „Language ideological clarification is the process of identifying issues of language ideological contestation within the heritage language community, including both beliefs and feelings that are indigenous to that community and those introduced by outsiders (such as linguists and government officials), that can negatively impact community efforts to successfully engage in language maintenance and renewal.”

Z Kroskrytyho definice naprosto jasně vyplývá, že jazykověplánovací či jazykověpolitická situace na sebe nabaluje celou řadu rozličných sociálněvědných aspektů, které je třeba během analýzy dané jazykové varianty a terénního výzkumu v jazykové komunitě brát v potaz. Vyhraněná přesvědčení, názory a postoje jsou patrné především v současném Katalánsku, které nám na úrovni jazykověpolitické vždy poslouží jako vděčný příklad. Vlastní formu komunitního smýšlení o jazyku přijali nicméně i mluvčí galicijštiny na území současné Galicie, kterými se ale budeme zabývat v pozdějších částech této kapitoly. Nyní však vyložíme koncepty s jazykovým plánováním těsně spjaté.

2.2 Související koncepty

Jazykové plánování samo o sobě představuje dosti objemnou subdisciplínu sociolingvistiky jako takové, nicméně i přesto považujeme za nezbytné čtenáře obeznámit se dvěma koncepty, které výše popsané plánování doplní a nabídnou tak lepší vhled především do problematiky minoritních jazyků na Pyrenejském poloostrově. Jedná se o multilingvismus a diglosii. Jelikož můžeme na termín multilingvismus nahlížet a následně jej interpretovat několika možnými způsoby, začneme s definicí tohoto konceptu, kterou později budeme aplikovat a dále rozšiřovat v podkapitole věnované diglosii.

2.1.1 Multilingvismus

Multilingvismus¹⁸ představuje do značné míry rozšířený koncept, který lze studovat na úrovni několika vědních disciplín, namátkou lze zmínit

¹⁸ Zde zohledňujeme doporučení Rady Evropy z roku 2007 (<https://rm.coe.int/16806a892c> [cit. online 12.5.2022]), která ve svém usnesení definuje dva termíny, a to **multilingvismus** („[...] označuje přítomnost více než jedné jazykové variety, tj. způsobu mluvení určité sociální skupiny, ať už je formálně uznávána jako jazyk, nebo ne; v takové oblasti mohou být jednotlivci monolingvní a mluvit pouze svou vlastní varietou“ ibid str. 8; orig. „[...] refers to the presence in a geographical area, large or small, of more than one variety of language i.e. the mode of Speaking of social group whether it is formally recognized as a language or not; in such an area individuals may be monolingual speaking only their own variety.“) a **plurilingvismus** („[...] se nahlíží na jazyky nikoli jako předměty [studia], nýbrž z pohledu těch, kteří jimi mluví. odkazuje na repertoár jazykových variet, které používá mnoho jednotlivců, a je tedy opakem monolingvismu; zahrnuje jazykovou varietu označovanou jako „mateřský jazyk“ nebo „první jazyk“ a libovolný počet dalších jazyků nebo variet. V některých vícejazyčných oblastech tak mohou být někteří jedinci jednojazyční a někteří vícejazyční“ ibid str. 8; orig. „[...] refers to languages not as objects but from the point of view of those who speak them. It refers to the repertoire of varieties of language which many individuals use, and is therefore the opposite to

sociologii, pedagogiku, neurovědu atd. My se zde však zaměříme výhradně na sociolingvistiku a na to, jakým způsobem multilingvismus interpretuje ona. Z dnešního pohledu představuje multilingvismus všezastřešující pojem pro definici takové schopnosti, kdy se mluvčí dokáže dorozumět na jakékoli úrovni, a to buď dvěma či vícero jazyky, dialekty či jazykovými varietami. Multilingvismus je možné rozdělit do několika možných kategorií podle různých kritérií, a to především na základě úrovně a doby získání této jazykové kompetence stran mluvčích nebo na bázi sociálních a jazykových proměnných, kterými je možné definovat zkoumané multilingvní komunity. Všeobjímajícím popisem se zabývá např. Wei (2000) či Baetens Beardmore (2000), my se ovšem zaměříme na opozice, se kterými dále budeme pracovat, tedy multilingvismus společenský X individuální a multilingvismus receptivní X produktivní.

Společenský multilingvismus je spjatý s jazykovou kompetencí, kterou lze aplikovat na celou komunitu či skupinu nebo alespoň na jejich část. Individuální multilingvismus na druhou stranu představuje izolovanou jazykovou kompetenci v případě jednoho konkrétního mluvčího. Ze zjevných důvodů je pro sociolingvistický výzkum individuální multilingvismus méně zajímavý a relevantní, protože vyplývá, že je i pro nás důležitější se zaměřit na charakteristiku multilingvismu společenského. Na první pohled by se mohlo zdát, že jazykový repertoár¹⁹ především velkých center, která jsou dlouhodobě a především laickou veřejností považována za monolingvní (např. hlavní města většiny evropských států), nebude pro terénní výzkumníky v oboru zajímavý. Ačkoliv však takový Madrid²⁰ není z oficiálního hlediska multilingvním územím, jeho jazyková krajina je doslova saturována ve větší či menší míře různými jazykovými varietami, a to už z hlediska diatopického, diastratického

monolingualism; it includes the language variety referred to as mother tongue or first language and any number of other languages or varieties. Thus in some multilingual areas some individuals may be monolingual and some may be plurilingual.”). Multilingvismus tak pokrývá hyponyma jako bi- či trilingvismus a sám představuje antonymum k monolingvismu, a to ale, jak z textu citovaného dokumentu vyplývá, především v oblasti školství. Naším cílem je fenomén vícejazyčnosti pojmut nejenom z hlediska jeho možných aplikací v edukačním procesu, a proto i vzhledem k jeho častějšímu zastoupení ve výzkumu dáváme přednost termínu multilingvismus.

¹⁹ Soubor všech jazykových variant od standardu přes dialekt po minoritní jazyky (srov. Gal 1987).

²⁰ Zde uplatňujeme etnografický pohled na superdiverzifikovanou společnost a jazykové faktory, které ji utváří. (Blommaerta 2023).

či diafázického. Je proto třeba se vyvarovat zjednodušené aplikaci např. hlediska město jako jazykové prostředí jednolité a venkov jako jazykové prostředí různorodé. Z výše řečeného tedy vyplývá, že společenský multilingvismus je stavem velmi rozšířeným a obvyklým, přičemž monolingvismus je jevem menšinovým vyskytujícím se především ve specificky definovaných jazykových skupinách (viz tabulka č. 2):

společenský multilingvismus	společenský multilingvismus/monolingvismus	společenský monolingvismus
1. Španělsko → Galicie → Santiago de Compostela →	konkrétní čtvrtě v Santiagu → konkrétní ulice v Santiagu → konkrétní budovy v Santiagu → konkrétní rodiny v Santiagu →	individuální monolingvismus
2. Česká republika → Kraj Hlavní město Praha → Praha →	konkrétní čtvrtě v Praze → konkrétní ulice v Praze → konkrétní budovy v Praze → konkrétní rodiny v Praze	individuální monolingvismus

Tabulka č. 2: Společenský a individuální multilingvismus v superdiverzifikované společnosti.

Tak například můžeme spatřovat rozdíl mezi multilingvním Španělskem a konkrétní autonomní oblastí Galicií, kde spolu vzájemně koexistují především dvě dominantní jazykové varianty čili španělština a galicijština. V tomto případě předpokládáme tendenci výskytu monolingvismu předně na úrovni individuálních mluvčích. To samé ale platí pro na první pohled zjevně monolingvní Českou republiku a konkrétně Prahu, kde legálně žije největší množství cizinců s trvalým pobytem v ČR²¹, pročež lze usuzovat, že tímto výrazným podílem cizojazyčných občanů se možná přítomnost vícejazyčné jazykové kompetence na úrovni rodiny zvyšuje. Opačný případ by se v případě minimálního zastoupení cizojazyčného obyvatelstva mohl týkat např. Zlínského kraje či Vysočiny²².

Vedle společenského a individuálního multilingvismu je z hlediska podstaty tohoto textu nezbytné definovat opozici multilingvismu receptivního a produktivního, která je výrazná především v kontextu minulého i současného

²¹ Podle <https://www.statistikaamy.cz/2019/02/27/v-praze-zije-37-v-cr-legalne-pobyvajicich-cizincu/> [cit. online 3.5.2022], údaje z roku 2017

²² ibid

pevninského Španělska (viz podkapitola 2.3.2). Jak z názvu vypovídá, produktivní vícejazyčná kompetence se soustředí na aktivní jazykové schopnosti, což znamená, že daný mluvčí dokáže jazyku nejenom porozumět, ale také se v něm bez větších problémů vyjádřit ať už slovem nebo písmem. Na druhé straně spektra se nachází kompetence receptivní, jež se soustředí výhradně na pasivní složky jazykové komunikace neboli porozumění mluvenému či psanému slovu bez možnosti plně se obracet na adresáta v daném jazyce aktivně. Receptivní multilingvismus po několik staletí představoval přirozený komunikační proces ve světě, kdy ne každý ovládal jazyky ve funkci společného komunikačního prostředku, tzv. *lingua franca*, a přitom k soustředěnému prosazování monolingvní jazykové politiky došlo podle Rindler-Schjerve a Vetter (2017) relativně nedávno, totiž před zhruba 200 lety. V tomto období národních států byl jazyk povýšen na národní symbol a přítomnost jakýchkoliv cizích jazykových elementů byla odsouzena jako nežádoucí a tak byla někdy i místy tvrdě trestána (srov. např. Burke 2004). V současnosti asi není překvapivé či pobuřující tvrdit, že z evropocentrické perspektivy se právě produktivní multilingvismus vyskytuje častěji. V této souvislosti můžeme zmínit především využívání angličtiny jako tzv. *lingua franca* (Sherman 2013). Hlavně v mimoevropském prostoru nacházíme nicméně i regiony, v nichž se projevují tendence také orientované čistě směrem k monolingvní kompetenci (srov. např. Kazakova a Shakhnazaryan 2021).

Receptivnímu multilingvistice se věnovali a věnují obzvláště intenzivně němečtí a nizozemští sociolingvisté (jmenovitě mj. Kurt Braunmüller, Ludger Zeevaert, Jan D. ten Thije, Rosita Rindler-Schjerve), jejichž výzkumy v následujících větách čtenáři shrneme. Především v Branmüllerových (2007) studiích můžeme najít detailní popis takové běžné receptivní komunikační situace v kontrastu s tou produktivní. Receptivní multilingvismus se využívá při neformálních komunikačních situacích, kde je výměna informací nadřazená stylu vyjadřování. Dále je receptivní multilingvismus z velké části založený na znalosti konkrétních pragmatických rovin daného jazyka v rámci určitého situačního kontextu, ostatní jazykové komponenty opomíjí a využívá minimálně. V akomodačním procesu pak dochází ke dvěma jevům: na jedné

straně účelovému zpomalení projevu daného mluvčího, jehož nedílnou součástí je preciznější výslovnost, úprava hlasové modulace, opakování a reformulace nepochopených částí projevu. Na straně druhé využití tzv. „nech to být“²³ strategie, v níž se mluvčí záměrně vyhýbá těžce komunikovatelným promluvovým úsekům, které v důsledku nepovažuje za příliš relevantní. Neakademicky by se receptivní multilingvismus dal shrnout jako komunikace „rukama nohama“ zvláště v případě jazyků, které si jsou genealogicky (geneticky) blízké²⁴.

Už jenom k doplnění této problematiky je třeba z historického a diachronického hlediska osvětlit dva hodnotící faktory vycházející z přístupu společnosti k dvoj- a vícejazyčné kompetenci. Zaprvé se jedná o všeobecný názor laické i odborné veřejnosti, ať už více pozitivní či negativní, který byl a je této kompetenci přisuzován. Zadruhé o značně proměnlivý vývoj definice této kompetence, na níž se podílí veskrze odborná veřejnost svou soustavnou a velmi plodnou výzkumnou činností.

Razantní obrat k upřednostňování monolingvní komunikace před tou multilingvní tedy neodmyslitelně vedl k celé řadě spekulací a pseudovýzkumů, které si hlavně v období mezi koncem 19. století a 60. lety 20. století (srov. Skutnabb-Kangas 1981) kladly za cíl společnosti dokázat nežádoucí vliv na zdravý vývoj, chování a kognitivní schopnosti jedince. V závěrech tehdejších studií (viz Mrva 2017) se jejich autoři pohoršovali nad neblahým vlivem multilingvní jazykové kompetence a jejími dopady, mezi které patřilo hlavně „půlení kvalit člověka“ vedoucí ke zpomalení intelektuálního vývoje a tím pádem nižší hodnoty IQ v porovnání s monolingvní populací. Někteří výzkumníci (např. Pieris 1951) zase multilingvismus považovali za příčinu vzniku a vývoje různých duševní onemocnění jako je schizofrenie nebo dokonce alterace osobnosti. To vše na základě přesvědčení, že multilingvní kompetence vede nejenom k dělení intelektuálních schopností, nýbrž i k dělení osobnosti jako takové. Tyto poznatky byly postupem času jednoznačně vyvráceny a z dnešní perspektivy je nelze považovat jinak než za naprosto absurdní. Moderní

²³ V orig. „let it pass“ strategy.

²⁴ Právě genetická blízkost jazyků je v receptivní komunikaci klíčová.

výzkumy právě naopak zdůrazňují benefity plynoucí z osvojení multilingvní kompetence především v brzkém věku. Výhody se týkají kupříkladu zlepšení kognitivních schopností (Diamond 2010) anebo prevence předčasného vzniku nemocí zapříčiněných degenerativními změnami v mozkové tkáni (Kroll a Dussias 2017). I přesto má však multilingvismus jednu nevýhodu, a tou je omezená slovní zásoba v porovnání s monolingvními mluvčími, kterou potvrzuje například i výzkum Cockcroft, Wigdorowitz a Liversage (2017). Ze stejného výzkumu nicméně vyplývá, že multilingvní mluvčí jsou schopni tento nedostatek kompenzovat mj. zvýšenou kapacitou pracovní paměti.

Závěrem k oddílu o multilingvismu považujeme za důležité doplnit proměnlivost definice tohoto termínu od těch prvních a značně konkrétních po ty nejnovější a spíše rozvolněné. Zavádějící definici multilingvismu (tehdy ještě výhradně bilingvismu, tj. vztahu dvou jazykových variant) sepsal Bloomfield (1933: 56) jako „znalost dvou jazyků na úrovni rodilého mluvčího“²⁵. Takováto jasně vyhraněná expertní znalost se v následujících letech postupně proměňovala a spíše snižovala: od Haugenova (1953: 7) „smysluplného projevu v jiném jazyce“²⁶ přes Macnamarovo (1967: 59-60) minimalistické pojetí „jazykové kompetence v druhém jazyce, a to v minimálním rozsahu“²⁷ až k Fieldovi (2011: 16), jenž nezapomíná zdůraznit, že jazykové schopnosti každého multilingvního jedince jsou odlišné, protože jsou všechny definice „relativní a subjektivní“. Pokud podle současných standardů chceme jednoznačně definovat multilingvního mluvčího, nemůžeme za každou cenu brát v potaz pouze pokročilou znalost všech jazykových variet, které utváří jazykový repertoár analyzovaného jedince. Nýbrž je třeba jazykové kompetence charakterizovat skrze blíže určující kritéria jakými jsou např. doba získání/utváření multilingvní kompetence, úroveň jednotlivých jazykových variet, genetická či dokonce typologická klasifikace ovládaných jazyků nebo již popsaný produktivní a receptivní podíl jazykové složky v komunikační situaci.

²⁵ Orig. „The native-like control of two languages.“

²⁶ Orig. „[...] meaningful utterances in the other language.“

²⁷ Orig. „[...] at least one of the language skills at least to a minimal degree in a second language.“

2.2.2 Diglosie

V předchozím oddíle jsme nabídli vhled do problematiky multilingvismu pouze v takové šíři, která nám postačí pro interpretaci výsledků terénního výzkumu v praktické části této práce. I přesto je však třeba se dostatečně věnovat fenoménu, jehož nejistá a kolísavá definice vyvolává v akademické společnosti doposud bouřlivé diskuze, a zároveň jej vyložit tak, jak s ním budeme v této práci zacházet. Jedná se o Fergusonovu (1959: 244-245) diglosii, kterou autor popsal jako „relativně stabilní jazykovou situaci, kdy vedle primárních dialektů jazyka (které mohou zahrnovat standard na úrovni státní nebo oblastní) existuje velmi odlišná, vysoce kodifikovaná (často gramaticky složitější) nadstavbová varieta. Ta představuje prostředek šíření rozsáhlého a uznávaného korpusu psané literatury, a to buď v dřívějším období, nebo v jiné jazykové komunitě, jejíž znalost je předávána převážně skrze formální úroveň vzdělávání, a používá se pro většinu písemných a formálních mluvených účelů, Není však používána žádnou částí společenství za účelem běžné konverzace“²⁸. Zároveň také stanovil devět výchozích faktorů, na jejichž základě lze mluvit o diglosii v rámci jedné jazykové komunity. Jsou to funkce, prestiž, literatura, způsob osvojení, standardizace, úroveň stability, gramatika, slovní zásoba a fonologie.

K utvoření definice analyzoval celkem čtyři jazykové komunity, a to takové, jejichž situaci považoval za striktně diglotickou (arabština, němčina, haitská kreolština ve vztahu k francouzštině a řečtina). U každé z nich identifikoval právě H (*high*) varietu a L (*low*) varietu. V případě němčiny srovnával role němčiny spisovné (tzv. hochdeutsch) a té švýcarské (tzv. schwyzertüüsch), u arabštiny se zabýval standardem a dialekty, v jazykovém areálu Haiti analyzoval role francouzštiny a francouzské kreolštiny. Velmi zajímavý je pak ze současné perspektivy příklad poslední, tedy řečtina, jež se od

²⁸ Orig. „[Diglossia] is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of an earlier period or in another speech community, which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any sector of the community for ordinary conversation.“

Fergusonovy původní analýzy razantně odklonila. V ní se tedy věnoval odlišným rolím démotiké, lidové variety, a kathareusy, spisovné formy s výrazně archaizujícími prvky. Uměle vytvořená kathareusa z pera Adamantiose Koraise se kvůli svým značně puristickým prvkům nikdy v řecké jazykové komunitě plnohodnotně neujala, ovšem po relativně dlouhou dobu spoluutvářela diglotické prostředí, kde jí konkurovala démotiké. Ta také byla roku 1976 na popud ministerstva školství v čele s Georgiose Rallisem použita pro kodifikaci z dnešního pohledu jednoznačně majoritně užívané novořečtiny. Kathareusa se v současnosti využívá naprosto minimálně, a to především během liturgických obřadů či v komunikaci Řecké protestantské církve (Browning 1982, Frangoudaki 2002). Jedná se tak o doposud jediný Fergusonův příklad, u kterého došlo k nahrazení H variety podstatně více společensky využívanou L varietou, což představuje kompletní zrušení diglotického vztahu mezi kathareusou a démotiké.

V současné sociolingvistice dochází k rozvolnění konceptu diglosie, který lze pak aplikovat nejenom na dvě variety v rámci jednoho jazyka, nýbrž i na dva jazyky více či méně geneticky a dokonce typologicky spřízněné. Tímto způsobem je tak do diglotického spektra možné zahrnout i např. vztah mezi španělštinou a ostatními minoritními jazyky v rámci Pyrenejského poloostrova a dokonce i původními indiánskými jazyky v zemích, které Španělsko ve své historii kolonizovalo (nahuatl, quechua, guaraní atd.). Fergusonovo rané pojetí, jak sám přiznává o 32 let později (Ferguson 1991: 57), tento výklad vylučovalo, jelikož zastával názor, že „uživatelé [jazyka] by měli tyto dvě [variety] vnímat jako součást jednoho jediného jazyka. [Přičemž by] diglosie neměla sloužit k pojmenování vztahu mezi běžným a v konverzaci využívaným jazykem, jemuž je nadřazen ve formálních situacích jazyk naprosto vzdálený, jak je tomu v často zmiňovaném případě španělštiny a guaraní na území Paraguaye.“²⁹ Ve zkratce se dá říct, že co se strukturních vlastností diglosie týče,

²⁹ Orig. „My intention was that the users would always view the two as the same language: I excluded cases where superposed on an ordinary conversational language is a totally unrelated language used for formal purposes, as in the often-cited case of Spanish and Guaraní in Paraguay.“

vznikly dva protichůdné proudy tedy ten, který s Fergusonovým hlediskem souhlasí a ten, který se proti němu vymezuje.

V rámci diskuze tak v souladu s první názorovou skupinou dochází k revizi konceptu a utváření různých termínů, jejichž cílem je pojmenovat zvlášť takové diglotické vztahy mezi varietami, které nejsou ve zkoumaném společenství vnímány jako součást jednoho jediného jazyka. Jedná se například o dvojici pojmů diglosie – biglosie, kterou nabízí Fellman (1975), nebo rozšíření diglosie samotné o přívlastky interjazyková a intrajazyková podle Pauwelse (1986). Sám Ferguson (1991) do diskuze přispěl zavedením tzv. superponovaného bilingvismu³⁰. My se v tomto textu nicméně přikláníme k druhé zmiňované skupině, která zastává opačný názor, načež diglosii užíváme i v případě H a L postavení vztahu dvou více či méně odlišných jazykových variet. V našem stanovisku zohledňujeme především společenské a temporální aspekty, jejichž podíl na definici diglosie není rozhodně zanedbatelný, spíš naopak. Pro nás však jednostranné protežování genetické blízkosti zkoumané dvojice jazyků není ani prioritní ani přijatelné.

Společenský původ diglosie, jak ho vnímá např. Hudson (2002), souvisí primárně s dělením jazykových kompetencí, které byly a jsou přisuzovány zvlášť H a zvlášť L varietě. V prvním případě se jedná o do značné míry uměle vytvořené či do H pozice dosazené a nepřírozené jazykové variety, které byly potřebné například k sepisování důležitých dokumentů nebo zákonů nebo byly využívány v oficiální komunikaci. Nereflektovaly a v praxi vlastně ignorovaly varietu nižší a jejich osvojení se odvíjelo od častokrát zdlouhavého a usilovného studia. Hudson (ibid) jako příklady uvádí klasickou a moderní čínštinu, již zmiňovanou řeckou dvojici variet kathareusa a démotiké nebo japonský kanbun, způsob zápisu odvíjející se od klasické čínštiny využívaný do poloviny 20. století, a moderní japonštinu. Oproti tomu L varieta byla a je mnohem více rozšířená napříč všemi společenskými vrstvami.

Společenské hledisko se dá ale efektivně aplikovat i na vztah dvou odlišných jazyků. V námi zkoumaném jazykovém areálu na Pyrenejském poloostrově se takto popisované a především interjazykové vztahy objevovaly

³⁰ Orig. „superposed bilingualism“

taktéž, a to v relativně početném zastoupení. Jazykové kontakty a později v mnoha případech i jazykové konflikty vedly k utváření H a L variet a následně jazykové proměně. Výraznými příklady mohou být hlavně latina v pozici H variety a postupně se vyvíjející románštiny v L pozici v druhé polovině prvního tisíciletí, dále pak kodifikovaná kastilština (1492) a portugalština (1536 a 1540) jakožto H variety ve vztahu k tehdejším oblastně využívaným minoritním jazykům v L pozici. Monteagudo (2017) ve své rozsáhlé publikaci zmiňuje konkrétně diglotické vztahy mezi H latinou a L galicijskou románštinou, které jsou patrné do 12. století (pokud budeme brát v potaz i dnes dostupné dokumenty, tak spíše do století třináctého), kdy došlo k jazykovému posunu a legitimizování galicijštiny na H úroveň. Vzhledem k historicko-politickým změnám, které se brzy nato udály, galicijština v 15. století rychle ztratila svou H pozici ve prospěch prestižní kastilštiny masivně zaváděné hlavně tehdejšími vládnoucími elitami a na dlouhá století se vrátila na úroveň L variety (viz podkapitola 3.2.1).

Avšak z aktuální perspektivy je otázkou, zdali se popisované vztahové roviny mezi H a L varietami do současnosti nějak výrazně proměnily a především, jestli jsou z časového hlediska dlouhotrvající či krátkodobé. Takové uvažování však již zahrnuje druhý významný aspekt popisující diglosii, tedy aspekt temporální. Časová rovina diglotického vztahu mezi dvěma jazykovými varietami představuje velmi významné hledisko (srov. např. Coulmas 1987) a jak ostatně Ferguson ve své pionýrské studii tvrdí (1959: 332), „diglosie obvykle přetrvává nejméně několik staletí a v některých případech lze dokázat, že může trvat i déle než tisíc let“. Podmínka dlouhotrvajícího a stabilně neměnného vztahu mezi H a L varietou bývá některými výzkumníky zpochybňována (Pauwels 1986) s ohledem na rychle probíhající společenské změny počínaje industriální revolucí a konče érou globalizace. Pokud se ale tedy opět zaměříme na diglotické situace na Pyrenejském poloostrově z diachronní perspektivy, dojdeme k závěru, že jazykové změny probíhaly právě ve velmi výrazně pomalém tempu, a to v rámci století nebo dokonce i tisíciletí, což přesně odpovídá Fergusonovým tezím. Období industrializace, které se ostatně z velké části překrývalo s obrozeneckými hnutími v minorizovaných oblastech, přineslo

jistý posun, kdy byla jednoznačná stabilita majoritní kastilštiny narušena. O jazykové změně se ale dle našeho úsudku vyjadřovat nelze. Ze synchronní perspektivy je možné uvažovat o výraznější proměně zavedeného H–L paradigmatu, je však nanejvýše patrné, že vznikly jiné nástroje pro udržení či rozbití dlouhotrvajících diglotických poměrů, z nichž můžeme jmenovat mj. otevřený přístup k informacím, sociální sítě nebo postupné zavádění a rozšiřování opatření zaměřených na minoritní jazyky.

Diglosii tedy v důsledku vnímáme stejně tak jako Ferguson ve svém raném pojetí z roku 1959, nicméně ji na základně zmiňovaných společenských a temporálních aspektů zbavujeme povinnosti zohledňovat dvě variety téhož jazyka. Do diglotického vztahu v našem pojetí mohou vstupovat jazyky z genetického/typologického hlediska jakékoliv, a proto současnou situaci na Pyrenejském poloostrově vnímáme následovně: H varianta je zastoupená majoritní kastilštinou a portugalskou, L varianta jazyky minoritními, a to ať už kooficializovanými či nikoliv.

2.3 Jazyková politika v praxi

Pro lepší uvedení do tématu tohoto textu jsme nabídli výklad několika teoretických konceptů, které považujeme za klíčové pro pochopení současné sociolingvistické situace v rámci námi zkoumaných oblastí. Jsme však toho názoru, že vzhledem k této problematice není kompletní bez popisu konkrétních přístupů politických celků, institucí a uskupení, která se na dalším vývoji a potenciálním zlepšení situace minoritních jazyků značně podílí. Cílem tohoto oddílu je tedy představit konkrétní kroky jazykového plánování, a to nejprve na úrovni celoevropské, jež je reprezentována v případě minoritních jazyků hlavně Evropskou unií a Evropskou radou, a dále na úrovni státní čili Španělska a Portugalska.

V následujících odstavcích čerpáme především z oficiálních dokumentů evropských institucí a komentářů k nim, v případě Španělska z ústavy z roku 1978 a dále z autonomních statutů minoritních oblastí v blízkosti španělsko-portugalské hranice (z tohoto důvodu se nebudeme do hloubky zabývat situací v katalánsky a baskicky hovořících autonomních oblastech). Portugalsko, které

bývá někdy nesprávně interpretováno jako příklad čistě monolingvního státu (srov. např. Torkington 2009), a jeho jazykovou politiku rozebereme v kapitole věnované mirandštině (viz podkapitola 3.4.3).

Součástí tohoto prakticky zaměřeného oddílu je kromě výkladu závazných právních dokumentů a jejich aplikací na studovaném území také analýza možného zavedení receptivního multilingvismu jako preferovaného komunikačního nástroje mezi jednotlivými minoritními jazykovými oblastmi a majoritním jazykem (v našem případě především kastilštinou). V tomto smyslu vycházíme z předchozího výzkumu, který byl realizován v roce 2017. Ten rozšiřujeme o akademické poznatky z oblasti severogermánských kontinentálních jazyků (dánština, švédština, norština), kde dochází k velmi podobným procesům vedoucím k příznivému prostředí pro aktivní využívání receptivního multilingvismu v každodenní komunikaci.³¹

2.3.1 Evropská unie

Jelikož Španělsko i Portugalsko jsou společně od roku 1986 členy Evropské unie, vztahuje se i na ně jako na všechny ostatní členské státy tzv. nadřazenost evropského práva před vnitrostátními právními předpisy. Ta byla poprvé formulována v Rozsudku Soudního dvora ze dne 15. července 1964 – Flaminio Costa proti E.N.E.L. (tehdy ještě v rámci Evropského hospodářského společenství), později byla několikrát modifikována a nakonec jednoznačně ustanovena v Prohlášení o přednosti práva, které je součástí Lisabonské smlouvy. Jinými slovy se členské státy musí přednostně řídit jednotnou jazykovou politikou Evropské unie, která jednoznačně prosazuje multilingvismus/plurilingvismus a nahlíží na něj jako na jakýsi stavební kámen evropské integrace (Dendrinos 2018).

Podpora různorodosti a jinakosti pod hlavičkou Evropské unie nejspíš není moc překvapivá už vzhledem k oficiálnímu mottu z roku 2000, které zní „*united in diversity*“, nicméně aktivní přístup ke zlepšování poměrů minorit v evropské legislativě byl do nedávné doby veskrze minimální. Předtím než již

³¹ Následující oddíly jsou rozšířením článku, který byl publikován pod názvem *Multilingüismo receptivo en la Península Ibérica desde la perspectiva actual* (Mrva 2020).

zmiňovaná Lisabonská smlouva 1. prosince 2009 vstoupila v platnost, neexistoval žádný právně platný dokument na úrovni Evropské unie, který by zmiňoval a nějakým způsobem upravoval postavení minorit na jejím území, což je podle De Wittea (2004) zapříčiněno tím, že do té doby evropský systém ochrany minoritních skupin stál na zásadách spíše implicitní než explicitní povahy. Ochrana minoritních skupin byla tedy donedávna především v gesci členských států, avšak Piccoli (2011) zdůrazňuje, že právě minoritní jazyky představují oblast, ve které se Evropská unie začala angažovat již v roce 1981. V tomto roce, konkrétně 16. října 1981, přijala rezoluci týkající se jazykových a kulturních práv oblastních minorit. Ta byla několikrát pozměněna a vyústila ve dva právní předpisy, jejichž cílem je 1) ochrana menšin (a jejich jazyků) a 2) ochrana ohrožených minoritních jazyků. Níže citujeme z obou předpisů:

1) Usnesení Evropského parlamentu ze dne 7. února 2018 o ochraně a nepřipustnosti diskriminace menšin v členských státech EU (2017/2937(RSP)), z něhož vybíráme oddíl týkající se ochrany a obrany menšinových jazyků:

Ochrana a obrana menšinových jazyků:

Evropský parlament

[...]

16. vybízí členské státy, aby zajistily respektování práva na používání menšinového jazyka a aby v souladu se Smlouvami EU chránily jazykovou rozmanitost v Unii;

17. domnívá se, že v souladu s ústavním pořádkem jednotlivých členských států musí být v komunitách, kde existuje více úředních jazyků, dodržována jazyková práva, a to bez omezování práv jednoho jazyka vůči jazykům ostatním;

18. vyzývá Komisi, aby důrazněji prosazovala výuku a používání regionálních a menšinových jazyků jakožto způsob, jak lze v EU potírat jazykovou diskriminaci;

[...]

2) Usnesení Evropského parlamentu ze dne 11. září 2013 o evropských jazycích, jimž hrozí zánik, a o jazykové rozmanitosti v Evropské unii (2013/207(INI)), z něhož vybíráme odstavce číslo 10, 11, 14 a 18:

Evropský parlament

[...]

10. zastává názor, že by Evropská unie měla podporovat a povzbuzovat členské státy, aby prováděly jazykovou politiku, která umožňuje dětem osvojit si jazyk, jemuž hrozí zánik, jako mateřský jazyk od nejtějššího věku; poukazuje na to, že taková politika podporování dvou nebo více jazyků by, jak je vědecky prokázáno, byla pro děti přínosem a napomáhala pozdějšímu osvojování dalších jazyků, stimulovala mezigenerační přenos jazykových znalostí a poskytla mluvčím ohrožených jazyků konkrétní podporu při předávání jazykových znalostí z generace na generaci v oblastech, v nichž je na ústupu;

11. v zájmu rozvoje skutečného evropanství založeného na multikulturalismu a jazykové pluralitě podporuje intenzivnější výuku ohrožených jazyků podle vhodné metodiky pro studenty všech věkových kategorií, a to včetně dálkového studia;

[...]

14. připomíná, že je důležité pokračovat v úsilí o standardizaci převážně mluvených jazyků;

[...]

18. domnívá se, že za účelem oživení jazyků je také důležité, aby jazyky, které se staly okrajovými a používají se převážně v rodinném kruhu, měly právo být používány veřejně ve společnosti;

[...]

Z citovaných pasáží obou nejaktuálněji zpracovaných rezolucí jednoznačně vyplývá, že Evropská unie je silně nakloněna představě jazykové plurality, která není postavena pouze na výrazně majoritních národních jazycích, nýbrž také zohledňuje a přijímá jazyky regionální a minoritní. „V zájmu rozvoje skutečného evropanství založeného na multikulturalismu“ zřetelně nepřipouští a odsuzuje jakoukoliv jazykovou diskriminaci, právě naopak, podporuje výuku a šíření minoritních jazyků a standardizaci³² těch nekodifikovaných. Dále se EU chce evidentně více či méně systematicky vyhnout jakémukoliv tvoření diglosie mezi jednotlivými jazykovými varietami a tam, kde už je diglosie přítomná, rázně nabádá k jejímu redukování. Tento krok hodlá do praxe uvést především skrze používání minoritních jazyků mimo kontext domácího prostředí, a to však uplatněním veskrze vágně definovaných doporučení pro jednotlivé členské státy. Jak už ale bylo zmíněno na začátku

³² V teorii jazykové standardizace existují i názorové proudy, které v tomto procesu nevidí pouze jednoznačná pozitiva. Ramlan (2018) zdůrazňuje především tři mezi sebou provázané nevýhody standardizačního procesu: vytvoření společenské elity, která hovoří standardem, čímž se vymezuje vůči skupině, která standard neovládá; toto vede ke komplexu méněcennosti právě u té skupiny, která si standard neosvojila, a následnému zakládání diglosie v klasickém pojetí (tu Ramlan explicitně nezmiňuje, i když z textu jednoznačně vyplývá) a jazykové změně.

tohoto textu, takovéo postupy jsou častokrát nejenom velmi zdlouhavé a nákladné, ale v podstatě ani nezaručují v každém případě jistý výsledek. V tomto ohledu také musíme zdůraznit fakt, že výstupy jednání v podobě těchto rezolucí nepředstavují pro státy EU žádnou povinnost, která by je zavazovala v některých případech i k radikální změně vlastní jazykové politiky. Evropská unie si však slibuje, že v této věci budou zavedena opatření za účelem vytvoření společného plánu, efektivní společné jazykové politiky.

Takovýto záměr nicméně nepředstavuje v současné politice EU žádnou novinku. Společná jazyková politika získala konkrétní podobu již před zhruba 30 lety, konkrétně 5. listopadu 1992, kdy některé státy³³ Rady Evropy přijaly Evropskou chartu regionálních a menšinových jazyků a ta nabyla účinnosti 1. března 1998, poté co ji ratifikovalo prvních šest zemí (Finsko, Lichtenštejnsko, Maďarsko, Nizozemsko, Norsko a Chorvatsko). Oproti výše citovaným rezolucím Charta přinesla jednu zásadní změnu, a tou je závazání států, které ji přijaly a následně ratifikovaly, k zavedení a prosazování takových opatření, která povedou k ochraně menšinových jazyků³⁴ a k ochraně práva občanů je užívat. Rezoluce a doporučení věnující se jazykové politice a především ochraně menšinových jazyků byly projednávány již v roce 1957 a dále v letech 1961 a 1981³⁵, jejich výsledkem byla jakási jazyková doporučení.

Na základě těchto doporučení byl v roce 1984 vykonán průzkum, jehož cílem bylo s pomocí expertů analyzovat a kriticky zhodnotit evropskou jazykovou situaci. Za tímto účelem se veřejného slyšení zúčastnilo zhruba 250 lidí, kteří dohromady zastupovali před 40 jazyků. Výsledky tohoto šetření byly následně roku 1988 přeneseny do návrhu textu charty v podobě rezoluce 192. To vedlo k vytvoření expertní skupiny pro regionální a menšinové jazyky,

³³ Španělsko Chartu přijalo taktéž 5. listopadu, k ratifikaci však došlo až 9. dubna 2001 (Charta vstoupila v platnost 1. srpna stejného roku). Portugalsko Chartu přijalo teprve nedávno, a to 7. září 2021. K ratifikaci se portugalský prezident Marcelo Rebelo de Sousa doposud nedostal. Česká republika Chartu přijala 9. listopadu 2000 a ratifikovala 15. listopadu 2006 (Charta vstoupila v platnost 1. března 2007).

³⁴ Jsme toho názoru, že právě charta vnímá standardizaci spíše negativně, jak vyplývá z vysvětlující zprávy k Evropské chartě regionálních a menšinových jazyků (str. 3, úvod 2.): „[...] Mimoto, ať tomu bylo v minulosti jakkoli, dnes je ohrožení jemuž tyto regionální či menšinové jazyky čelí často vyvolané přinejmenším ve stejné míře nevyhnutelnou standardizací pod vlivem moderní civilizace a obzvláště masmédií, jako nepřátelským prostředím či vládní politikou asimilace.“

³⁵ Konkrétně se jedná o dokumenty 136/1951, 285/1961 a 928/1981.

jejichž úkolem bylo sepsat definitivní text návrhu charty, který byl následně předložen v roce 1992 a přijat konkrétně 25. června stejného roku.

Cíle charty jsou v naprosté většině kulturního charakteru, jak se ostatně píše v její preambuli³⁶. Z širšího hlediska si klade za úkol zajistit používání regionálních a menšinových jazyků, a to v oblasti školství a médií, v soudním a právním prostředí, společenském a hospodářském životě a také při kulturní činnosti. Dále obsahuje doložku o nediskriminaci, definuje nástroje aktivní podpory ve vztahu k regionálním a menšinovým jazykům. Klíčový je pro ni aspekt evropské kulturní identity, teritoriálního a historického základu. Oproti výše zmiňovaným usnesením Evropského parlamentu se však tím pádem tedy její výklad netýká jazyků mimoevropských menšin, které se na území členských států usadily a používají v nich i svůj vlastní jazyk (např. čínština, vietnamština...). Charta nechce probouzet či posilovat dezintegrační tendence a zabývat se tak problémy národnostních oblastí, které směřují k nezávislosti nebo změně hranic (zde se jedná například o Katalánsko) a v této souvislosti odmítá definici vztahu majoritní X minoritní jazyk jako soupeření.

Charta je rozdělená do tří částí – 1) obecných ustanovení, jež definují mj. účely charty, závazky členských států a praktická opatření, 2) cílů a zásad uskutečňovaných v souladu s článkem 2, odstavce 1, který se týká závazků vedoucí k odstranění nerovností mezi majoritním a minoritním jazykem a dále ta nejdůležitější část týkající se 3) opatření na podporu užívání regionálních nebo menšinových jazyků ve veřejném životě v souladu se závazky přijatými podle článku 2, odstavce 2. Ve smyslu tohoto odstavce se každá smluvní strana zavazuje k uplatňování alespoň 35 bodů nebo odstavců z této třetí části, a to podle vlastního výběru či uvážení. Na strukturu Charty tak nahlížíme především ve smyslu její pružnosti, která dává jednotlivým státům možnost si určit, jaká ustanovení a v jaké míře budou aplikována na minoritní jazyky, jimiž se na jejich území hovoří. V rámci této pružnosti došlo k zavedení několika stupňů přísnosti, z nichž si každý stát volí jednu variantu, přičemž stupeň první definuje podmínky pro daný minoritní jazyk nejlepší, stupeň poslední pak tvoří pouze

³⁶ Chartu citujeme v jejím českém překladu. K dispozici je zde: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/charta_cz_1.pdf [cit. online 17.5.2023]

zlomek stupně prvního. Pro lepší představu v tabulce č. 3 vybíráme jako příklad pasáž týkající se předškolního vzdělávání ze strany 3/4.

Část III – Článek 8 – Vzdělávání	
1) Pokud jde o vzdělávání, smluvní strany se zavazují, že na území, kde jsou tyto jazyky užívány, v závislosti na stavu každého z těchto jazyků a aniž by tím byla dotčena výuka úředního jazyka (úředních jazyků) státu	
a) i	zpřístupní předškolní vzdělávání v příslušných regionálních nebo menšinových jazycích; nebo
ii	zpřístupní podstatnou část předškolní[ho] vzdělávání v příslušných regionálních nebo menšinových jazycích; nebo
iii	budou uplatňovat jedno z opatření uvedených v bodech i a ii alespoň vůči žákům, jejichž zákonní zástupci o takové opatření požádají a jejichž počet se bude považovat za dostatečný; nebo
iiii	pokud veřejné orgány nemají přímé pravomoce při zajišťování předškolní výchovy, budou upřednostňovat a/nebo podporovat uplatnění opatření uvedených v bodech i – iii;

Tabulka č. 3: Evropská charta regionálních či menšinových jazyků – Část III, článek 8, vzdělávání (předškolní vzdělávání)³⁷

V každém z takto definovaných bodů má tedy členský stát možnost volby a jak je z příkladu patrné, rozpětí této volby začíná v praxi stoprocentní podporou minoritního jazyka v dané oblasti a končí značně omezenou nabídkou možností aplikace či, jak čteme z posledního bodu, dává smluvní straně prostor se zařídit „po svém“. Vzhledem k tomu, že je tímto způsobem koncipována naprostá většina článků v části III, je na místě zdůraznit, že vymahatelnost původního záměru charty zmiňovaného v preambuli a částech I a II se razantním způsobem zužuje, a to vždy v závislosti na modifikaci výběru bodů nebo odstavců každého ze států, který dokument přijal a následně ratifikoval. Charta zároveň poskytuje smluvním stranám také možnost ji vypovědět na základě sdělení adresovaného generálnímu tajemníkovi Rady Evropy, načež výpověď nabývá účinnosti první den měsíce následujícího po uplynutí šesti měsíců ode

³⁷ Podle https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/charta_cz_1.pdf [cit. online 17.5.2023]

dne obdržení tohoto sdělení. V našem pojetí charta představuje efektivní nástroj podpory především pro minoritní jazyky v takových členských státech, jejichž jazyková politika je jim primárně nakloněna. Ovšem pro státy, v nichž dochází či potenciálně může dojít k více či méně explicitnímu potlačování jazykových menšin, mnoho neznamena. V takovýchto státech jednoduše nebude přijata nebo bude modifikována tak, aby s ohledem na danou jazykovou situaci nabízela minimální podporu a v případě vyskytnuvších se problémů byla smluvní stranou rychle vypovězena. Domníváme se, že takto charta veskrze nevybočuje ze strategického záměru EU ve vztahu k podobným kulturně-sociálním otázkám, ale zároveň by podle nás bylo nanejvýš žádoucí minoritním jazykům poskytnout jistoty, ve kterých by pružnost aplikace klíčových dokumentů byla omezená nebo ideálně v celé šíři eliminována.

2.3.2 Španělsko a Portugalsko

Španělské království ve vztahu k chartě představuje jeden z mála velmi specifických případů napříč členkými státy EU, a to právě vzhledem k decentralizačnímu charakteru tamní jazykové politiky, která je dána existencí 17 autonomních oblastí a dvou severoafrických držav. Ačkoliv Španělsko přijalo chartu ve velmi liberální podobě³⁸, regionální a menšinové jazyky definuje podle platných požadavků právě na základě jejich existence v autonomním statutu každé z těch autonomních oblastí, kde se jimi hovoří. Jinými slovy pro možnost uplatnění ochrany, podpory a péče, které jsou chartou popisovány, je naprosto nezbytné, aby byl daný minoritní jazyk explicitně uveden v autonomním statutu, k čemuž v případě některých jazykových variet došlo relativně nedávno nebo ještě vůbec ne.

³⁸

<https://www.coe.int/en/web/conventions/by-member-states-of-the-council-of-europe?module=declarations-by-treaty&numSte=148&codeNature=10&codePays=SPA>

Z tohoto prohlášení vyplývá, že jediná malá omezení se týkají vysokého školství (část III, článek 8 e) iii) a hromadných sdělovacích prostředků (část III, článek 11 f) ii). V ostatních případech španělská verze charty může „chlubit“ maximální možnou podporou ve všech ostatních oblastech, které charta definuje. [cit. online 20.5.2023]

Připomeňme si, že k decentralizaci a tvoření autonomních oblastí³⁹ Španělsko přešlo po přijetí demokratické ústavy z 29. prosince 1978. Autonomii pak oblasti, regiony či města mohou získat dvěma možnými způsoby: tzv. pomalou cestou (vía lenta) nebo zrychlenou cestou (vía rápida). V obou případech je třeba, aby došlo k vytvoření autonomního statutu, který je posléze podroben zdoluhavému schvalovacímu procesu a především také referendu, v němž návrh autonomního statutu musí v případě pomalé cesty získat dvoutřetinovou podporu v každé ze zúčastněných provincií a v případě zrychlené cesty dokonce podporu ze tří čtvrtin. Pokud je tento proces zakončen neúspěšně, musí uplynout pět let, než může dojít k jeho zopakování.

V našem případě, oblasti španělsko-portugalského pohraničí, je pak třeba zohlednit tři autonomní statuty (Galicie, Kastilie a León, Extremadura), které se co do jazykové politiky a regulace minoritních jazyků na svém území velmi odlišují. Nejvíce se vůči majortině kastilštině vymezuje galicijský autonomní statut, který se jazykové otázce věnuje velmi podrobně (viz Mrva a Čermák 2023), to samé ale nelze tvrdit o zbyvajících dvou. Autonomní statut Kastilie a Leónu donedávna ani leonštinu explicitně nezmiňoval, k čemuž došlo až po jeho úpravě v roce 2007⁴⁰ čili zhruba šest let po ratifikaci Charty a 24 let poté, co vešla v platnost původní verze. Extremadurský autonomní statut konkrétní jazykové variety vůbec nezmiňuje. V jeho úpravě z roku 2011⁴¹ se hovoří pouze o „ochraně vlastních/místních jazykových variet“ (článek 9, bod 47). Jsme toho názoru, že Španělsko tímto způsobem více či méně efektivně deleguje obsah Charty směrem k jednotlivým autonomním vládám, přičemž bez explicitního uvedení regionálního či menšinového jazyka v jejich autonomních statutech pak

³⁹ Celý proces popisuje platná španělská ústava především v článcích 143, 146, 147 a 151 (viz <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionCASTELLANO.pdf>) [cit. online 20.5.2023]

⁴⁰ <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-20635> [cit. online 22.5.2023] V článku 5, bodě 2 se píše, že „[l]eonština je předmětem zvláštní institucionální ochrany vzhledem k její hodnotě v rámci jazykového dědictví autonomní komunity. Její ochrana, užití a šíření se řídí právními předpisy.“ Orig. „El leonés será objeto de protección específica por parte de las instituciones por su particular valor dentro del patrimonio lingüístico de la Comunidad. Su protección, uso y promoción serán objeto de regulación.“

⁴¹ <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2011-1638> [cit. online 22.5.2023] Orig. „Cultura en cualquiera de sus manifestaciones. Patrimonio histórico y cultural de interés para la Comunidad Autónoma. Folclore, fiestas y tradiciones populares. Protección de las modalidades lingüísticas propias. Academias científicas y culturales de Extremadura.“

z právního hlediska poskytuje pro zavedení účinné jazykové politiky do značné míry omezený manévrovací prostor.

Možnost konkurovat majoritní kastilštině je v případě minoritních jazykových variet v rámci Pyrenejského poloostrova tudíž tímto požadavkem značně redukována a vlastně závislá na znění platného autonomního statutu. Výsadní postavení kastiltiny je totiž zakotveno v již zmiňované ústavě z roku 1978, úvodních ustanoveních, článku 3, bodě 1: „Kastilština je oficiálním jazykem Republiky. Všichni Španělé mají *povinnost* ji znát a právo ji používat.“ Jazyková otázka se rozšiřuje s ohledem na autonomní oblasti v dalších dvou bodech následovně: „3.2 Ostatní španělské jazyky budou taktéž oficiální v příslušných autonomních oblastech, a to vždy v souladu s jejich statuty. 3.3 Rozmanitost jazykových variet Španělska je kulturním dědictvím, které bude předmětem mimořádné vážnosti a ochrany.“⁴²

Portugalská jazyková politika je ve srovnání s tou španělskou značně omezená a dle našeho nejlepšího uvážení není součástí debat ve veřejném prostoru. Portugalština je dle ústavy z roku 1976 (článek 11, odstavec 3)⁴³ jediným oficiálním jazykem. Žádné minoritní jazyky, zde bychom tedy mohli mluvit především o mirandštině, na úrovni portugalské ústavy zohledněny nejsou.

Je tedy na místě se zamýšlet nad tím, k jakým sociálně jazykovým procesům a změnám dochází především v rámci současného Španělska a jakými způsoby se projevuje jazykový kontakt především v těch oblastech, kde jsou minoritní jazyky autonomními vládami silně protežovány. Správně nastavená spolupráce mezi „centrem a periferií“ by pak mohla vést nejenom k podpoře multilingvismu receptivního, nýbrž i k možnému zvýšení aktivních jazykových kompetencí tak, jak je vnímá EU⁴⁴. Jelikož o západorománských jazycích (zde

⁴² <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229> [cit. online 3.6.2023] Orig. „3.1 El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla. 3.2 Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos. 3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.“

⁴³ <https://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx> [cit. online 3.6.2023] Orig. „3. A língua oficial é o Português.“

⁴⁴ Ve svém příspěvku k sociálnímu summitu, který se konal dne 17. listopadu 2017 v Göteborgu (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0673&from=FI>

především o kastilštině a portugalštině) nevzniklo mnoho publikací, které by pojednávaly o receptivním či aktivním multilingvismu a vzájemném porozumění, pro potřeby této úvahy využijeme výsledky výzkumů a teoretické poznatky ze skandinávské jazykové oblasti, kterých je díky výzkumné tradici v tomto oboru o mnoho více (srov. Maurud 1976, Ohlsson 1979, Uhlmann 1991, 1994, Vikør 2001).

Před samotným výkladem těchto skandinávských konceptů receptivního multilingvismu a jejich následnou aplikací na oblast Pyrenejského poloostrova považujeme za nezbytné poznamenat, že obě oblasti se značně liší co do vlastního jazykového plánování a jazykové politiky. Ne všechny aspekty teoretických přístupů skandinávských lingvistů jsou tedy v plné šíři aplikovatelné ve Španělsku či sousedním Portugalsku. Závěry a východiska Vikøra (2001) a Uhlmannové (1991, 1994), které níže komentujeme se týkají vztahů mezi dánštinou, norštinou a švédštinou, tj. mezi majoritními jazyky tří nezávislých politických celků, přičemž my zde v případě Španělska a Portugalska zahrnujeme i jazyky kooficiální a minortní. Oproti Skandinávii je třeba dodat, že jazykovou situaci přítomnou na Pyrenejském poloostrově, konkrétně v minoritních jazykových oblastech, můžeme doplnit tzv. vertikální rozměr. Jedná se o situaci, kdy ve společnosti převládá hlavní, celostátní jazyk s vysokou mírou ekonomické a politické prestiže. Jazyková varieta minoritní se pak vyskytuje v geograficky jasně stanoveném a často omezeném prostředí a zachovává si vysoký stupeň sociálního dopadu na činnost komunity jako celku.

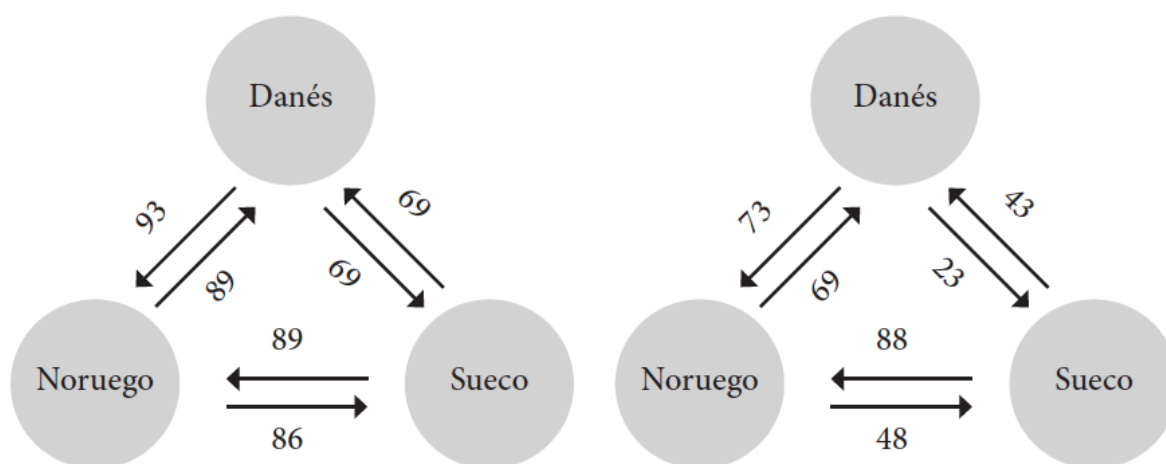
Vikør (2001) stanovuje tři obecné požadavky pro podporu četnosti výskytu a aktivního užívání receptivní kompetence v praxi, a to konkrétně 1) genetickou blízkost mezi jazyky přítomnými na konkrétním území, 2) vnitřní a vnější motivaci pro využití receptivního multilingvismu v praxi a 3) zkušenost a trénink porozumění ostatním jazykovým varietám a s tím zároveň schopnost

[cit. online 7.8.2023]), představila Evropská komise myšlenku tzv. evropského prostoru vzdělávání, kde by do roku 2025 „bylo běžné, že by všichni mladí Evropané po dokončení sekundárního stupně vzdělávání kromě své mateřštiny ovládali ještě další dva jazyky“ (orig. „[...] setting out a benchmark that by 2025 all young Europeans finishing upper secondary education have a good knowledge of two languages in addition to their mother tongue(s).“). V návaznosti na summit Komise zveřejnila návrh doporučení Evropské rady o komplexním přístupu k výuce a studiu jazyků (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=COM:2018:0272:FIN> [cit. online 7.8.2023]).

použití své vlastní. Pokud tedy přistoupíme k aplikaci těchto obecných požadavků na oblast Pyrenejského poloostrova a jejich možnou realizaci kriticky zhodnotíme, dojdeme k závěru, že receptivní multilingvismus je nepravděpodobný a takřka nemožný v případě baskičtiny:

- 1) Genetická blízkost: Baskičtina je jediným jazykem na území Španělska, který nepatří do západorománské jazykové skupiny, tudíž jsme naprosto přesvědčení, že k jejímu porozumění, a to byť jen částečnému, je nezbytná její aktivní znalost. Ostatní přítomné jazyky již požadavek genetické blízkosti splňují.

Níže pro srovnání nabízíme výsledky dotazníkového šetření schopnosti porozumění mluvenému (vpravo) a psanému slovu (vlevo) ve skandinávských zemích (dánština-norština-švédština) z roku 1972, který realizoval Maurud (1976):

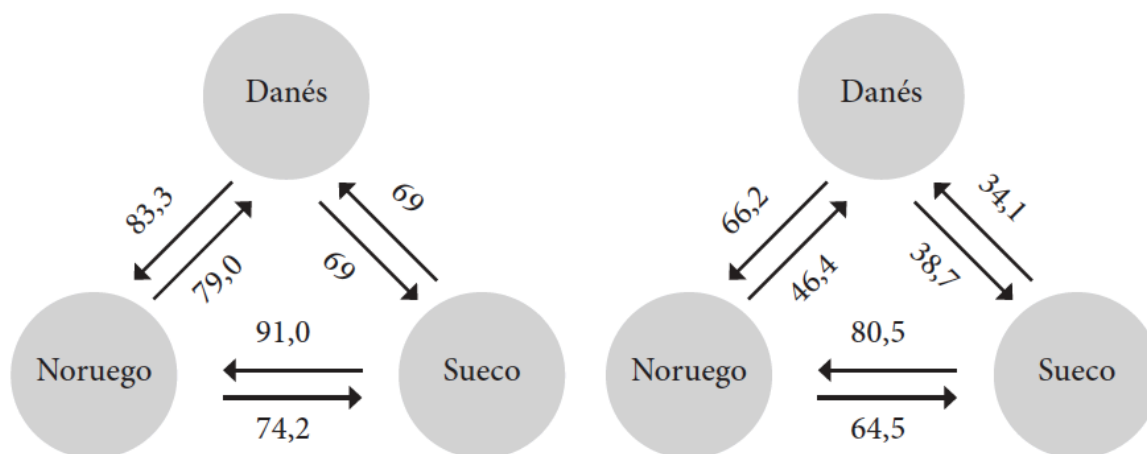
Graf č. 1: Receptivní kompetence ve Skandinávii (Maurud 1976)⁴⁵

Ve výsledcích jasně převažuje schopnost porozumění psanému slovu. V některých kontextech (např. dánština → norština, norština → dánština, švédština → norština) výsledky dosahují téměř stoprocentní úrovně porozumění, což může vést k vysoké pravděpodobnosti, že komunikace založená na principech receptivního multilingvismu může probíhat a být realizována v psaném kontextu. Na druhou stranu můžeme pozorovat mnohem horší výsledky pokud

⁴⁵ Převzato z Mrva (2020: 30).

jde o porozumění mluvenému slovu, což odráží někdy velmi odlišnou fonetickou realizaci daných jazyků.

Je však třeba vzít v úvahu jeden důležitý faktor, a tím je datum publikace výzkumu, který byl zrealizován před více než 40 lety. Lze tedy předpokládat, že za tuto dobu se receptivní schopnost porozumění diverzifikovala ve všech popsaných směrech. Ve zprávě projektu INS3⁴⁶ je uveden přehled aktualizovaných výsledků z let 2003 až 2004 (Delsing & Lundin-Åkesson 2005). Právě vzrůstající a celosvětově podporovanou internacionalizaci vnímáme jako klíčovou okolnost určující jazykové změny a preference, která v důsledku výrazně ovlivňuje mezijazykové vztahy především v těch jazykových oblastech, kde není lingua franca jazykem mateřským (např. angličtina v oblasti Skandinávie) nebo jazykem stoprocentně a výlučně majoritním (např. kastilština ve Španělsku či Iberoamerice). Vliv internacionalizace podle INS3 uvádíme v porovnání s výsledky s Maurudovým výzkumem ze sedmdesátých let níže v grafu č. 2. Z výsledků je patrné, že se vzájemné porozumění v některých případech až razantně snížilo, a to někdy (např. dánština → švédština, norština → dánština) až o desítky procent.

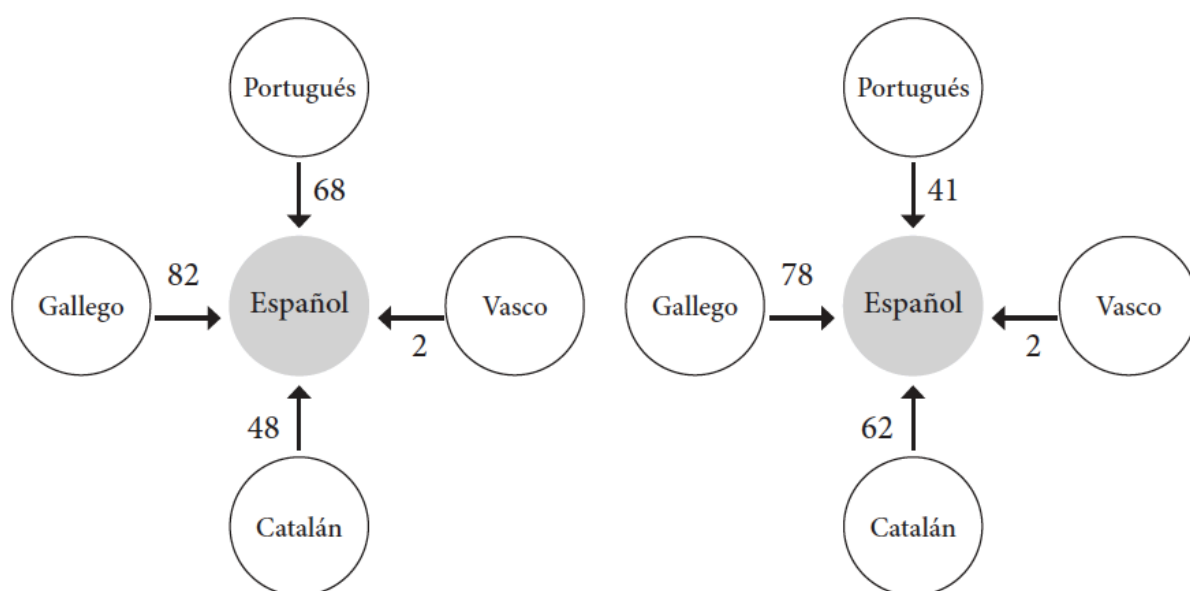

Graf č. 2: Vývoj receptivní kompetence ve Skandinávii (vlevo Maurud 1976, vpravo Delsing & Lundin-Åkesson 2005)⁴⁷

⁴⁶ „Internordisk spåkförståelse i en tid med ökad internationalisering“ (česky „Porozumění mezi severskými jazyky v době rostoucí internacionalizace“).

⁴⁷ Převzato z Mrva (2020: 31).

Sohledem na výše popsané poznatky předkládáme v grafu č. 3 výsledky vlastního průzkumu provedeného prostřednictvím dotazníku podobného charakteru na Pyrenejském poloostrově, kde je vlevo vyznačena receptivní čtenářská kompetence a vpravo poslechová kompetence (španělština - portugalština / galicijština / baskičtina / katalánština; Mrva 2018):

Graf č. 3: Receptivní kompetence v rámci Pyrenejského poloostrova podle Mrva (2018) – vlevo čtení, vpravo poslech.⁴⁸

Na rozdíl od Maurudových výsledků lze tvrdit, že rozdíl mezi čtenářskými a poslechovými dovednostmi rozhodně není tak jednoznačný. Jak jsme uvedli výše, baskičtina představuje výjimku co do genetické příbuznosti s ostatními jazyky, a proto pouze dvouprocentní úspěšnost v dotazníkovém šetření nepředstavuje překvapivý výsledek. Ve vztahu jednojazyčných mluvčích kastilštiny k ostatním jazykovým varietám záporománské jazykové skupiny pozorujeme, že v jednom případě fonetická realizace brání plnému porozumění (portugalština), zatímco v jiném (katalánština) je nejspíš usnadňuje. Nejjednodušším jazykem z hlediska porozumění je pro Španěly galicijština, ale ani ta nedosahuje tak dobrých výsledků jako skandinávské jazyky. Na stránkách Ethnologue⁴⁹ se zároveň uvádí, že španělština sdílí 89% slovní zásoby s

⁴⁸ Převzato z Mrva (2020: 31).

⁴⁹ <https://www.ethnologue.com/language/por/> cit. [online, 3.10.2019]

portugalštinou a 85% s katalánštinou. Celkově bychom mohli konstatovat, že případná komunikace založená na principech receptivního multilingvismu nebude na Pyrenejském poloostrově fungovat tak dobře a efektivně jako ve Skandinávii a bude mnohem méně využitelná.

Takovou představu však jednoznačně vyvracejí výsledky výzkumu INS3, které do značné míry upravují poznatky z aktuálního hlediska, a tím se mnohem více přibližují výsledkům západorománských jazyků. Podle našeho názoru hraje opět důležitou roli fonetická realizace zkoumaných jazykových variet, která buď brání, nebo usnadňuje celkovému porozumění. K dalším faktorům patří obecné tendence k protežování majortiních variet, ať už např. v televizních pořadech a zábavě obecně nebo písemné komunikaci. Důležitou roli hraje také již výše zmiňovaná angličtina jako *lingua franca*. Nyní se však vraťme k Vikørovým kritériím:

- 2) Vnitřní a vnější motivace: Motivace tvoří obtížně uchopitelnou součást Vikørovy koncepce, která je sama o sobě do značné míry subjektivní záležitostí každého mluvčího. Zde bychom rádi zopakovali charakteristiku receptivního multilingvismu (srov. Braunmüller 2007; Hansen 1987; Svoboda & Nábělková 2013), která popisuje neformální, záměrně účelovou komunikaci s převahou pragmatických postupů v závislosti na komunikačním kontextu a v neposlední řadě realizaci ad hoc komunikačních opatření. Podle této definice lze předpokládat, že v tomto případě bude mluvčí spíše tíhnout k využívání principů receptivní komunikace než např. angličtiny jako *lingua franca*.

Zároveň je obtížné určit úroveň motivace mluvčích, protože všichni španělští občané musí umět kastilsky (jak se ostatně píše ve španělské ústavě) a mohou se pak dobrovolně učit další menšinové jazyky v závislosti na jejich postavení v autonomních statutech. Totéž platí i pro portugalské území. Zde tedy nacházíme další významný rozdíl mezi skandinávskou a západorománskou jazykovou realitou: kastilština a portugalština jsou státními jazyky *de iure*,

zatímco ze tří hlavních skandinávských jazyků je státním jazykem de iure pouze švédština; norština a dánština jsou státními jazyky de facto. Jedinou motivací, která by víceméně odpovídala Vikøovým kritériím a která by nebyla pouze součástí neformální komunikace, je pak kombinace kastilštiny a portugalštiny, dvou majortiních jazyků dvou suverénních států.

Poslední bod, který zmiňuje Vikø je pak praxe týkající se receptivní komunikace:

- 3) Zkušenosti a nácvik porozumění jiným jazykovým útvarům lze interpretovat ve smyslu osvojení si aktivní a receptivní jazykové kompetence. Z aktivního hlediska se jedná o přímé jazykové vyučování, které však nespadá do požadavků definovaných Vikøem. V souvislosti s receptivní jazykovou kompetencí nicméně neexistují žádné konkrétní pokyny či informace o tom, jak ji aktivně rozvíjet. Lze předpokládat, že monolingvní rodilý mluvčí kastilštiny nebo portugalštiny bude k tomuto účelu využívat média (televizi, rozhlas, internet) v jiném jazyce. Tato situace je však v konečném důsledku velmi individuální a přímo závislá na konkrétních preferencích konkrétního mluvčího, a to tím spíše v bilingvních autonomních oblastech. Je zajímavé, že Vikø tuto podmínku zahrnuje do souboru předpokladů, protože jiní lingvisté tento faktor často přehlížejí. Je důležité si nicméně uvědomit, že schopnost receptivního multilingvismu lze kultivovat a zlepšovat.

Na rozdíl od Vikøra se Uhlmann (1991, 1994) zaměřila na odchylky vedoucí k využívání či nevyužívání receptivního multilingvismu a za tímto účelem stanovila šest úrovní tzv. konverzační akomodace, tj. nutnosti používat různé jazykové postupy pro zprostředkování vzájemného porozumění. Jedná se o 1) omezenou adaptaci L1 (např. preciznější artikulace, výběr podobných slov v obou jazycích apod.); 2) systematictější adaptace L1 včetně odchylek od jazykové normy; 3) „obecná skandinávština“, v našem případě „obecná románština“, tj. mísení různých aspektů románských jazyků; 4) používání jiných

skandinávských jazyků (v našem případě opět románských); 5) využívání tlumočnických služeb; 6) lingua franca - angličtina.

Při analýze této stupnice, kde se na jedné straně v komunikační situaci plně uplatňuje receptivní multilingvismus a na straně druhé lingua franca, můžeme hovořit o několika možných realizacích na Pyrenejském poloostrově, a to opět z hlediska diglosních vztahů přítomných na tomto území. Pokud se rozhovoru účastní mluvčí dvou majoritních jazyků (kastilština – portugalská), považujeme body 1 a 2 za zcela platné a možné v závislosti na složitosti konkrétní komunikační situace. Pokud by se však rozhovoru účastnili mluvčí jazyků minoritních v rámci Španělska (např. galicijštiny nebo katalánštiny), pravděpodobně by se jako společný jazyk používala kastilština. V případě vertikálního vztahu majoritní – minoritní nebo minoritní – majoritní jednoznačně pochybujeme o zavedení prvních dvou pravidel konverzační akomodace podle Uhlmann. Třetí princip, který představuje pojem „obecné románštiny“, respektive jakési „lusokastilštiny“, může jistě existovat, opět ve větší či menší míře, v závislosti na specifikách určité komunikační situace. V praktické jazykové rovině se ostatně ustálily termíny jako portuñol (kombinace španělštiny a portugalské) nebo itañol (kombinace španělštiny a italštiny). V případě ostatních tří způsobů konverzační akomodace však již v praxi nemůžeme hovořit o receptivním multilingvistu, nýbrž o komunikaci v cizím jazyce, a to ať už s tlumočníkem nebo bez něj. Míra akomodace v těchto situacích je opět úměrně závislá na situačním kontextu a především na úrovni jeho oficiálnosti. Využití tlumočnických služeb je nejvhodnější pro oficiální a úřední kontext, zatímco angličtina jako lingua franca je nejvhodnější pro neoficiální a neformální kontext. Strategie na podporu nejen receptivního multilingvistu nabraly v posledním desetiletí na síle a obohatily repertoár zdrojů, kterými se mohou zabývat odborníci na jazykové plánování či jazykovou politiku. V následujících dvou podkapitolách se proto budeme zabývat dvěma hlavními fenomény týkající se současného výzkumu receptivního multilingvistu: konceptu nových mluvčích (tzv. new speakers) a možnostmi realizace receptivních konverzačních postupů v praxi (tzv. lingua receptiva).

2.3.2.1 New Speakers

Aktuálním fenoménem zejména v sociolingvistice minoritních jazyků jsou tzv. new speakers, česky „novomluvčí“ nebo „noví mluvčí“. Jelikož termín „novomluvčí“ ani „noví mluvčí“ nejsou v současnosti zavedeny, budeme dávat přednost anglickému new speakers. Ostatně i v angličtině se jedná o nedávno zavedený termín, jak upozorňují O'Rourke, Pujolar a Ramallo (2015): poprvé jej v roce 2009 použila Elen Robert, která jej zavedla k označení mluvčích velštiny jako L2, kteří se velšsky naučili prostřednictvím výuky probíhající právě výhradně ve velštině.

Na území Pyrenejského poloostrova se nicméně podobné skupiny nerodilých mluvčích minoritních jazyků začaly objevovat dávno před rokem 2009. Od 80. let 20. století se pro studenty baskičtiny v tradičních ikastolách v Baskicku používá termín *euskaldunberri*, který lze přeložit jako „nový mluvčí baskičtiny“ (Urla 1993). Ostatní autonomní společenství s vlastním menšinovým jazykem si také vytvořila specifické názvy pro takovéto skupiny nových mluvčích: *nous catalans* (česky „noví Katalánci“) v Katalánsku pro skupinu mluvčích katalánštiny, kteří se stali bilingvními v čistě kastilském, tedy nekatalánském prostředí (Crameri 2000), a *neofalantes* (česky stejně jako new speakers čili „novomluvčí“) v Galicii. Zvláště v galicijském prostředí přispěli někteří sociolingvisté (především O'Rourke a Ramallo 2011, 2013) k výrazné popularizaci tohoto konceptu. Termín *new speaker* lze tedy definovat následovně:

- a) „osoby v žádném či minimálním kontaktu s minoritním jazykem na úrovni rodiny nebo komunity, které si jej osvojí prostřednictvím intenzivních kurzů, vzdělávacích programů, revitalizačních projektů nebo jako dospělí studenti jazykových kurzů“⁵⁰ (O'Rourke et al. 2015: 1)
- b) „sociální aktéři, kteří používají a nárokují si vlastnictví takového jazyka, který z jakéhokoli důvodu není typicky vnímán jako jejich nebo „lidí jako jsou oni““⁵¹ (Ó Murchadha et al. 2018: 4)

⁵⁰ Orig. „individuals with little or no home or community exposure to a minority language but who instead acquire it through immersion or bilingual education programs, revitalization projects or as adult language learners“

⁵¹ Orig. „social actors who use and claim ownership of a language that is not, for whatever reason, typically perceived as belonging to them, or to ‘people like them’“

Chceme-li na základě těchto dvou vybraných definic určit jednotlivé body specifické pro tuto jazykovou kompetenci, dojdeme k závěru, že new speaker je především 1) pozdní bilingvní nebo multilingvní mluvčí, který 2) mluví minoritním jazykem na území, pro něž je daný minoritní jazyk co do výskytu typický a přirozený. O'Rourke a Ramallo ve své výzkumné práci v Galicii (2011, 2013) uvádějí, že nejvyšší procento new speakers se rozhoduje pro aktivní učení se galicijštině zejména v období puberty a rané adolescence. Rozhodnutí učit se tento jazyk představuje čistě 3) subjektivní volbou jedince, a to zejména za účelem lepšího začlenění se do komunity, kde se minoritním jazykem hovoří. Nedávné přepracování konceptu a s ním i nová definice se však od té původní značně odchyliła a došlo tak především k rozšíření jejího sémantického pole, což mimo jiné kritizují Soler a Darquennes (2019: 2):

- c) „Skutečnost, že se výzkum v této oblasti záměrně odklonil od výhradního zaměření na autochtonní minoritně jazykové situace, učinila z new speakers generický termín, jímž – v souladu s O'Rourke et al. (2018: 614-615) – lze označit jedince pravidelně užívající jazyk, který není jejich jazykem mateřským, nýbrž jazykem, který si osvojili mimo rodinné prostředí, často prostřednictvím vzdělávacího systému nebo jako dospělí studenti.“⁵²

Lingvisté si mohou položit následující otázku: Jaký je nyní rozdíl mezi new speakers a nerodilými mluvčími jakéhokoliv jazyka? V tomto případě Soler a Darquennes (ibid) upozorňují na možnost zvýšeného překryvu a splývání jednotlivých termínů, což nejenom v sociolingvistice může vést k tzv. sloganizaci (srov. Schmenk et al. 2018, Billig 2013), která pak negativně ovlivňuje chápání celého konceptu a snižuje jeho specifika a originalitu. Tento jev zároveň do značné míry souvisí s rivalitou v akademickém prostředí, která vede k tomu, že se vědci a výzkumníci za sebou snaží zanechat jakousi „viditelnou stopu“ a vytvářejí si tímto vlastní marketing.

⁵² Orig. „The fact that research in the network deliberately moved away from an exclusive focus on autochtonous minoritized language constellations has turned ‘new speaker‘ into a generic term that – in line with O'Rourke et al. (2018: 614-615) – could be said to refer to individuals who make regular use of language that is not their first language, but a language they acquired outside of the home, often through the education system or as adult learners.“

Ačkoli bychom mohli být kritičtí k posunu a značnému rozšíření významu pojmu *new speakers*, O'Rourke a Ramallo (ibid), Ó Murchadha et al. (ibid) se ve svých výzkumech zaměřují mimo jiné také na velmi důležité otázky související s identitou. V minoritních jazykových oblastech, konkrétně v Galicii, se ukazuje, že v některých případech *new speakers* nepovažují své znalosti za dokonalé, ačkoli rodilí mluvčí tvrdí, že jejich galicijština je na velmi dobré úrovni. Lantto (2018) ve svém výzkumu baskičtiny uvádí, že *new speakers* mají tendenci k hyperkorektnímu vyjadřování, což souvisí s nedostatečnou jazykovou kompetencí. Carty (2018) zase píše, že *new speakers* skotské gaelštiny prokazují ve srovnání s rodilými mluvčími mnohem vyšší praktické i teoretické jazykové dovednosti a navíc jazyk častěji používají v běžném komunikačním kontextu s důrazem na složitější a propracovanější jazykové struktury.

Z výzkumů tedy jasně vyplývá, že rozdíly mezi rodilými mluvčími a *new speakers* mohou být někdy stran jazykových kompetencí značné a v některých případech mohou vést také k jisté revnivosti mezi těmito dvěma skupinami. V Galicii to jsou například dospívající rodilí mluvčí, kteří odsuzují *new speakers*, jelikož považují jejich snahu naučit se galicijsky za pózu nebo přetvářku (O'Rourke et al. 2015). Mají však rodilí mluvčí právo na to si vlastní minoritní jazyk nárokovat, pasovat se do role těch správnějších jazykových uživatelů a zpochybňovat oprávněnost *new speakers* se připojit k danému jazykovému společenství? Pokud ano, domníváme se, že se pak možnosti úspěšné revitalizace minoritního jazyka razantně sníží nebo se stanou nereálnými.

2.3.2.2 Lingua receptiva

V předchozích částech této práce jsme se setkali s pojmem *lingua franca*. Využití jakéhokoli jazyka v komunikační situaci v roli *lingua franca* znamená, že tento jazyk není mateřským jazykem žádného z účastníků komunikační situace, ale i tak funguje jako plnohodnotný komunikační prostředek. V současné době je tento pojem spojován prakticky výhradně s angličtinou.

Oproti lingua franca byl roku 2012 definován jiný vzdáleně příbuzný a do jisté míry konkurenční koncept, totiž lingua receptiva (zkráceně též LaRa), a to takto:

„Podle definice je lingua receptiva soubor těch jazykových, mentálních, interakčních a interkulturních kompetencí, které se aktivují, když účastníci rozhovoru naslouchají jazykovým interakcím v jejich „pasivním“ jazyce nebo varietě. Podstatné je, že mluvčí uplatňují další kompetence, aby tak kontrolovali způsob, jakým posluchači aktivují své „pasivní znalosti“, a snaží se tak řídit probíhající proces dorozumívání.“⁵³ (Rehbein, ten Thije & Verschik 2012: 249)

Je naprosto patrné, že se LaRa opírá o teoretické poznatky na poli receptivního multilingvismu, kterým jsme se věnovali výše, pročež tedy pro dvojici mluvčí-posluchač určuje jasně definované role. Základním předpokladem pro bezproblémové zahájení komunikační situace je předchozí zkušenost a trénink mluvčích týkající se porozumění geneticky příbuznému jazyku. Zejména z hlediska posluchače je LaRa založena na vícestupňovém plánu tzv. perkolace (podle ten Thije 2003), v němž jsou důležité následující po sobě jdoucí kroky: 1) individuální posouzení komunikační situace; 2) vytvoření souboru posluchačových očekávání v rámci komunikační situace; 3) pochopení jazykových prvků výpovědi; 4) vytvoření plánu komunikačního jednání posluchačem; 5) přijetí takového plánu.

LaRa v pozitivním duchu nepředpokládá, že by mluvčí a posluchač měli v takové komunikační situaci nějaké výrazné problémy se dorozumět. Úspěšnost formulace jednotlivých výpovědí na straně mluvčího a následná interpretace na straně posluchače se odvíjí od celé řady faktorů, které mohou v důsledku způsobit nedorozumění. Nicméně aby se předešlo negativnímu výsledku, je zapotřebí alespoň minimálního tréninku. Například Golubović (2016) provedla experiment, v němž po dobu čtyř (!) hodin učila několik českých rodilých mluvčích chorvatský jazyk. U experimentální skupiny se zaměřila především na fonetické, lexikální a gramatické rozdíly v obou jazycích, které kontrolní skupině nebyly vysvětleny. Závěrečné testy ukázaly, že

⁵³ Orig. „By definition, lingua receptiva is the ensemble of those linguistic, mental, interactional as well as intercultural competencies which are creatively activated when interlocutors listen to linguistic actions in their ‘passive’ language or variety. The essential point is that speakers apply additional competencies in order to monitor the way in which hearers activate their ‘passive knowledge’ and thus attempt to control the ongoing process of understanding.“

experimentální skupina nakonec dosáhla lepších výsledků v porovnání se skupinou kontrolní.

LaRa se nicméně často z nejasných důvodů vyznačuje značnou asymetrií úrovně porozumění. Například Schüppert a Gooskens (2012) pozorují, že dánští mluvčí aktivují své znalosti švédštiny snadněji, zatímco švédští mluvčí mají s dánštinou určité problémy. Autoři se na základě vlastních výsledků domnívají, že genetická blízkost ještě nezaručuje, že výsledek nebude ovlivněn především ideologickou orientací mluvčích, kteří se konverzace zúčastní. Potenciální předsudky a negativní postoje, které jsou způsobeny například sociální nerovností různých jazyků, mohou vést k úplnému zablokování jakékoli komunikační situace založené na principech LaRa.

V roce 2016 představila skupina nizozemských lingvistů (Thije, Gooskens, Daems, Cornips, Smits) Evropské komisi koncept LaRa s cílem začlenit její postupy do jazykové politiky a plánování Evropské unie.

3. Španělsko-portugalská hranice a její jazyková specifika

V následujícím oddílu přejdeme k samotnému tématu disertační práce a z pohledu sociologie jazyka se budeme zabývat definicí hranice mezi Španělskem a Portugalskem. Tu v důsledku vnímáme jako jeden velký a rozmanitý etnolingvistický prostor, jež je možné rozdělit do několika menších etnolingvistických skupin, které lze prvotně vyčlenit v závislosti na přítomném minoritním jazyku představujícím základ etnické skupiny, a to zejména ve vztahu k okolnímu prostředí, v našem případě majoritní kastilštině či portugalštině (podle Fishman a García 2010). Příslušnost zkoumaných jazykových variet do jednotlivých skupin stanovujeme dále podle jejich genetické klasifikace v rámci románských jazyků; jedná se tedy o variety galo-portugalské (galicijština, A Fala, hraniční variety na bázi portugalštiny), variety astursko-leonské (leonština, mirandština) a extremadurštinu/y. Kromě blíže analyzované diachronie mirandštiny a leonštiny, které jsou předmětem terénního výzkumu ve třetí části této práce, se v rámci úspornosti v případě ostatních variet omezujeme pouze na sociolingvistickou situaci z minulého i současného hlediska.

3.1 La Raya/A Raia – definice španělsko-portugalského pomezí

Hranice mezi dvěma největšími suverénními politickými útvary na Pyrenejském poloostrově, tedy Španělskem a Portugalskem, ve své definici nese celou řadu superlativů. Při její délce 1234 kilometrů (srov. Magalhães Basto 1923, Medina García 2006, Calderón Vázquez 2015) se jedná o nejstarší, nejdelší a nejstabilnější hranici v rámci Evropy, ne-li celého světa. Takové prvenství je však doprovázeno celou řadou ne zrovna pozitivních demografických a ekonomických údajů, které popisovaly a popisují pohraniční oblast jako jeden z nejchudších a nejzaostalejších evropských regionů (srov. Barrenechea & Pintado 1972, Llamazares 2016).

Medina García (2006a) uvádí, že v blízkosti La Raya⁵⁴/A Raia⁵⁵ žije celkem 10% populace Pyrenejského poloostrova, přičemž na portugalské straně se jedná o 20,4% obyvatelstva z pohraničních regionů a na té španělské o pouhých 8%. Počet obyvatel v porovnání s ostatními podstatně bohatšími regiony obou států nenabízí vzhledem k vzrůstající vnitřní i vnější emigraci pozitivní čísla, právě naopak. Tomuto faktu ani nepřidává převážně zemědělský charakter oblasti (zpracování hovězího a vepřového masa, rostlinná výroba) a prakticky naprostá absence většího ekonomicky významného centra.

Snad právě proto nám Raya nabízí spoustu možností pro zajímavý antropologický či sociolingvistický výzkum – již několik stovek let představuje historicky „zakonzervovanou“ a netknutou oblast. Jak se do této situace dostala, to je obsahem následující kapitoly.

3.1.1 Od počátků po rok 1864

Položení nejstarší části hranic z horizontálního hlediska na sever od Bragy a na jih od Coimbrы souvisí s vytvořením Portugalského království ve dvanáctém století. To vzniklo v kontextu politických bojů, ke kterým došlo po smrti Alfonsa VI. Kastilského. Portugalská šlechta postupem času zformovala důležité jádro moci s touhou po autonomii a nelze tvrdit, že by její působení bylo založené na prvcích jakéhosi národního smýšlení, nýbrž na výrazných ambicích třídního charakteru. Jasnou metou představovalo získání většího uznání v rámci velkého území, které bylo spravováno kastilsko-leonskými vládci. Calleja Puerta (1998) uvádí jako klíčový rok 1128, kdy byla galicijská šlechta v Portugalském hrabství zbavena všech vysokých funkcí, a období mezi lety 1128 a 1143 jako dobu usilovného vytváření samostatného království. Do této doby spadají důležité události, které do velké míry utvářejí portugalský národní mýtus a na něm postavené základy portugalské národní identity: dohoda z Tuy z roku 1137 a bitva u Ourique v roce 1139.

Dne 5. října roku 1143 byla podepsána tzv. Zamorská dohoda mezi Alfonsem VII. Kastilským, sjednotitelem Galicie, Leónu a Kastilie pod jednu

⁵⁴ Španělský místní název španělsko-portugalské hranice.

⁵⁵ Portugalský místní název španělsko-portugalské hranice.

korunu, a Alfonsem I. Portugalským. Dohoda představuje první oficiální dokument, který se hranice týká. Na pozadí výše uvedených informací se nicméně objevují autoři (srov. Cruz Coelho 1994, Martín Viso 2002), kteří tvrdí, že se jedná o moderní interpretaci možného setkání dvou významných vládců, která pouze dotváří již zmiňovaný národní mýtus. Existence dohody potvrzená byla, ale její obsah není známý.

Nám známý profil hranice byl vytvořen však o více než sto let později. Důležitým faktorem v té době byla především přítomnost Arabů na Pyrenejském poloostrově a jeho postupná reconquista. Portugalské výboje proti Arabům směrem na jih probíhaly v porovnání s Kastilií a Leónem rychleji a efektivněji. Základ pro vymezení jižní vertikální hranice představuje vojenská pomoc vládci Kastilie a Leónu, Alfonsi X. Kastilskému, od portugalského krále Alfonsa III. v roce 1264, kdy společně potlačili arabské povstání v Andalusii a Murcii. Alfons X. předal do portugalských rukou oblast Algarve a 16. února 1267 byla podepsána dohoda z Badajozu, která vytyčila hranici podél řeky Guadiana.

Alfonsa III. na portugalském trůnu roku 1278 vystřídal jeho syn Dinis I. Portugalský, jehož význam spočíval především v obratné poloostrovní politice, během které se království projevilo jako velká nezávislá autorita. Mezi lety 1280 a 1315 se Portugalsko nacházelo ve stavu veřejného pořádku, přičemž sousední Kastilie zažívala období sociálních konfliktů a politické nestability. Romero Portilla (2015) uvádí, že Dinis do otevřeného konfliktu s Kastilií vstoupil v roce 1296, a to právě ve chvíli, kdy se Kastilie nacházela v těžké situaci a Portugalsko mohlo tak získat největší politické výhody a územní zisky, které, jak později uvidíme, budou zároveň klíčové v případě několika jednotlivých jazykových variet v pohraniční oblasti. Dinis se dostal do Salamanky a chtěl zaútočit na Valladolid, zajmout krále Sancha IV. a království rozdělit mezi Alfonse de la Cerda, který by vládl Kastilii, a prince Jana, který by vládl Leónu. Dinis pokračoval se svou armádou ze Salamanky do Tordesillas a Simancas, ale k útoku na Valladolid se neodhodlal a Kastilii opustil. Při návratu ještě obsadil města Riba Côa, Ciudad Rodrigo, Alfaiates a Sabugal.

Mírová jednání mezi Portugalskem a Kastilií započala na jaře roku 1297 a vyvrcholila podepsáním dohody z Alcañices dne 12. září téhož roku. Portugalsko se vzdalo vesnic/měst Aronche a Aracena ve prospěch Kastilie, přičemž ta se vzdala vesnic/měst Mertola, Noadar, Moura, Mourão, Serpa a Olivença ve prospěch Portugalska. Přestože při vyjednávání bylo Portugalsko ve značné mocenské převaze oproti oslabené Kastilii, jednalo se o výhru pro obě strany: Portugalsko upevnilo svou pozici a dalo impulz k vytvoření velmi stabilních a bezpečných hranic, Kastilie uzavřela několikaleté období politické nestability a napětí a střetů se sousedním královstvím.

V následujících stoletích se však obě království válečným stavům rozhodně nevyhla a z hlediska vývoje hranice Medina García (2006b) zmiňuje především bitvu u Ajubarroty z roku 1385, konflikty z roku 1396, kdy Portugalci obsadili Badajoz, vytvoření personální unie mezi Španělskem a Portugalskem roku 1580, povstání Portugalců roku 1640, které vyústilo ve válku o nezávislost mezi lety 1640 a 1668 a Pomerančovou válku v roce 1801. Z tohoto roku pochází druhá dohoda z Badajozu, na základě které Španělsku bylo předáno město Olivença, nicméně vzápětí na Vídeňském kongresu roku 1815 se Španělsko zavázalo k tomu, že město navrátí Portugalsku, což se doposud nestalo⁵⁶.

Olivença rozhodně netvoří výjimku, právě naopak. V devatenáctém století se Španělsko a Portugalsko začaly přetahovat o relativně bezvýznamná území v pohraničních oblastech⁵⁷, která co do určení příslušnosti k jednomu či druhému státu byla ve velké míře netečná a ambivalentní. Tomu měla právě zamezit Lisabonská dohoda z roku 1864, která hranici jasně stanovila a nevyhraněné oblasti rázně rozdělila mezi obě země.

3.1.2 Povos promíscuos a Couto Misto

⁵⁶ K návratu Olivençy zpět Portugalsku se obě země vrátili naposledy po více než sto letech v roce 1926 během uzavírání Dohody o hranicích (Tratado de Límites), avšak opět bez dobrání se jakéhokoliv výsledku.

⁵⁷ Martín (2003) píše o tzv. contienas (Contienda de Moura, Contienda de Olivença) a reyertas (Reyerta de Valencita, Reyerta de Villanueva del Fresno, Reyerta de Alconchel, Reyerta de Barcarrota).

Ačkoliv je jasně dané, že Raya představovala stabilní a pevnou hranici mezi oběma státy od 12. či spíše 13. století, Trillo a Paül (2014) upozorňují na dva faktory, které je třeba brát v potaz při definici pohraniční oblasti v během století devatenáctého:

1. Vytyčení hranice nebylo exaktní až do 19. století, kdy se začaly objevovat národnostní státy a spolu s nimi touha po přesném vymezení hranic za použití moderních kartografických technik. S tímto souvisí vydání Lisabonské dohody z roku 1864.
2. Sepsání a následná ratifikace Lisabonské dohody rozpustila tzv. povos promíscuos a Couto Misto.

Povos promíscuos tvořily vesnice Cambedo, Soutelinho da Raia a Lamadarcos, které byly po roce 1864 včleněny do portugalského území, nicméně jejich existence se datuje až do poloviny 16. století (srov. Kavanagh 2011).

Vesnice byly typické tím, že se jejich obyvatelé živili především pašováním zboží z jedné země do druhé. García Mañá (1988) uvádí, že právě kvůli této činnosti byly trnem v oku nejenom místním celníkům, ale i dalším státním útvarům, které je po dlouhou dobu nemohly dostat pod kontrolu. Zajímavostí je, že mnoho domů z této oblasti disponovalo dvěma vchody – jedním do Portugalska a druhým do Španělska.

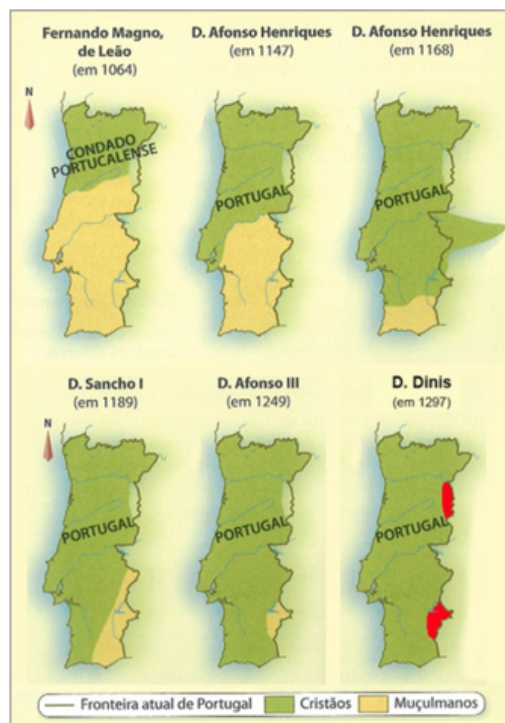
Zde je třeba zmínit, že tyto vesnice neměly žádné výsady či výhody a musely také platit daně. Části, které patřily Portugalsku, platily daně Portugalsku a ty, co patřily Španělsku, platily daně Španělsku. Jedinou výhodou tedy představovala geografická pozice, která významně ulehčovala již zmiňované pašování zboží z jedné strany hranice na druhou.

Další geopolitickou anomálií představovalo území s názvem Couto Misto. Jednalo se o území o rozloze 27 km² složené ze tří malých vesnic ne moc vzdálených od povos promíscuos – Santiago, Rubiás a Meaus –, které nikdy nespádaly pod Španělsko ani Portugalsko, nýbrž tvořily jakýsi mikrostát a na rozdíl od Cambeda, Soutelinha da Raia a Lamadarcos požívaly celou řadu

výsad. Obyvatelé si mohli zvolit mezi španělskou a portugalskou národností, neplatili daně ani jednomu státu, nemuseli nastoupit do vojenské služby, nepotřebovali povolení k nošení zbraně, mohli pěstovat, co se jim zachtělo (i na tehdejší dobu velmi omezovaný tabák), mohli volně převážet jakékoliv zboží, k čemuž jim sloužila speciální šestikilometrová cesta, tzv. caminho privilegiado, která vedla z vesnice Rubiás do portugalské vesnice Tourém.

Couto Misto představovalo nezávislý a samosprávný územní celek, jehož nejvyšší autoritou byl soudce a starosta v jednom, který byl každoročně volen obyvateli všech tří vesnic. Ten si pak zvolil šest poradců, dva z každé vesnice, se kterými během ročního volebního období rozhodoval o chodu Couta Mista.

García Mañá (1988) vysvětluje, že během 12. století měli vládci Kastilie i Portugalska snahu o (znovu)osídlení pohraniční oblasti skrze vytvoření tzv. coutos de homiciados, což byly jakési enklávy, ve kterých si mohli zločinci užívat omezené svobody a odčinit své špatnosti s představou toho, že jim trest bude prominut, pokud se na hranicích usadí spolu se svými rodinami. Můžeme se jenom domnívat, jestli mělo Couto Misto podobný původ.

Obrázek č. 1: Vývoj portugalského království a s tím i španělsko-portugalské hranice do roku 1297⁵⁸

⁵⁸ [cit. online 12.8.2020]: <https://www.timetoast.com/timelines/formacao-de-portugal-60f4c4f1-13d9-48c7-bd56-11ba434e244c>

Obrázek č. 2: Couto Misto⁵⁹

3.1.3 Období diktatur

Salazarův režim, který existoval mezi lety 1926 a 1974 v Portugalsku, a ten Frankův mezi lety 1939 a 1975 ve Španělsku, představují období jakéhosi vrcholu ne-spolupráce mezi oběma národy, která byla na Pyrenejském poloostrově přítomná již od samých počátků těchto dvou rivalů a bratrů v jednom.

Jiménez Redondo (2019) ve svém geopoliticky orientovaném díle zdůrazňuje fakt, že portugalská národní identita byla odjakživa založená na strachu ze Španělska a negativního vnímání toho „jiného“, které představovalo všechno ne-portugalské, tedy to španělské. Hrozba potenciálně nebezpečného Španělska ostatně vedla Portugalsko k uzavírání spojení s jeho nepřáteli, např. Anglií. Silný portugalský defenzivní nacionalismus tak vždy stavěl na tzv. antiespanholismu (srov. Torre Gómez 1982), který je v našem případě přítomen i v současné portugalské idiomatice; ostatně doposud se používá přísloví „*De Espanha nem bom vento, nem bom casamento*.“⁶⁰

Španělsko v podstatě nikdy o své převaze nad Portugalskem, co do počtu obyvatel a velikosti území, nepochybovalo, a proto se nemuselo svého

⁵⁹ [cit. online 12.8.2020]:

https://gl.wikipedia.org/wiki/Couto_Mixto#/media/Ficheiro:Coutomixto4.jpg

⁶⁰ překlad: Ze Španělska ani dobrý vítr, ani dobrá svatba.

menšího souseda zas tak obávat. Vztah Španělska k Portugalsku byl do nedávné doby spíše výsměšný – Španělsko zhořadlo ignorovalo politickou, sociální i kulturní situaci svého souseda, pokud v ní nebylo bezprostředně zahrnuto.

Ať už budeme vztah těchto dvou států na Pyrenejském poloostrově charakterizovat urputnou nenávistí nebo výsměšným nezájmem, jisté je, že během značné části 20. století k sobě byly obráceny zády a vzájemně se ignorovaly⁶¹. Portugalsko se obracelo směrem k moři a v té době především ke svým africkým koloniím a Španělsko zase směrem ke kontinentální Evropě, potažmo severní Africe. Nízká úroveň spolupráce či snad neochota k tomu spolupracovat vedly k tomu, že se Raya stala cílem státem stíhaných nepohodlných jedinců, kteří na druhé straně hranice hledali azyl (utečenci během občanské války ve Španělsku, mladí muži, kteří nechtěli narukovat do portugalské koloniální války v zámoří atd.). Daleko významnější však byla činnost pohraničních pašeráků, která do velké míry utvářela identitu tzv. rayanos⁶²/raianos⁶³.

Pohraniční kontaband představoval rozšířenou aktivitu s velkým sociálním přesahem, jelikož pro úspěšné pašování nedostatkového nebo levného zboží bylo zapotřebí mít rozsáhlou síť známých na obou stranách hranice, a to se netýkalo nejenom mužů, nýbrž i žen⁶⁴ a dětí (srov. Calderón Vázquez 2015, Kavanagh 2011). Pašování v oblasti La Raya by se mohlo považovat za alternativní obchodní kanál vzhledem ke značně omezenému výběru zboží na tradičních trzích. Tato „kulturně akceptovaná aktivita“ (Kavanagh 2009, Cabanas 2006) se však neomezovala jen na výměnu běžných komodit mezi oběma státy jako maso, káva nebo palivo. Kavanagh (2009) uvádí dobrý příklad španělsko-portugalské důvěry a spolupráce během druhé světové války, kdy se do Německa pašoval wolfram, který sloužil pro výrobu bomb a letadel. Doly se nacházely v Portugalsku poblíž hranic s Galicií. Portugalsko jako odvěký spojenc Velké Británie nemohlo volně exportovat wolfram do Německa, a

⁶¹ Období tzv. *voltas viradas*, obrácených zad (srov. Jiménez Redondo 2019)

⁶² Španělský místní název pro obyvatele španělsko-portugalské hranice.

⁶³ Portugalský místní název pro obyvatele španělsko-portugalské hranice.

⁶⁴ Kavanagh (2011) tvrdí, že toto je důvod zvýšeného výskytu cirhózy jater u ženské pohraniční populace, která se intenzivně podílela na pašerácké činnosti a během práce se „zahřívala“ koňakem a jiným alkoholem.

proto se o jeho přesun na území Španělska, ze kterého nebyl problém kov přímo poslat dál do třetí říše, postarali pohraniční pašeráci.

Rádoby neprospustnou hranici hlídali na portugalské straně příslušníci armádou zřízovaného celního útvaru tzv. Guarda Fiscal, jimž se výsměšně říkalo guardinhas, a kterým na španělské straně pomáhali policisté z Guardia Civil. Kavanagh (2011) tvrdí, že místní celníci si z ilegální činnosti v pohraničí moc těžkou hlavu nedělali a že je jednoduše stačilo podplatit. Zmiňuje však, že co se brutality týče, portugalscí celníci častěji přistupovali k mlácení pašeráků a to proto, že „byli chudší a podstatně hloupější“.

3.1.4 Evropská unie, Schengenský prostor a hranice v 21. století

Definitivní konec pašeráctví po rozpadu diktatur na obou stranách hranice nastal vstupem Portugalska a Španělska do Evropské unie (v té době do Evropského společenství) v roce 1986 a následným podpisem Schengenské dohody dne 25. června 1991. Kontraband v situaci, kdy nikdo nikomu nebrání ve volném přechodu hranice, nebyl zapotřebí a místní „kulturně akceptovaná aktivita“ tím vážně utrpěla, ale nezmizela, nýbrž můžeme tvrdit, že byla v rámci konkurenceschopnosti legalizována. Doposud nejsou výjezdy na území druhého státu za kvalitnějším zdravotnictvím, školstvím či koupí levnějšího zboží žádnou výjimkou⁶⁵. Kavanagh (2011) dodává, že otevření hranice paradoxně neposloužilo k většímu vzájemnému sblížení obyvatel, spíše naopak. Starší občané si stále udržují kontakty na druhé straně hranice, jak tomu bývalo zvykem za dob aktivního pašeráctví. Oproti tomu ti mladší nové vztahy s „těmi druhými“ navazují zřídka, protože v tom žádné výhody nevidí a rozvolněné ekonomicko-sociální poměry je k tomu v žádném případě nenutí.

Evropská unie však tomuto, jak již bylo naznačeno v úvodu k této kapitole, zemědělskému, chudému, a ne moc demograficky početnému regionu poskytla celou řadu dotací, které jeho situaci výrazně zlepšily. V této chvíli je důležité uvést ještě jedno dělení pohraniční oblasti, skrze které čtenář lépe

⁶⁵ Portugalci vyjíždějí do Španělska především za levnějšími léky a palivem. (viz <https://www.youtube.com/watch?v=PyeFKdhyG8> [cit. online 12.8.2020])

pochopí její současnou ekonomickou situaci. Rayu totiž kromě horizontální a vertikální části dělíme i na takzvanou mokrou část, jenž na severu sleduje povodí řeky Miño a na jihu povodí řeky Guadiany, a na část suchou, tedy tu, kde se žádná řeka pro vytyčení přírodní hranice nenachází⁶⁶. Právě v mokré části pobývá většina pohraničního obyvatelstva ve městech – sem patří španělská Huelva, galicijské Vigo, portugalské Faro či Viana do Castelo. V porovnání se suchou částí hranice se jedná o oblast s rozhodně vyšším ekonomickým potenciálem. Sem také putuje výrazný zlomek evropských dotací, které jsou tomuto regionu určeny.

Dvěma nejdůležitějšími a zároveň největšími projekty Evropské unie byly mezi lety 1989 a 2006 projekt Interreg, rozdělený na tři fáze⁶⁷, a mezi lety 2007 a 2020 projekt POCTEP, rozdělený na dvě fáze⁶⁸ (srov. Calderón Vázquez 2015, Caballero Arencibia 2009, Senabre López 2012). Oba dva spadají pod Evropský fond pro regionální rozvoj, jehož cílem je posílení ekonomické a sociální soudržnosti v Evropské unii vyrovnáváním rozdílů mezi jejími regiony.

Cílem Interregu bylo v jeho prvních fázích především vybudovat lepší infrastrukturu, hlavně dálnice/silnice, čističky odpadních vod, nemocnice atd. a poté se soustředit na úzkou mezistátní spolupráci. Výsledkem tohoto úsilí bylo a je vytvoření tzv. euroměst. Prvním takovýmto projektem bylo „spojení“ měst Chaves (Trás-os-Montes e Alto Douro) – Verín (Galicie)⁶⁹, dále pak Tuy (Galicie) – Valença (Minho)⁷⁰ a Elvas (Alto Alentejo) – Badajoz (Extremadura) – Campo Maior (Alto Alentejo)⁷¹. Podle původních předpokladů si vytvoření euroměst klade za cíl podporu a razantní zvýšení interakce a udržitelného rozvoje s vyhlídkou toho, že se jednoho dne členská města spojí v jeden velký homogenní celek. Mora a Castanho (2020) se k vývoji euroměst v pohraniční oblasti staví kriticky s tím, že ideálnímu vývoji v první řadě častokrát brání nepoměrná velikost spojovaných měst či jejich rozdílný sociálně-ekonomický

⁶⁶ špan. raya húmeda/seca, port. raia húmeda/seca

⁶⁷ Interreg I (1989 – 1993), Interreg II (1994 – 1999), Interreg III (2000 – 2006)

⁶⁸ POCTEP I (2007 – 2013), POCTEP II (2014 – 2020)

⁶⁹ Vzájemná vzdálenost 30 km.

⁷⁰ Vzájemná vzdálenost 2,7 km.

⁷¹ Vzájemná vzdálenost celkem 60 km.

vývoj a zázemí. Mezi druhotné faktory uvádí např. špatnou hromadnou dopravu, která brání lepšímu propojení měst zapojených do projektu.

Projekt POCTEP⁷², který formálně splynul Interregem, se již výhradně soustředí na podporu internacionální spolupráce mezi Portugalskem a Španělskem. Jeho cíle by se daly shrnout ve třech bodech: konvergence, regionální konkurenceschopnost a zaměstnatelnost a evropská teritoriální spolupráce na úrovni pohraniční, regionální a mezinárodní. POCTEP krom jiného ve velké míře podporuje odvětví, na která se předešlý Interreg nesoustředil, jako jsou např. regionální turismus a hotelnictví.

Přes veškerou snahu obou států a relativně vysoké dotace plynoucí z evropských fondů je španělsko-portugalské pomezí z hlediska statistik jedním z nejhudších regionů EU se stále klesajícím počtem obyvatel. Průměrný roční příjem na osobu v portugalských⁷³ pohraničních oblastech Alto Minho (22 197\$), Douro (21 336\$), Beiras e Serra da Estrela (20 139\$) a Alto Tâmega (19 356\$) je zhruba o polovinu nižší než v hlavním městě Lisabonu (39 233\$). Co se týče Španělska⁷⁴, průměrný roční příjem na osobu je zhruba o třetinu až čtvrtinu nižší v pohraničních autonomních oblastech Extremadura (18 662€), Galicie (20 258€), Kastilie a León (20 538€) a Andalusie (20 650€) oproti hlavnímu městu Madridu (27 062€)⁷⁵. Z historického hlediska si pohraniční regiony obou států drží prvenství co do nejnižších průměrných ročních příjmů států západní Evropy, a to v letech 1950 (Extremadura – 76\$, Algarve – 88\$) a 1977 (Algarve – 789\$, Alentejo – 1435\$, Extremadura – 1787\$)⁷⁶.

Je logické, že při srovnání s centrálními a ekonomicky rozvinutějšími regiony budou ty pohraniční vždy po analýze demografických ukazatelů představovat nižší hodnoty, a proto ani takové srovnání zde prezentovat nebudeme. Nicméně je důležité uvést, že ve srovnání s předchozími lety

⁷² Programa Cooperativo de Cooperación Transfronteriza entre España y Portugal

⁷³ Rok 2015. [cit. online 12.8.2020] https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Portuguese_administrative_divisions_by_GDP

⁷⁴ Rok 2016 [cit. online 12.8.2020] <https://blog.bankinter.com/economia/-/noticia/2017/5/10/salarios-espana-2017-profesion-empresa-comunidad-autonoma>

⁷⁵ V případě Španělska je třeba tyto údaje brát s rezervou, protože dané autonomní oblasti jsou územně značně rozlehlé a neomezují se pouze na pohraničí, čímž může být srovnání do značné míry zkreslené.

⁷⁶ Podle Cayetano Rosado (2016).

nepozorujeme žádný významný přírůstek pozitivních hodnot, právě naopak. Tabulka uvedená níže představuje postupný pokles populace mezi lety 1981 a 2011, nárůst indexu stáří mezi lety 2011 a 2013 stejně jako zvýšení celkového procenta nezaměstnaných osob mezi lety 2001 a 2011 v naprosté většině pohraničních regionů (podle Lois González & Carballo Lomba 2015).

MOKRÁ RAYA							
	počet obyvatel			index stáří (%)		nezaměstnanost (%)	
	1981	2001	2011	2011	2013	2001	2011
Španělsko	37 636 201	40 665 545	46 667 175	107,3	109,5	---	21,6
Pontevedra	887 172	905 270	954 921	135,8	140,3	14,7	20,4
Huelva	421 660	463 863	519 980	86,0	87,3	17,3	32,6
Portugalsko	9 851 300	10 362 700	10 557 600	127,8	136,0	4,0	12,7
Minho-Lima	256 114	250 275	244 430	174,2	184,6	6,0	11,0
Cávado	328 938	383 063	410 163	87,0	94,4	5,8	12,6
Algarve	323 634	385 310	451 006	131,0	139,8	6,2	15,7
SUCHÁ RAYA							
	počet obyvatel			index stáří (%)		nezaměstnanost (%)	
	1981	2001	2011	2011	2013	2001	2011
Španělsko	37 636 201	40 665 545	46 667 175	107,3	109,5	---	21,6
Ourense	424 607	338 166	328 188	284,7	264,3	9,8	17,8
Zamora	227 998	198 357	191 305	267,5	257,6	10,1	21,1
Salamanca	364 975	345 107	340 625	188,4	183,1	13,5	16,5
Cáceres	421 511	402 775	412 501	147,2	149,3	18,2	21,1
Badajoz	645 404	655 020	691 842	110,0	112,0	20,8	27,3
Portugalsko	9 851 300	10 362 700	10 557 600	127,8	136,0	4,0	12,7
Alto Trás-os-Montes	272 486	223 333	204 381	248,2	267,3	8,6	11,8

Douro	261 562	221 853	205 902	175,5	185,3	8,2	12,1
Beira Int. Norte	130 104	115 320	104 407	248,9	258,0	5,4	11,9
Beira Int. Sul	86 138	78 123	76 028	249,6	241,0	6,0	10,6
Alto Alentejo	142 702	127 026	118 410	215,4	215,4	8,1	15,7
Alentejo Central	180 450	173 546	156 822	183,7	190,1	6,2	11,2
Baixo Alentejo	158 957	135 105	126 692	188,8	181,2	11,5	14,4

Tabulka č. 4: Demografie španělsko-portugalské hranice: mokrá a suchá raya.

V tabulce jednoznačně pozorujeme, že dělení z ekonomického hlediska na bohatší mokrou rayu a chudší suchou rayu při výčtu demografických ukazatelů neobstojí. V tomto případě je lepší dělit na státní celky, z čehož vyplývá, že Španělsko si vede ve velmi omezeném měřítku (nárůst počtu obyvatel) lépe než Portugalsko, které za ním výrazně zaostává. Další zelená čísla pozorujeme v případě indexu stáří, nicméně lze s jistotou říci, že k významnému poklesu, více než 10%, došlo pouze v jednom regionu (Ourense). Vysoký nárůst nezaměstnanosti se dá přičíst především ekonomické krizi, která naplno udeřila v roce 2008 a zasáhla především státy jižní Evropy. Tento výsledek tedy neshledáváme překvapivým.

Přestože ekonomické a demografické údaje představují spíše prognózy, které varují ohledně možného negativního vývoje v budoucnosti, španělsko-portugalská hranice se těší stále většímu zájmu nejenom odborné veřejnosti. Příkladem může být výčet od Navas Sánchez-Eles (2020), jenž nabízí celou řadu příkladů od závěrečných vysokoškolských prací studentů humanitních oborů, tvoření badatelských skupin mapujících situaci v pohraničí nebo činnost různých asociací a neziskových organizací spojených s danou oblastí.

3.2 Galo-portugalské variety

3.2.1 Galicijština

Jak vyplývá již ze samotného názvu této jazykové skupiny, vývoj i přítomnost galicijštiny jsou úzce spjaty s portugalštinou. Zjednodušeně lze říci, že tyto jazyky tvořily před několika staletími nerozlučnou dvojici, později v běhu dějin se ale každý vydal jinou cestou. Odhad počtu galicijských mluvčích kolísá obvykle mezi dvěma a třemi miliony, např. údaj na Ethnologue⁷⁷ z roku 2017 uvádí 2,3 milionu mluvčích⁷⁸, oficiální zdroje na stránkách Xunta de Galicia⁷⁹ zase 2,8 milionu mluvčích, výjimečně se objevují počty vyšší (online encyklopedie Britannica⁸⁰ uvádí 4 miliony mluvčích). Galicijsky se krom území autonomní oblasti Galicie mluví také v pohraničních oblastech na západě Asturie a Kastilie a Leonu, nicméně největší množství mluvčích galicijštiny žije pochopitelně v autonomní oblasti Galicie.

Královská galicijská akademie (Real Academia Galega) a Institut galicijského jazyka (Instituto da Lingua Galega), instituce, které se výhradně podílejí na vytváření normy, regulaci a propagaci jazyka, dělí galicijštinu do tří velkých dialektálních bloků, západního, centrálního a východního. Západní blok je rozšířen od pobřežní oblasti Rías Bajas po hlavní město Santiago de Compostela. Centrální blok, který je největší, sahá od A Coruñi přes Lugo až k severním hranicím s Asturií. Poslední, východní blok, se do značné míry překrývá s pohraniční oblastí autonomního společenství Galicie a volně přechází na území Asturie a Kastilie a Leonu, což je patrné především v severních oblastech.

Z historického hlediska se galicijština vyvíjela spolu s portugalštinou, nicméně z toho současného jsou oba jazyky pokládány za dvě samostatné jazykové jednotky, v jejichž jazykové politice či jazykovém plánování, a to ať

⁷⁷ *Ethnologue: Languages of the World* je publikace vydávaná SIL International, nejprve v periodické tištěné, později též v internetové podobě, která přináší informace o všech jazycích světa.

⁷⁸ <https://www.ethnologue.com/language/gle> [cit. online 12.1.2021]

⁷⁹ https://www.xunta.gal/a-lingua-galega?langId=es_ES [cit. online 14.1.2021]

⁸⁰ <https://www.britannica.com/topic/Galician-language> [cit. online 16.1.2021]

už v současné či budoucí perspektivě, nedochází k žádným významným překryvům. Lze si tedy logicky klást otázku, kdy se cesty obou jazyků rozešly.

Rodríguez Alonso (2004) tvrdí, že k definitivnímu oddělení galicijštiny od portugalštiny došlo již ke konci 11. století. Připomeňme si historické souvislosti: Alfonso VI. roku 1093 nabídl Raimundovi Burgundskému ruku své dcery Urraky Kastilské a spolu s ní do správy i území dnešní Galicie a oblasti Portugalska sahající po město Coimbra. Obavy o Raimundův rostoucí vliv ho nicméně vedly k rozdělení území právě na Galicii a Portugalsko roku 1096. Portugalsko dal do správy Jindřichu Burgundskému, který se oženil Teresou, Alfonsovou nemanželskou dcerou narozenou z poměru s dvorní dámou Jimenou Muñoz. Avšak brzy poté Alfonso, jak píše Montenegro Valentín (2010), ustanovil právoplatným dědicem jediného mužského potomka, Sancha Alfónseze. Ten byl také Alfonsovým levobočkem a narodil se králově milence, arabské princezně Zaidě. Takové rozhodnutí muselo jednoznačně znepokojit již několik málo let vládnoucí manželské páry jak v Galicii, tak v Portugalsku. Sancho Alfónsez nicméně zemřel roku 1108 bezprostředně po bitvě u Uclés, kdy ho při nepodařeném pokusu o útěk Arabové dohnali a popravili. Při troše představivosti by tak v alternativní historii za vlády Sancha Alfónseze mohlo dojít k sjednocení Galicie a Portugalska, potenciálnímu začlenění celého galicijsko-portugalského území pod kastilsko-leonskou korunu a snad i neexistenci Portugalska jako samostatného státního celku. Ke sjednocení ale, jak je obecně známo, již nikdy nedošlo. Ve 12. století došlo k vytvoření dvou samostatných království, ve 13. století Galicie přešla pod kastilsko-leonskou korunu, zatímco samostatnost Portugalska se prohloubila během jeho sjednocení. Ve 14. století vrcholila frustrace vyvolaná neúspěšnými pokusy o odtržení Galicie od Kastilie a jejího přičlenění k Portugalsku – a nakonec v 15. století došlo k definitivnímu ustanovení portugalsko-španělských hranic a též ke kompletnímu včlenění Galicie do území Španělska.

Mocenské dělení se s jistotou odrazilo i na podobě rozdvojení galicijsko-portugalské jazykové skupiny, kdy se obě variety, severní galicijština a jižní portugalština, vydaly každá jinou cestou. Přestože se, objevují tzv. reintegracionistické názory, obhajující názor, že galicijština a portugalština jsou

prakticky identické jazykové varianty, akademická obec od sebe galicijštinu a portugalštinu jednoznačně odlišuje. Striktní dělení můžeme pozorovat například na poli výzkumu nejstarších galicijských a portugalských textů. Zatímco se, jak pojednává Hrisčina (2015), vede debata o určení prokazatelně nejstaršího portugalsky psaného dokumentu, v galicijsky mluvící oblasti panuje shoda. Souto Cabo (2008) uvádí, že prvním doloženým latinsko-románským dokumentem na území Galicie je pozemkový soupis *Inventário das terras de Vila Cezar que pertencem ao mosteiro de Vila Nova de Lourençá*, sepsaný nejspíš mezi lety 1130–1170 a nalezený v Tombo de Lourençá. Jako první galicijsky psaný obchodní dokument pak uvádí *Pedro Salvadores vende a D. Gomes, abade do mosteiro de Melom, uma herdade em Sequeiros de Borvém (c. Paços de Borvém)*, sepsaný dne 25. srpna 1231 Pedrem Rodriguesem, zvaným „Manteiga“, nalezený v Mosteiro de Melom. Galicijština se krom umělecké lyrické tvorby od zhruba poloviny 13. století používala ve správních dokumentech při sepisování regulí, dohod či protokolů, v oblasti týkající se obchodu a hospodářství vznikaly galicijsky psané smlouvy, závěti a účetní knihy. Nebyly neobvyklé ani žaloby a soudní záznamy, ovšem takovýto stav byl pouze dočasný.

Jak je známo, Fernando III. definitivně sloučil tři království – galicijské, leonské a kastilské – v jeden politický celek už v roce 1230, což samozřejmě vedlo ke ztrátě dřívější autonomie. Během dalšího vývoje jsme svědky několika pokusů o vymanění se z kastilského vlivu: Juan I. Leonský se snažil o obnovení galicijsko-leonské nezávislosti v roce 1296, Fernando I. Portugalský byl v roce 1369 prohlášen galicijským králem. Do slepé uličky se však Galicie dostala v 15. století, kdy došlo ke dvěma velkým konfliktům, totiž povstání Irmandade Fusquenlla mezi lety 1431 a 1435 a Velké irmandinské válce mezi lety 1467–1469. Oba střety byly vyvolány především značnou nespokojeností obyvatelstva s vládnoucí elitou, jejím zneužíváním moci, ale také ekonomickou a demografickou krizí. Zde je důležité zmínit, že právě tato povstání výrazně přispěla k centralizačním snahám vládnoucí trastámarské dynastie, která se účelově zbavila původní galicijské šlechty a na její místa dosadila své příznivce.

V následujícím 16. století ostatně začala tzv. *Séculos Escuros*, temná století galicijského jazyka.

Pokud na období mezi první polovinou 13. století a konec 15. století nahlédneme prizmatem sociologie jazyka, dojdeme k velmi zajímavým závěrům. Diglotické postavení latina-galicijština se ve velmi krátké době rozrostlo o další jazykovou varietu, totiž kastilštinu, takže tento stav lze pojmenovat jako triglotický. Není nejspíš pochyb o tom, že nebýt kastilštiny, galicijština by plně nahradila latinu, nicméně v souvislosti s politickým vývojem nemohla konkurovat kastilštině, kterou hovořila vládnoucí dynastie, a tudíž i vysoce postavená šlechta. Jazyková změna byla řízena shora – kdo se chtěl uchytit na královském dvoře a něco znamenat, musel mluvit kastilsky. Takzvané metalingvistické změny, které řídí právě postoj mluvčích k jazyku, se výhradně udály ve vyšších vrstvách. Ty měly dostatečné zdroje na to poslat své potomky do kastilských vzdělávacích institucí a zajistit dostatečné kontakty s kastilsky mluvícím dvorem – k prostému lidu kastilština pronikala jen ve velmi omezeném množství.

Dlouhá tři století prakticky nulového rozvoje galicijštiny byla definitivně ukončena za začátku století devatenáctého, jehož vyvrcholením bylo tzv. *rexurdimento*, varianta národního a spolu s tím i jazykového obrození galicijštiny. Toto plodné období, které začíná invazí Francouzů na Pyrenejském poloostrově roku 1808 a končí na začátku španělské občanské války roku 1936, rozděluje Monteagudo (2017) ze sociolingvistického hlediska do čtyř vývojových fází: 1) období tranzice (1808-1840), 2) období rozkvětu (1840-1880), 3) období stabilizace (1880-1915) a 4) období modernizace, růstu a expanze (1915-1936).

Jak jsme již zmínili výše, pokud by se historické události ve 30. letech 20. století v rámci Španělska vyvíjely jinak, je pravděpodobné, že by galicijská autonomní oblast minoritní galicijštinu výrazně revitalizovala a podle toho, co je uvedené v autonomním statutu z roku 1936, v některých aspektech kladla i na stejnou úroveň jako kastilštinu. Po nastolení demokracie nicméně Galicie mohla využít a využila zrychlené cesty k získání autonomního statutu, galicijštinu úspěšně kooficializovala a zrevitalizovala do takové míry, že ji s jistotou lze

považovat za nejrozšířenější jazykovou varietu ve španělsko-portugalské pohraniční oblasti.

3.2.2 A Fala

Přestože je galicijština veskrze největším reprezentantem skupiny minoritních jazyků v rámci galo-portugalských variet co do počtu mluvčích, nalezneme i variety takové, jejichž sociolingvistické ukazatele ty galicijské jednoznačně předčí. Výrazným příkladem je především z hlediska jazykové vitality a mezigeneračního jazykového přenosu geolekt na španělské části hranice s názvem A Fala⁸¹, někdy také A Fala de Xálima. Ta se vyskytuje pouze na území tří vesnic v údolí Val de Xálima⁸², kde v každé z nich mluvčí užívají tři lokální subvariety: Eljas (As Elhas) – lagarteiru, San Martín de Trevejo (Sã Martim de Trebelhu) – mañegu, Valverde del Fresno (Valverdi) – valverdeñu.⁸³ A Fala je doposud do značné míry minorizovaná a přes výrazný odborný zájem (viz Valeš 2017a, 2017b) stále nebyla standardizována ani normalizována. Ačkoliv demografické hodnoty z nedávné doby vyčíslují počet obyvatel v oblasti na 4119 (Grupo Xálima 2018), vědecké práce A Fala věnované se shodují na souhrnném počtu 5000 mluvčích v oblasti a 10 000 mluvčích v rámci celého světa (srov. Manso Flores & Gil Condé 2022, Dondolewski 2021, Carrasco González 1996). Ze současného hlediska A Fala představuje ojedinělý a cenný jazykový mikroregion, v němž se od tzv. boomu v 90. letech realizovalo mnoho socioligvistiky orientovaných výzkumů. Jelikož ale, jak píše Gimeno Menéndez (2003), se španělská sociolingvistika plně rozvinula až prakticky v 70. letech, na počátku jazykového zkoumání A Fala se vědci zabývali především jejím původem a okolnostmi, které zapříčinily její dochování a aktivní užívání stran mluvčích do současnosti.

⁸¹ Pojmenování A Fala nahradilo dřívější generický název chaparrau, který je v současnosti vnímán jako pejorativní. Vzhledem k vágnímu charakteru slova fala (česky „mluva“) se asociace A Nosa Fala v roce 2015 dohodla v případě pojmenování tohoto jazyka na normativním zápisu s velkým písmenem. V článkách věnovaných tomuto jazyku se setkáváme především s dvojitým zápisem, a to bez členu (Fala) či se členem (A Fala) určitým. V tomto oddíle dáváme přednost zápisu se členem určitým.

⁸² Španělsky Jálama, portugalsky Xalma. Jinak se také oblasti říká Val do Ellas (toponyma vycházející s názvu hory a řeky), dále Os Tres Lugaris (česky „tři místa“ podle tří vesnic).

⁸³ V závorce uvádíme lokální názvy vesnic v A Fala.

Rozšířený názor, který je v aktuální diskuzi o původu A Fala považován za nepravděpodobný a nezakládá se na historickém vývoji dané oblasti, razil především portugalský lingvista Luís Filipe Lindley Cintra (1959). Ten se domníval, že 1) A Fala do Serra de Xálima doputovala na počátku 13. století spolu s Galicijci, kteří oblast znovuosídlovali po dobytí území křesťany a vyhnání Arabů a že 2) díky izolaci a marginalizaci ostatně typické pro řídké osídlené regiony se tento jazyk dokázal vyhnout okolním vlivům a zachoval se tak do současnosti. Teze týkající se galicijsky hovořících přesídlenců pocházejících ze severu Pyrenejského poloostrova však byla v průběhu 20. století zpochybňována a vyvracena většinou filologů, kteří se A Fala zabývali, protože všichni dospěli k závěru, že variety jsou součástí dialektálního kontinua staré portugalštiny. Kromě Rafaela Lapesy Melgara (1942) a Alfonsa Zamory Vicente (1969) hypotézu o galicijském původu A Fala odmítli též velikáni portugalské a španělské dialektologie José Leite de Vasconcelos (1927) a Ramón Menéndez Pidal (1960). Leite de Vasconcelos zdůrazňuje především původní a majoritní osídlení oblasti Portugalci, nikoliv Galicijci, a roli substrátu staré portugalštiny, který se v kontaktu s dalšími varietami (především tou leonskou a extremadurskou) začal postupně modifikovat.⁸⁴ Menéndez Pidal zase uvádí, že při určení původů A Fala je třeba se zaměřit na původní obyvatelé regionu, kteří by v naprosté většině nebyli ochotní přijmout jazyk šesti vesnic složených výhradně z etnických Galicijců.

V souvislosti s tímto je třeba zdůraznit, že se ostatně nikomu nepodařilo doložit znovuosídlení tohoto území galicijsky mluvícími osadníky v období mezi 12. a 13. stoletím. V této souvislosti totiž mnich Alonso Torres y Tapia (podle Martín Galindo 1993) píše, že v roce 1227 leonský král Alfonso IX. daroval Salvaleón Řádu alcántarských rytířů spolu s právem oblast znovuosídlit. Již dříve, v roce 1184, daroval Ferdinand II., taktéž leonský král, hrad Trevejo Řádu rytířů špitálu svatého Jana v Jeruzalémě. Právě tyto dva vojenské řády teoreticky znovu osídlily toto údolí po jeho dobytí leonskými králi, přičemž Řád alcántarských rytířů měl přivést osadníky do oblasti

⁸⁴ Jako příklad uvádí jeden z výrazných leonismů vyskytující se v subvarietách mañegu a lagarteiro – koncovku 3. osoby plurálu pravidelných sloves jednoduchého perfekta *-órim* (*cantórim* – portugalsky *cantaram*).

Salvaleón, která zahrnovala vesnice Valverde del Fresno, Eljas, Navasfrías a Cilleros a Řád rytířů špitálu svatého Jana v Jeruzalémě měl osídlit oblast Trevejo, jejíž území zahrnovalo obce San Martín de Trevejo, Villamiel a Villarrubias. Ze záznamů jednoznačně vyplývá, že území, na němž se v současnosti hovoří A Fala, bylo historicky rozděleno na dva jiné celky spravované jinými politickými entitami. Jak je tedy možné, že se A Fala zachovala v San Martín de Trevejo a ne ve Villamiel a Villarrubias? Stejně se můžeme ptát na to, proč se A Fala používala pouze ve Valverde de Fresno a Eljas a nikoliv v Navasfrías a Cilleros.

Odpovědí může být právě původní obyvatelstvo, které zmiňuje Menéndez Pidal, a spolu s ním i římské a především keltské vlivy patrné do období reconquisty a následného znovuosídlení ve 13. století.⁸⁵ V dávných dobách žilo v údolí okolo Serra de Xálima početné keltské obyvatelstvo, které v této zeměpisné oblasti vytvořilo vlastní typ kultury velmi podobný kultuře castreño typické pro severozápad poloostrova, jejíž některé rysy se dochovaly dodnes. O keltské přítomnosti na tomto území svědčí četné archeologické nálezy objevené v této oblasti, jako jsou zlaté a stříbrné výrobky, ruční mlýnky a sošky. Keltská přítomnost je patrná i v etymologii místních toponym: Eljas pochází z keltského HERLIAS, Xálima zase z keltského SALAMATI.

Dalším podstatným faktorem určujícím příčinu existence, vývoje a zachování A Fala mohou být i významné kontakty s portugalským územím. Údolí Val de Xálima, jak jsme napsali v úvodu této kapitoly, bylo taktéž historicky velmi propustné a navazovalo intenzivní vztahy se sousedy v oblasti Riba-Côa na portugalské straně hranice, s nimiž je pojily silné etnické, historické, jazykové a kulturní vazby, jak ostatně dodává Clarinda de Azevedo Maia (1977: 28): „Dva sousední regiony oddělené více či méně uměle vytvořenou politickou hranicí, ale ve více či méně vzdálené minulosti úzce propojeny.“⁸⁶ Zároveň se Riba-Côa a údolí Val de Xálima staly součástí sporů mezi kastilsko-leonskou a portugalskou korunou, a to prakticky po dobu celého

⁸⁵ Geografická specifika Serra de Xálima a špatně přístupný terén oblasti zároveň umožnily vyhnout se výrazným arabským a vizigótským vlivům.

⁸⁶ Orig. „Duas regiões vizinhas separadas de maneira mais ou menos artificial pela fronteira política, mas, num passado mais ou menos remoto, íntimamente unidas.“

13. století. K usmíření na nějakou dobu došlo po podepsání dohody z Alcañices 12. září 1297, nicméně pře o vliv v této oblasti se vedly dál, zmiňme namátkou roky 1369 či 1642, kdy Portugalci okupovali oblast Salvaleón a následně celé údolí Val de Xálima.

Pokud ale pomineme veškeré otevřené střety válečného charakteru, zjistíme, že hlavně každodenní život os tres lugares byl úzce orientován směrem k Portugalsku. Podle Azevedy Maia (ibid) se do 60. let 19. století obyvatelé údolí Val de Xálima a portugalského Sabugalu společně setkávali na bohoslužbách, kde se modlili ke společným a především portugalským svatým. Mimo náboženské obřady se lagarteirus, mañegus a valverdeñus do 70. let 19. století se Sabugalem také velmi aktivně obchodovali. Portugalci nabízeli v naprosté většině potraviny (vejce, maso a hlavně kávu) a především v San Martín de Trevejo a Valverde de Fresno nakupovali či směňovali vlastní zboží taktéž za potraviny (chléb, olej, fazole atd.) nebo kvalitní španělskou vlnu. Pašování zboží⁸⁷ bylo stejně jako v jiných částech španělsko-portugalské hranice velmi časté, zde především během španělské občanské války. Pašovala se nejčastěji zmiňovaná káva a americký tabák.

V neposlední řadě v procesu zachování A Fala hrál podle Martína Galinda (1993) podstatnou roli silný etnocentrický postoj rodilých mluvčích, který se postupem času vytvořil nejspíš jako reakce na neklidný politický vývoj v dané oblasti. Na první pohled by se mohlo zdát, že nespočetné územní zábery plynoucí ať už ze španělské či portugalské expanzivní iniciativy v průběhu století přispějí k vymizení jinakosti, tedy specifického jazyka a kultury. Obyvatelé se ovšem adaptovali a vytvořili si řadu etnocentrických názorů a stereotypů, na jejichž základě se dokázali identifikovat, vytvořit pocit sounáležitosti mezi třemi lokalitami, v nichž je A Fala aktivně užívána, a odlišit se od vesnic, v nichž se nevyskytuje. A Fala a její mluvčí se nicméně šíření španělštiny jako majoritního jazyka samozřejmě vyhnout kompletně nemohli a tváří v tvář omezením a komplikacím se A Fala jako mateřský jazyk obyvatel údolí Val de Xálima v první řadě redukoval na rodinné prostředí, v kterém se spolu s kulturním a historickým povědomím předával z generace na generaci. Etnocentrický

⁸⁷ Pašerákům se v oblasti říkalo mochileirus (mochila česky batoh).

mechanismus založený na pojetí „my – mluvčí A Fala“ proti většinové a dominantní skupině „oni – mluvčí španělštiny“ musel v minulosti fungovat velmi dobře, a to z toho důvodu, že se A Fala dodnes dochovala s až neuvěřitelně vysokým stupněm vitality napříč všemi třemi lokalitami.

Vysoký stupeň jazykové vitality A Fala ostatně zajímal celou řadu jazykovědců zvláště během 90. let uplynulého století, kteří tak podnítili vznik období *boomu* sociolingvisticky orientovaných výzkumů v oblasti údolí Val de Xálima. Tak například Martín Galindo (ibid) v roce 1991 v San Martín de Trevejo realizoval výzkum, z něhož vyplývá, že 96% mañegus užívá A Fala jako L1 v běžných situacích ve své vesnici a 95% z nich ji dále užívá při dorozumívání se s obyvateli Eljas a Valverde del Fresno. Gargallo Gil (1996) ve svém výzkumu pracoval zase se studenty ze všech tří lokalit a došel k závěru, že v San Martín de Trevejo 86%, v Eljas 94% a ve Valverde del Fresno 80% všech dotázaných v rodinném prostředí užívá výhradně A Fala, zbytek zase kastilštinu, což představuje obecně vzhledem demografickému složení výzkumu úžasný výsledek. Vysoký stupeň vitality dokazuje i poslední námi citovaný výzkum realizovaný opět na území všech tří vesnic, na kterém v roce 1994 pracovali Soñora Abuín, Paredes Cajo, Portela Parcero a Sartal Lourenzo (1996): všichni dotazovaní potvrdili znalost jedné ze tří subvariet A Fala. Z hlediska mezigeneračního jazykového přenosu 100% dotazovaných rodičů v Eljas, 85% v San Martín de Trevejo a 73% ve Valverde del Fresno uvedlo, že užívají výhradně A Fala v komunikaci se svými dětmi. Ve výzkumu zároveň 80% respondentů uvedlo, že se kastilsky naučilo až během povinné školní docházky.

Během 90. let vznikla také organizace zabývající se ochranou a propagací A Fala s názvem Asociación Fala i Cultura, jejíž aktivity vedly k oficiálnímu prohlášení A Fala za kulturní dědictví/památku⁸⁸. V současnosti v oblasti os tres lugares působí také organizace věnující se stejným aktivitám (např. Grupo Xálima) jako Asociación Fala i Cultura či takové, jejichž činnost se soustředí výhradně na jednu konkrétní subvarietu (např. U Lagartu Verdi). Výsledkem místního snažení jsou také časopisy věnované A Fala a historickým

⁸⁸ Ve Španělsku se jedná o takzvané BIC – bien de interés cultural.

nebo kulturním reáliím regionu (např. A Nosa Fala, Anduriña – Rivista Cultural de As Ellas).

Ze současného hlediska je však nejdůležitější A Fala nabídnout co největší možný stupeň ochrany, jazyk standardizovat a normalizovat. Na tomto poli se intenzivně angažuje především český hispanista Miroslav Valeš, jehož několikaletý výzkum vedl k sepsání prvního překladového a anotovaného slovníku A Fala, Dicionariu de A Fala, který obsahuje na 225 000 hesel. U každého z nich je dokonce uvedeno, v jaké ze tří subvariet se daný výraz užívá.⁸⁹ Ve stejném roce, v listopadu 2021, stálá komise španělského senátu pro kulturu schválila návrh týkající se ochrany a podpory užívání A Fala.

3.2.3 Pohraniční variety (tzv. falares fronteiriços) na bázi portugalštiny

V přilehlém okolí španělsko-portugalské hranice je výskyt jazykových variet s vysokým stupněm vitality jako v případě A Fala nebo s dávno započatou a relativně úspěšnou normalizací jako v případě galicijštiny velmi nízký. Variet na bázi portugalského jazyka se především ve vertikální části hranice nachází hned několik – od Trás-os-Montes (Santos 1967) přes Beiru (např. Lourenço 2000), Alentejo (Barros a Guerreiro 2005) až po Algarve (Gonçalves 1988). Z obecného hlediska by se daly charakterizovat následujícími třemi body:

1. V naprosté většině případů bývají prezentovány jako součást portugalského dialektálního⁹⁰ kontinua s možným přesahem na španělské území.

⁸⁹ Ve slovníku je jsou hesla označena jako [L] pro lagarteiru [M] pro mañegu a [V] pro valverdeñu. Pokud se uvedený výraz používá napříč všemi třemi subvarietami, je označen jako [LMV]. Slovník je zároveň volně k dispozici zde: https://afala.fp.tul.cz/images/download/DICCIONARIU_A_FALA_version_papel_2021.pdf [cit. online 18.6.2023]

⁹⁰ Pohled na rozdíl mezi jazykem a dialektem se především v pohraniční oblasti často mění. Boleó a Silva např. v roce 1958 mirandštinu a barranquenho zařadili mezi dialekty portugalštiny. Z dnešního hlediska však o obou z nich lze hovořit jako o jazycích. // Évorská univerzita v současnosti připravuje kodifikaci barranquenho: <https://diariodoalentejo.pt/pt/noticias/9497/barranquenho-vai-ter-gramatica-para-ser-lingua-oficial.aspx> [cit. online 18.6.2023]

2. Počet mluvčích se rapidním tempem snižuje a naprostá většina z nich je zastoupena nejstarší doposud žijící generací.
3. Foneticko-fonologická, morfosyntaktická a lexikální specifika byla u většiny z těchto variet dostatečně popsána, což nicméně nevedlo k vypracování kodifikované normy, která by mohla potenciálně sloužit k šíření jednotlivých variet prostřednictvím vzdělávacího systému.

Jako konkrétní příklad vybíráme dvě variety s přesahem na španělské území, které se nacházejí ve stavu bezprostředního ohrožení a podle současných sociolingvistických ukazatelů nejspíš do několika málo desítek let plně vymizí. Jedná se o olivenskou portugálštinu a pohraniční varietu regionu Marvão / Valencia de Alcántara.

Olivenskou portugálštinou se hovoří v oblasti Olivença na španělské straně hranice zhruba 25 kilometrů jižně od Badajozu. Lokalita si stejně jako údolí Val de Xálima prošla četnými válečnými konflikty, nicméně klíčové byly dva z nich – válka o španělské dědictví a tzv. Pomerančová válka (Svobodová 2016). Během války o španělské dědictví byl roku 1709 v oblasti zničen jediný most přes řeku Guadianu, který přímo spojoval Olivençu s Portugalskem, čímž se tak podstatně zkomplikovaly možnosti územní ochrany a možnosti zásobování. Portugalsku se ale tohoto lehce napadnutelného území přes výhrady válečných strategií vzdávat nechtělo, nicméně o sto let později během Pomerančové války se roku 1801 podvolilo početné španělské ofenzivě, které v závěru okupovalo jak Olivençu, tak i podstatnou část severní oblasti Alenteja. Jak jsme již popsali výše, skrze dohodu z Badajozu postoupilo Portugalsko Olivençu Španělsku, ta měla být Portugalsku vrácena na základě usnesení Vídeňského kongresu z roku 1815, nicméně tak se doposud nestalo.

Olivença se začala na popud španělské vlády násilně akulturovat v relativně rychlém tempu, kdy už roku 1840 bylo jakékoliv užívání portugálštiny oficiálně zakázáno. Důmyslná asimilace obyvatelstva pokračovala hlavně během frankismu, kdy se roku 1956 v lokalitě postavily dvě nové

vesnice, do kterých byli vysláni noví obyvatelé⁹¹ z celého Španělska – jedná se o San Francisco de Olivenza (pojmenováno po Francovi) a San Rafael de Olivenza (pojmenováno po ministru zemědělství Rafaelu Cavestany Andruagovi). Pozici španělštiny jako majoritního jazyka v neposlední řadě upevnila povinná školní docházka a také média dostupná pouze ve španělštině.

Je pravdou, že se portugalština do Olivenčy postupně vrací, nicméně pouze v normativizované formě, nikoliv v takové podobě, kterou se vyznačovala ještě v polovině 20. století, kdy rodilých mluvčích začalo značně ubývat.⁹² Ta byla, jak píše Sánchez Fernández (2006), silně ovlivněna španělštinou, a to ve foneticko-fonologickém (betacismus, yeísmo, monoftongizace vybraných diftongů, aspirace koncového s-), morfologickém (časování pravidelných sloves) i lexikálním plánu (např. kastilské „coche“ namísto portugalského „carro“). V oblasti výuku portugalštiny podporuje především organizace Grupo dos Amigos de Olivença, která vznikla již v roce 1944. O organizace kulturních akcí a zaznamenávání místní ústní lidové tradice se stará organizace Além Guadiana vzniknuvší v roce 2008.

V případě druhé analyzované variety⁹³ mluvíme o geografickém rozšíření na obou stranách hranice – ve Španělsku se vyskytuje v okrese Valencia de Alcántara, zhruba 85 kilometrů od Cáceres a 15 kilometrů od hranice, v Portugalsku se jí hovoří v okrese Marvão; obě stejnojmenná okresní města spojuje 25 kilometrů dlouhá silnice. Stejně jako tomu bylo u ostatních silně minorizovaných variet i ta marvãoská se utvářela na pozadí velmi častých válečných konfliktů. Po dohodě z Alcañices Dinis I. se zástupci Řádu alcántarských rytířů podepsal ke konci roku 1313 dohodu o spolupráci mezi oběma lokalitami, která představovala řešení některých sporů a také stanovení způsobu, jakým by se obyvatelé obou měst mohli dostat ke zboží a produktům na obou stranách, aniž by museli platit daně. Společná identita

⁹¹ „Ředění“ minoritních jazykových skupin přestěhováním populace z čistě kastilsky hovořících oblastí byl jeden z důmyslných a na první pohled nenásilných kroků, který frankistický režim využíval často především v Katalánsku a Baskicku (viz např. Candel 2013).

⁹² <https://sol.sapo.pt/artigo/508982/olivenca-alem-guadiana-fala-se-cada-vez-mais-portugu-s> [cit. online 19.6.2023]

⁹³ Oblasti Marvão / Valencia de Alcántara se v současnosti z jazykového hlediska věnuje pouze Teresa Simão, pročež čerpáme především z jejích výzkumů (2015, 2020).

oblasti se tedy utvářela po několik staletí a dále upevňovala nejenom vzájemnou spoluprací založenou na obchodě, nýbrž také skrze postupně se rozšiřující rodinné vazby a obou stranách hranice.

Lokalitu významně zasáhla vlna emigrace za lepšími životními i pracovními podmínkami během 60. a 70. let minulého století, která je patrná především na odlivu obyvatel z Valencie de Alcántara. V roce 1950 tam počet obyvatel dosáhl svého maxima (15 600), přičemž demografické ukazatele z roku 2019 uvádí pokles o zhruba dvě třetiny na 5400. Počet obyvatel v Marvão taktéž klesl, maxima dosáhl stejně jako v případě Valencie de Alcántara v roce 1950 (8 200), v roce 2019 evidujeme pokles o také zhruba dvě třetiny na 3100. Simão (2020) kromě vylidňování oblasti vnímá jako významný faktor úpadku marvãoské variety zvyšující se podíl účasti obyvatelstva na povinné školní docházce, a to především ve Valencii de Alcántara. Carrasco González (2007) uvádí, že v roce 1900 více než 90% obyvatel španělské strany hranice mluvilo místní varietou, ovšem v roce 2000 již 100% z nich užívalo španělštinu.

Varietou projevující se především na úrovni foneticko-fonologické a lexikální v současnosti hovoří pouze zástupci nejstarší žijící generace. Oproti olivenské portugalské na území Marvão / Valencie de Alcántara ovšem neexistuje žádná organizace, která by se zabývala aktivitami podporující zachování a propagaci této pohraniční variety. Simão (2015, 2020) ve svých studiích opakovaně konstatuje, že pokud se situace nezmění, varieta do 20 až 30 let kompletně vymizí spolu s posledními rodilými mluvčími.

3.3 Extremadurština – extremadurštiny

Pokud bychom měli z celého souboru pohraničních variet vybrat tu, která ze současného hlediska působí nejproblematictější, a to do takové míry, že vyvolává velmi silné emoce a především napětí mezi akademickou a neakademickou sférou, zvolíme jednoznačně extremadurskou varietu, jež pro potřeby tohoto oddílu nazveme extremadurština, ovšem vzhledem k její geografické roztržitosti a vysokém podílu variability mezi jednotlivými extremadurskými varietami bychom měli užít spíše plurálu – extremadurštiny. Ostatně geografické rozšíření je nejspíš jediná charakteristika, na které se námi

citované výzkumy jsou schopné shodnout. Extremadurštiny se tedy vyskytují, jak již z názvu vypovídá, v autonomní oblasti Extremadura s výraznější vitalitou v severní části provincie Cáceres oproti její jižní části a Badajozu (srov. Montero Curiel 2006). Ačkoliv do této lokality právě z geografického hlediska patří i výše zmiňované variety, tedy A Fala, olivenská portugalština, oblast Marvão / Valencia de Alcántara, a barranquenho, tyto jsou stran genetické klasifikace charakterizovány jako variety galo-portugalské, pročež s nimi v tomto oddíle pracovat dále nebudeme. Zbylé a především doposud analyzované extremadurské variety nebyly jednoznačně charakterizovány a názor na jejich dělení se štěpí do několika skupin.

García Mouton (1996) tvrdí, že extremadurské variety mají původ v kastilštině a jsou ovlivněny leonštinou, Quijada González (2018) se zase odkazuje na *El dialecto leonés* (1906) Menendéze Pidala⁹⁴ a je přesvědčen, že extremadurštiny mají svůj původ v leonštině a dají se zařadit mezi východní asturskoleonské variety. Podle Alvara (1961) by se extremadurštiny měly zařadit mezi tzv. regionální variety [kastilštiny], které ale postrádají dostatečné distinktivní a specifické jazykové rysy. Zamora Vicente (1996) a Álvarez Martínez (1996) na základě diachronní analýzy usuzují, že do extremadurských mluvených variet jsou integrovány prvky různého původu (leonština, portugalština, kastilština a andaluština), a proto je řadí mezi tzv. tranzitní variety⁹⁵. Pokud však stejně jako u předchozích variet zohledníme i historický

⁹⁴ Přestože je *El dialecto leonés* jedno z klíčových děl asturskoleonské lingvistiky, je z našeho hlediska jeho role na poli extremadurských variet spíše okrajová, a to hned ze dvou důvodů. Tím prvním je užitá metodologie, která je z dnešního hlediska mírně polemická – Menéndez Pidal svůj výzkum založil na korespondenčních dotaznících, s nimiž mu na jih od Zamory pomáhalo několik výzkumníků, mezi nimi i Miguel de Unamuno. Sám autor podle všeho do roku 1906 Extremaduru nenavštívil (značnou část dětství strávil v Asturii). No a zadruhé na straně 143 (citujeme z nového vydání z roku 2006) sám píše (s. 143), že „v Extremaduře chybí přesná pozorování, která by odlišila leonskou Extremaduru od té kastilské [...]“ (orig. „En Extremadura faltan observaciones precisas que distinguan la Extremadura leonesa de la castellana [...]“), z čehož usuzujeme, že klasifikace extremadurských variet jako jednoznačné součásti asturskoleonské jazykové oblasti není tak samozřejmá.

⁹⁵ Orig. „hablas de tránsito“ definovány podle Zamora Vicente (1974: 332) následovně: „Na území [Pyrenejského] poloostrova existuje několik vedlejších, okrajových, tranzitních variet, které hovorová španělština ve vlivu nevyjasněného sémantického obsahu posvětila jako variety dialektální. Jsou to například variety označované slovy *extremeño*, *riojano*, *murciano*, *canario*. Ve skutečnosti se o dialekty nejedná. Jsou to variety, které se ve větší či menší míře podílejí na rysech sousedních/přilehlých dialektů nebo těch, z nichž historicky vycházejí, a o variety s nejrozšířenějšími rysy hovorové a venkovské kastilštiny.“ orig. „Existen en el territorio peninsular unas cuantas hablas laterales, extremas, hablas de tránsito, que el uso coloquial

vývoj regionu, v němž se extremadurštiny nachází, dojdeme k závěru, že v Extremaduře převažují dva výrazné vlivy, a to leonský a kastilský.

Jazyková historie Extremadury totiž začíná v době reconquisty a právě na pozadí znovuosídlení oblasti křesťany lze alespoň částečně osvětlit mnohé z charakteristických rysů a zvláštností dnešních variet vyskytujících se v této lokalitě. Během 12. století byl sever provincie Cáceres politicky rozdělen na dvě sféry vlivu, a to podél dnešní Stříbrné cesty (Vía de la Plata). Východní část byla kontrolována a spravována Kastilií, pročež byla znovuosídlena skupinami složenými z migrantů původem z Ávily a Toleda, zatímco západní část pod vládou Leónu byla znovuosídlena obyvateli leónských provincií, zejména Salamanky. Po bitvě u Navas de Tolosa (1212) až do poloviny 13. století Leónské království intenzivně rozšiřovalo svá území na úkor Kastilie a dokonce obsadilo města Cáceres, Mérida a Badajoz. Ve stejné době se zase Kastilii podařilo podmanit si arabskou enklávu Trujillo, která do té doby odolávala dobyvatelským snahám a v oblasti kladla největší odpor. Postupné anexe a zábořování na té či oné straně se shodovaly s historickou událostí, která měla pro dějiny tohoto období zásadní význam: sjednocení Kastilie a Leónu v jedno království v roce 1230 pod vládou Ferdinanda III. Tímto rokem se při reconquistě Extremadury zrušilo jasné geografické rozdělení, které do té doby diktovalo postavení Leónu na západě a Kastilie na východě, původ nově přichozích obyvatel se v oblasti různě smísil a pomyslná jednota, která doposud charakterizovala podobu extremadurského znovuosídlení, se ztratila. Při určování územních hranic a jazykových vlivů v rámci Extremadury je navíc nutné vzít v úvahu i hraniční vztahy s Portugalskem a jeho relativní blízkost na západě a s tím i konflikty a následné dohody, jež se na její současné podobě velkou měrou podílely (viz předchozí podkapitola o olivenské portugalštině).

Z čistě jazykového a hlavně foneticko-fonologického hlediska pak můžeme k leonským vlivům připočítat především uzavírání nepřízvučných

español ha consagrado, bajo un vago contenido semántico, como hablas dialectales. Son, por ejemplo, las hablas designadas con las voces *extremeño, riojano, murciano, canario*. En realidad, no existen como tales dialectos. Se trata de hablas que participan en mayor o menor cantidad de los rasgos de los dialectos vecinos, o del que derivan históricamente, y de los más extendidos rasgos del castellano vulgar y rural.“

koncových vokálů (e>i, o>u), epentezi polokonsonantu /j/ ve slovech jako „holgacián“ (šp. holgazán) či „matancia“ (šp. matanza), rotacismus počátečních skupin pl-, cl-, fl- a bl- („branco“ namísto blanco, „cravo“ namísto clavo atd.), k těm portugalským zase občasně zachovávání latinského počátečního f-, a to především u slovní zásoby vycházející z portugalštiny („fechar“ namísto cerrar atd.). Četné jsou zároveň i meridionalismy jako yeísmo, rotacismus ve finální pozici a na konci slabiky předcházející znělým okluzivám. K typicky extremadurským projevům ve foneticko-fonologickém plánu zase řadíme aspiraci neznělé velární frikativy /x/, a to ve všech pozicích a bez ohledu na etymologii daného slova („harra“ namísto jarra, „ehemplo“ namísto ejemplo, „reloh“ namísto reloj), aspiraci -s v implozivní pozici, místy také ceceo či palatalizaci počátečního l-. Jak ale tvrdí Salvador Plans (1987) nebo Montero Curiel (2006), distribuce jednotlivých foneticko-fonologických zvláštností stejně jako těch morfosyntaktických i lexikálních je do značné míry závislá na specifčnosti analyzovaných dialektálních ostrovů (tzv. islotes dialectales), z nichž některé vykazují určité vlastnosti, které se zase neobjevují v případech jiných. Tento fenomén přispívá k diverzifikaci Extremadury jako jazykové oblasti, nicméně na druhou stranu komplikuje možnosti stanovení jednoznačných charakteristik, které by pomohly extremadurštině přehledněji uchopit.

To proto se nejspíš vedou sáhodlouhé diskuze o jednotné definici souboru extremadurských variet na spektru od regionální variety kastilštiny po jazyk jako takový (srov. González Salgado 2009). Těmto diskuzím a někdy i dle našeho názoru nevkusným názorovým přestřelkám bývá dáván prostor nejenom v rámci akademického diskurzu, ale dále i ve veřejném prostoru, především v médiích. Příkladem relativně rozšířeného akademického narativu, který se netýká jenom extremadurštin a potenciální existence konceptu extremadurského jazyka, může být do značné míry dnes polemické vyjádření José Mondéjara⁹⁶ na

⁹⁶ (1985: 51-52): „Působením podivného přeludu někteří ústavní politici přiměli masu k tomuto přesvědčení, a slouží jim tak jako koryfeje v pologramotné společnosti, která rekonstruuje dějiny tak, jak se jim to nejlépe hodí, že neexistuje žádná skutečná autonomie, pokud neexistuje vlastní jazyk ve smyslu, že jím mluví pouze a výhradně občané daného [autonomní] komunity, protože takzvané historické autonomie je mají [...]. Kvůli tomuto přeludu chtějí někteří Astuřané z tisíce šindelů nepochopitelně skládačky vytvořit jednotný jazyk, který nikdy

úkor silně minorizovaných jazykových variet ve Španělsku po roce 1978. Z mediální sféry zase vybíráme velmi krátký rozhovor s výše citovaným Antoniem Salvadorem Plansem pro extremadurský deník Hoy, v němž zpochybňuje jakýkoliv nárok extremadurské variety stát se plnohodnotným jazykem a extremadurskou varietu označuje za „zkomolenou španělštinu“.⁹⁷ Rozhovor byl pořizen v roce 2018 a Plansův odmítavý postoj se dá krom jiných důvodů nejspíš vysvětlit tak, že ve stejném roce se organizace zabývající se ochranou a podporou extremadurských variet, OSCEC (Órgano de Seguimiento y Coordinación del Extremeño y su Cultura), dovolala na mezinárodním kongresu *Contested Languages in the Old World 3* v holandském Amsterdamu uznání toho, že extremadurština splňuje veškeré předpoklady pro to být plnohodnotným jazykem. Na to konto se ve stejném roce slavil i první Den extremadurských jazyků. V roce 2020 byla extremadurština uznána dokonce Evropskou radou a zařazena do Evropské charty jazyků, přičemž ale v extremadurském autonomním statutu prakticky nefiguruje. Jedná se tedy o jeden z příkladů, kdy je silně minorizovaná jazyková varieta na území Španělska institucemi působícími mimo něj podporována a těmi domácími prakticky vůbec.

Snad posledním ukazatelem vyplývajícím ze sociolingvistických výzkumů, o který se odpůrci extremadurštiny jako jazyka často opírají, je úroveň lingvistického povědomí nebo také etnocentrického potenciálu na straně

neexistoval; někteří Valencijci se hádají a bojují za to, aby dokázali samostatnou existenci jazyka, který toho má s katalánštinou pramálo nebo vůbec nic společného; někteří Andalusané dokonce chtějí založit Akademii andaluského jazyka a přisuzují tomuto fantasmagorickému jazyku původ, který žije pouze v představách nových "dialektologů" a politiků, kteří jsou ze všech nejvíce uchvácení hledáním rysů naší identity.“ (Orig. „Por efecto de espejismo extraño, algunos políticos constitucionales han hecho creer a las masas, y les sirven de corifeos en la empresa semianalfabetos que reconstruyen la historia como mejor conviene, que no hay verdadera autonomía si no se tiene una lengua propia, en el sentido de hablada sola y exclusivamente por los ciudadanos de la Comunidad de que se trate, por aquello de que las llamadas autonomías históricas las tienen [...]. Por este espejismo, algunos asturianos, de mil tejuelos de un incomprendible rompecabezas, quieren rehacer una lengua unitaria que nunca ha existido; algunos valencianos discuten y bregan por demostrar la existencia independiente de una lengua que poco o nada tiene que ver con el catalán; algunos andaluces quieren, incluso, fundar una Academia de la Lengua Andaluza, atribuyéndole a dicha fantasmagórica lengua orígenes que solamente viven en la imaginación de los nuevos 'dialectólogos' y de los políticos más entusiasmados por encontrar nuestras señas de identidad.”)

⁹⁷ V originále doslova „español mal hablado“ – viz <https://www.hoy.es/extremadura/lengua-extremadura-existe-20180314004535-ntvo.html> [cit. online 20.7.2023]

samotných mluvčích extremadurských variet. Ta se i ve srovnání s předchozími výzkumy (srov. Ariza Viguera 1987), jenž by mohly přinést pozitivnější výsledky, pohybuje na velmi nízkých hodnotách. Extremaduřané tak například podle Gonzáleze Salgada (2003) v mírné většině svou varietu pojmenovávají jako kastilštinu a jsou toho názoru, že nevykazují takové rysy, které by ji v dostatečné míře od kastilštiny jednoznačně oddělovaly.

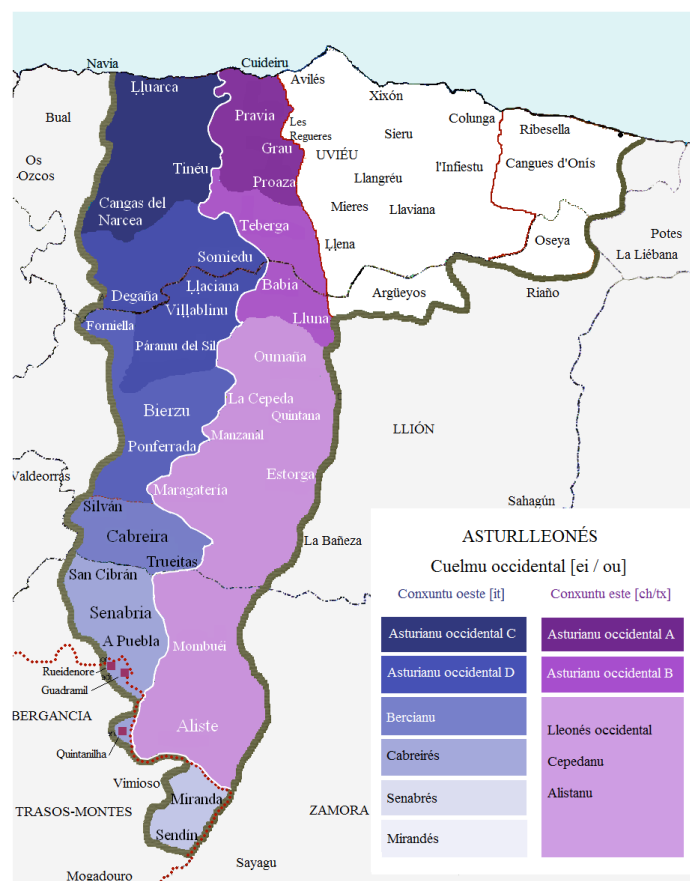
3.4 Západní astursko-leonské variety

Vedle galo-portugalských variet jsou v severovýchodním cípu španělsko-portugalské hranice zastoupeny i variety astursko-leonské⁹⁸, a to konkrétně leonština na španělském území a mirandština na tom portugalském. Jelikož jsme terénní výzkum věnovali právě těmto varietám, zohledníme taktéž jejich foneticko-fonologickou stránku s účelem představit jejich specifika a rozdíly mezi nimi, na jejichž pozadí lze dle našeho názoru lépe interpretovat sociolingvistická data z výzkumu vyplývající. V první řadě je třeba upozornit na skutečnost, že astursko-leonské variety v rámci Španělska mají více společných rysů s kastilštinou, přičemž ty na území Portugalska zase naopak s portugalskou – na obdobný příklon narazíme i v rovině ortografické, kdy mirandština uplatňuje grafický zápis po vzoru portugalské a leonština zase po vzoru kastilštiny. Takto například leonština zachovává neznělou dentální frikativu /θ/ ve stejných pozicích jako španělština (*ce*, *ci*, *z*), nicméně evropská portugalská ani mirandština takovou realizaci prakticky nezná, protože *ce*, *ci* realizuje jako neznělou alveolární frikativu /s/ a *z* zase jako znělou alveolární frikativu /z/. Stejný postup minoritní variety uplatňují i v případě grafického zápisu souhlásek, takto například palatální laterální aproximantu /ʎ/ zapíšeme v mirandštině jako *lh* stejně jako v portugalské a v leonštině jako *ll* stejně jako kastilštině.⁹⁹

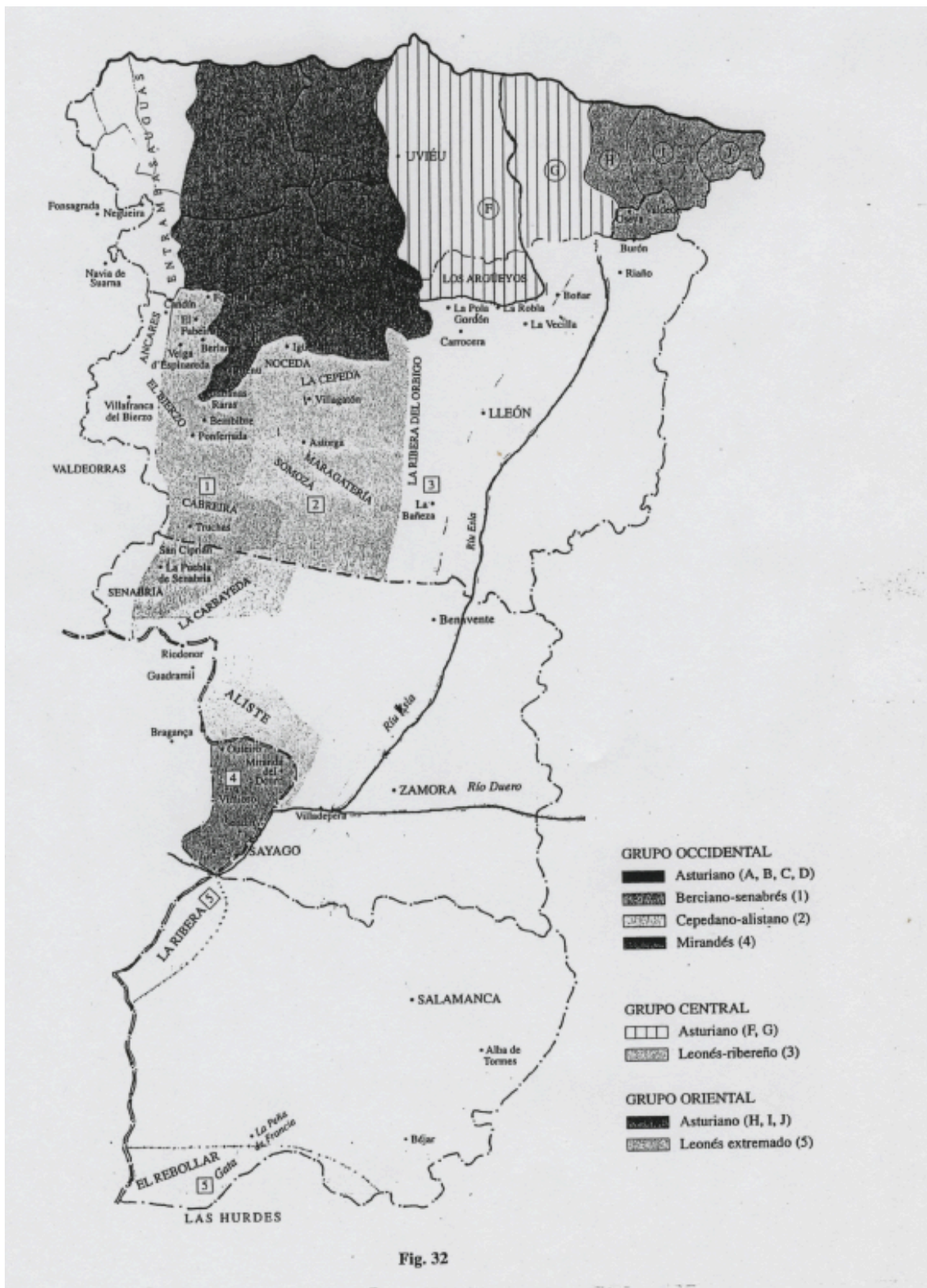
⁹⁸ Pro lepší představu o astursko-leonské jazykové oblasti přikládáme mapu z Gargallo Gil et al. (2007) a mapu vypracovanou podle Catalán Menéndez-Pidal (1956/1957) (https://en.wikipedia.org/wiki/File:Dominiu_asturleonés_occidental.png [cit. online 8.8.2023]).

⁹⁹ V případě mirandštiny vycházíme z *Convenção Ortográfica da Língua Mirandesa* <https://miradadodouro.jfreguesia.com/images/stories/PDF/convencaomirandes.pdf> [cit. online 26.8.2023] a v případě leonštiny zase z *Xurdir – Guía Gramatical de Leonés* <https://play.google.com/books/reader?id=1-1JDwAAQBAJ&pg=GBS.PA1&hl=es&printsec=frontcover> [cit. online 26.8.2023]

V radě druhé je zase třeba upozornit na relativně problematické dělení námi zkoumané jazykové oblasti. Astursko-leonská jazyková oblast jako taková se dělí na východní, centrální a západní, přičemž ta poslední se od pobřeží Atlantiku rozšiřuje až na území Portugalska. Na relativně rozlehlém prostoru dochází k několikerému možnému dělení západních variet: Gargallo Gil a Bastardas (2007) určuje na území Leónu variety berciano-senabrés a cepedano-alistano a v Portugalsku zase mirandštinu, Catalán Menéndez-Pidal (1956/1957) vyčleňuje západní (berciano, cabreirés, senabrés, mirandština) a východní variety (západní leonština, cepedanu, alistanu). Rozdíly mezi nimi jsou veskrze minimální. Všechny leonské variety zachovávají palatalizaci počátečního *l-* (*lunam* > *lluna/lhuna*), palatalizaci intervokálního *-nn-* (*annum* > *añu/anho*), afrikatizaci skupin *pl-*, *cl-*, *fl-* v počáteční pozici (*clavum* > *chave/chabe*) a palatalizaci/diftongizaci v pozici intervokální (*noctem* > *nueite/nuite*).

Obrázek č. 3: Astursko-leonská jazyková oblast podle Catalán Menéndez-Pidal (1956/1957)

Obrázek č. 3: Astursko-leonská jazyková oblast podle Gargallo Gil et al. (2007)

3.4.1 Vybraná specifika vokálního systému

Vokální systém leonštiny a mirandštiny se do značné míry přizpůsobil majoritnímu jazyku, tudíž mirandština je v tomto ohledu po vzoru portugalštiny v porovnání s leonštinou více diversifikovaná. V mirandštině se objevuje samohlásek devět stejně jako v portugalštině, v leonštině pouze pět stejně jako v kastilštině (viz tabulka č. 5).

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
/i/ /i/ /u/	/i/ /i/ /u/	/i/ /u/	/i/ /u/
/e/ /ɐ/ /o/	/e/ /ɐ/ /o/	/e/ /o/	/e/ /o/
/ɜ/ /ɔ/	/ɜ/ /ɔ/	/a/	/a/
/a/	/a/		

Tabulka č. 5: Vokální systém (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Kromě více diversifikovaného vokalismu má mirandština stejně jako portugalština tendenci v nepřízvučných pozicích samohlásky uzavírat, což leonština ani kastilština nemá. Mirandskou zvláštností, která se v leonštině vyskytuje jen ve velmi omezeném množství, je také diftongizace počátečního i- na ej- nebo jeho úplné odpadnutí, což je jev, na který ostatně nenarazíme ani v portugalštině či kastilštině (viz tabulka č. 6). Tato změna se v naprosté většině netýká neologismů.

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
igreja	eigreija	eigreja/igreja	iglesia
idade	idade	edá	edad
inimigo	einemigo	enemigu/ñemigu	enemigo
igual	eigual	igual/egual	igual
ilusão	eiluson	illusión	ilusión

Tabulka č. 6: Realizace počátečního i- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Velmi častá je též diftongizace počátečního o- na ow-, která se příležitostně objevuje i v leonštině a asturštině, nikoliv však v portugalštině či kastilštině (viz tabulka č. 7).

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
ocasião	oucaſion	ocasión	ocasión
orelha	oureira	oureira	oreja

origem urtiga	ourige ourtiga	orixe ortiya	origen ortiga
------------------	-------------------	-----------------	------------------

Tabulka č. 7: Realizace počátečního o- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Mirandština stejně jako portugalština svůj vokalický systém rozšiřuje o existenci nazálních samohlásek, které v leonštině stejně jako v kastilštině nevidujeme. Mirandština se nicméně vyhýbá nazálním vokálům /ẽ/ a /ĩ/, které realizuje buď jako /ẽ/ (psáno jako am/an) nebo jako /ẽj/ (psáno jako eim/ein) (viz tabulka č. 8). Toto pravidlo se ve srovnání s diftongizací počátečního i- aplikuje i v případě neologismů.

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
inverno	eimbierno	ibiernu	invierno
então	antón	entós/entoncias	entonces
império	ampério	imperiu/emperiu	imperio
internet	anternete/einternete	interrede	internet

Tabulka č. 8: Realizace /ẽ/ a /ĩ/ (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Mezi znaky typické pro vokalický systém jak mirandštiny tak leonštiny řadíme zachování klesavých diftongů ej a ou. Portugalština je taktéž zachovává, kastilština už nikoliv (viz tabulka č. 9). Dále je třeba jenom upozornit, že pouze v mirandštině se objevují nazální diftongy, nikoliv v leonštině.

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
pouco	pouco	poucu	poco
outro	outro	outru	otro
queijo	queijo	queisu	queso
leite	lheite	lleite	leche

Tabulka č. 9: Zachovávání diftongů ej a ou (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Doposud by se mohlo zdát, že se západní astursko-leonské variety výrazně svou fonetickou realizací blíží jazykům galo-portugalským, ovšem jako výrazný kastilizující prvek vnímáme existenci diftongů wo/we a je. Ty vznikly skze diftongizací krátkých přízvučných latinských vokálů /õ/ a /ẽ/ (viz tabulka č. 10).

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
porta	puorta	puerta	puerta
fogo	fuogo	fueu	fuego
terra	tierra	tierra	tierra

Tabulka č. 10: Diftongizace ō a ě (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

3.4.2 Vybraná specifika konsonantického systému

Konsonantický systém mirandštiny a leonštiny vykazuje podobné vlastnosti jako ten vokalický. Pokud navážeme na diftongizaci /ō/ a /ě/, dalším výrazně kastilizujícím prvkem je zachování intervokálního -n- a -l- (viz tabulka č. 11). Společným výrazně portugalizujícím rysem je zase zachování počátečního f- (viz tabulka č. 12).

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
cheio	cheno	chenu	lleno
rã	rana	rana	rana
lã	lhana	llana	lana
dor	delor	--- (mancor)	dolor
cor	quelor	collor	color

Tabulka č. 11: Zachování -n- a -l- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
forno	forno	forno	horno
filho	filho	fiyu	hijo
folha	folha	fueya	hoja
fumo	fumo	fumu	humo

Tabulka č. 12: Zachování f- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Prvek, který je pro západní astursko-leonské variety velmi charakteristický a v rámci Pyrenejského poloostrova prakticky ojedinělý je palatalizace počátečního l- (viz tabulka č. 13).¹⁰⁰ Zde opět připomínáme odlišnou podobu zápisu v případě mirandštiny a leonštiny.

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
luna	lhuna	lluna	luna
lobo	lhobo	llobu	lobo

¹⁰⁰ Palatalizace počátečního l- se neobjevuje pouze v jižní variantě mirandštiny v okolí vesnice Sendim, tzv. sendinês.

leite largo	lheite lhargo	lleite llargo	leche largo
----------------	------------------	------------------	----------------

Tabulka č. 13: Palatalizace l- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

Stejně jako v tom vokalickém se i v konsonantickém systému mirandština s leonštinou v některých prvcích mírně rozcházejí. V mirandštině například nedošlo k simplifikaci subsystému sibilant stejně jako v severních dialektech portugalštiny. V leonštině zase odpadají -g- a -d- v intervokalickém postavení. V některých varietách leonštiny, především těch severních, k tomuto jevu sporadicky nedochází (viz tabulka č. 14).

portugalština	mirandština	leonština	kastilština
logo	lhogo	llueu	luego
fogo	fuogo	fueu	fuego
tudo	todo	tou	todo
lado	lhado	llau	lado

Tabulka č. 14: Synkopa -g- a -d- (portugalština – mirandština – leonština – kastilština)

3.4.3 Mirandština

Jedinou západní astursko-leonskou varietou a varietou jako takovou v rámci Portugalska, která se uchovala v porovnání s ostatními pohraničními „falares“ na podstatně větším území a při výrazně větší vitalitě, je mirandština. Tou se hovoří na rozloze asi 500km² v okrese Miranda do Douro a ještě dalších čtyřech vesnicích na severozápad od města Bragança, tedy Rio de Onor, Guadramil, Deilão a Petisqueira. Zajímavostí pak může být, že mirandštinou se nehovoří v Mirandě do Douro, hlavním městě okresu, stejně tak se mirandština nevyskytuje ve farnosti Atenor na jižní hranici okresu. Odhady týkající se počtu mluvčích uvádí interval se spodní hranicí 4 000 a horní hranicí 10 000 rodilých mluvčích (srov. Merlan 2009 a Hargitai 2014). Mirandština se dostala do popředí zájmů filologů a dialektologů především skrze práci José Leite de Vasconcelos, který ji z vědeckého hlediska doslova objevil a jako ještě tehdy student medicíny v pětidílném pojednání na stránkách časopisu *O Penafidense* roku 1882 popsal její fonetiku, morfologii, syntax a lexikologii. Svou práci rozšířil a mezi lety 1900 a 1901 vydal ve dvou svazcích jako *Estudos de*

Philologia Mirandesa, kde se mimo jiné zabýval také jejím původem, na kterém se s ním ostatně shodl i Menéndez Pidal ve svém *El dialecto leonés* (1906).

V první řadě je ale třeba zdůraznit, že oblast, v níž se mirandština užívala, byla z historického hlediska daleko rozsáhlejší než jak je tomu dnes, a to dokonce až pětkrát. Merlan (2009) ve své analýze cituje dokumenty z 12. a 13. století, které zmiňují tzv. Terra de Miranda a tu pak umisťují ze západu na východ mezi řeky Sabor a Douro, ze severu na jih zase mezi města Outeiro a Lagoaça. To dokládá i Vasconcelos (1900) na základě výzkumu toponym a rysů mluvené portugalštiny v přilehlém i vzdáleném okolí okresu Miranda do Douro a dodává, že ještě do konce 19. století se mirandsky mluvilo v několika vesnicích okresu Vimioso, kde byla později nahrazena portugalštinou. Sletsjøe (1967) a Mourinho (1987) zase posouvají historické hranice mirandštiny významně na jih a tvrdí, že se jí mluvilo také v okolí vesnic Mogadouro, Urrós a Bemposta.¹⁰¹

Obrázek č. 5: Mirandská jazyková oblast.

¹⁰¹ Pro lepší orientaci příkládáme mapu mirandské jazykové oblasti (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/97/Mapa_de_la_Tierra_de_Miranda.png [cit. online 12.8.2023]).

Pokud tedy přejdeme k původu mirandské variety, je naprosto na místě se tázat, jakým způsobem vlastně kontinuum astursko-leonských jazyků proniklo na portugalské území. Odpověď je veskrze jednoduchá – mirandština se jako autochtonní varieta vycházející z lidové latiny vyskytla na portugalské půdě ještě před zformováním samotného Portugalského království roku 1143.¹⁰² Oblast odpovídající Terra de Miranda patřila během římské nadvlády po správním rozdělení Pyrenejského poloostrova v roce 297 k tzv. conventu iuridicus zahrnující dnešní León a Asturii s hlavním městem v Astorze, zatímco zbytek současného Trás-os-Montes spadal spolu s oblastmi Minho a Douro Litoral pod tzv. conventus iuridicus Bracara Augusta s hlavní městem v Braze. Dále až do vzniku Portugalského hrabství roku 1095 bylo mirandsky hovořící teritorium mezi 8. a 12. stoletím pod vlivem astorské diecéze. Po ustanovení politických hranic mezi Kastilí a Portugalskem patří Terra de Miranda od roku 1143 územně k Portugalsku, nicméně etnograficky zase k Leónu. Geografická poloha tohoto regionu, který se nachází v permanentní blízkosti španělského území a v taktéž menší vzdálenosti od španělských obchodních center ve srovnání s těmi portugalskými, umožňovala intenzivní a trvalý kontakt s Leónem. Mezi 12. a 15. stoletím bylo okolí severovýchodního Portugalska intenzivně osidlováno leonským obyvatelstvem, v důsledku čehož se vystavělo i několik leonských klášterů, které zároveň vlastnily území v oblastech Bragança a Miranda (jmenovitě např. Santa María de Moreruela nebo San Martín de Castañeda), což přispělo k upevnění existence a užívání astursko-leonských variet v této lokalitě. Rozhodujícím faktorem pro udržení mirandštiny v severovýchodním Portugalsku byly zároveň obchodní styky.

Ve městě Miranda do Douro, správním centru okresu, však byla mirandština v průběhu 17. století a až do poloviny 18. století zcela nahrazena

¹⁰² Teorie vztahující se ke kolonizaci území během středověku, jak tomu bylo např. v případě extremadurských variet, se na mirandštinu nevztahují. Ferreira Barros (1995: 16), jedna z autorek mirandské normy, k tomu dodává, že „[j]evy, které jsou společné pro mirandštinu, severní portugalštinu, galicijštinu a astursko-leonskou oblast, musely vzniknout ještě před stanovením portugalských hranic. [...] Podobnosti jsou příliš pravidelné a stálé na to, aby byly výsledkem leonské kolonizace v období středověku.“ (Orig. „Os fenómenos que são comuns ao mirandês, português do norte, galego e asturo-leonês devem ser anteriores ao estabelecimento das fronteiras portuguesas. [...] As semelhanças são demasiado regulares e constantes para poderem ser apenas o produto de uma colonização medieval leonesa.”).

portugalštinou. Podle Vasconcelose (1900) se první známky úpadku místního jazyka objevují již ve 13. století, za vlády D. Dinise, který Mirandě udělil několik privilegií a především během 15. století, kdy D. João I. podnítl demografický růst a hospodářský rozvoj v oblasti a přilehlém okolí. V polovině 16. století se Miranda do Douro stala sídlem biskupství a získala titul města. Od této chvíle se portugalština relativně záhy propracovala do role prestižní variety, jelikož se stala jediným povoleným jazykem ve sféře náboženské a spolu s tím i vzdělávací, tudíž jediným jazykem církve a jejím prostřednictvím i jediným vyučovacím jazykem. Můžeme se domnívat, že ještě na počátku 17. století se ve městě mluvilo mirandštinou, nicméně na začátku století následujícího mirandština ve víru historických událostí z Mirandy do Douro úplně vymizela (srov. Merlan 2009) a začala být postupně nahrazována i portugalštinou ve vesnicích na okraji tehdejšího mirandsky hovořícího prostoru.

Jak je ale možné, že se mirandština přes postupné změnšování vlastního jazykového území vlivem zvyšující se pretilže portugalštiny do dnešních dní zachovala? V porovnání s ostatními představenými varietami zde velkou roli hrála její výrazná a tentokrát skutečná geografická izolace a rurální charakter mirandského regionu, který se po staletí neproměnil snad i v závislosti na dlouhodobě nízké úrovni vzdělání¹⁰³ místního obyvatelstva. Strastiplnou cestu na těžko dostupnou výspu tehdy ještě Portugalského království popisuje ostatně i Vasconcelos (1900), který zdůrazňuje, že dorazit z Porta do Duas Igrejas trvalo celých pět dní (!).¹⁰⁴ Situace se ale výrazně proměnila během 50. let dvacátého století, kdy se do okresu zavedlo pravidelné radiové a nedlouho poté i televizní vysílání, které šířilo tu „správnou“ portugalštinu. Cahen (2009) zase zdůrazňuje nezanedbatelnou roli projektu

¹⁰³ Vasconcelos (1900) uvádí, že v roce 1896 z celkového počtu 10 053 obyvatel okresu Miranda do Douro bylo 8 984 bez jakéhokoliv vzdělání, tedy 89%. Podíl procenta negramotného obyvatelstva byl výrazný ještě v nedávné době – podle portugalského statistického úřadu (<https://ine.pt> [cit. online 28.8.2023]) žilo v roce 1981 v okrese 31%, v roce 1991 23,7%, v roce 2001 21,2% a v roce 2011 6,1% negramotných dospělých mužů a žen.

¹⁰⁴ Vasconcelos popisuje cestu, kterou absolvoval v roce 1883. Pokud vezmeme v potaz, že vzdálenost mezi Portem a Duas Igrejas je cca 250 kilometrů, lze s jistotou tvrdit, že „moderní“ Portugalsko bylo pro obyvatele mirandského okresu naprosto nedosažitelné. Pro srovnání uvádíme, že ve stejné době si pro cestu vlakem mezi Prahou a Lincem o stejné délce si cestující museli vyhradit cca 11 hodin (<https://zeleznicar.cd.cz/zeleznicar/hlavni-zpravy/z-prahy-do-ceskych-budejovic-se-jezdi-nejrychleji-v-historii/-32690/> [cit. online 28.8.2023]).

výstavby třech přehrad na řece Dourou v Mirandě do Douro, Picote a Bempostě mezi lety 1954 a 1964, kdy se okres doslova otevřel vnějším vlivům a přijal na 3 500 pracovníků z celého Portugalska. Merlan (2009) ve svém výzkumu přisuzuje taktéž důležitou roli příchodu cizí pracovní síly, která v důsledku zásadně přispěla ke stigmatizaci mirandštiny.¹⁰⁵

Jak ale dodává Rodrigues Santana (2007), mirandská občanská společnost se za účelem ochrany a propagace minoritního jazyka pod vedením lingvisty a obhájce mirandštiny Antónia Mourinha zmobilizovala již během 40. let 20. století. Její snahy vyvrcholily nejenom realizací prvních sociolingvistických výzkumů (1942), založením kulturní asociace Ressurgimento Mirandês (1945; pozdější Associação de Lhéngua i Cultura Mirandesa), zavedením volitelného kurzu mirandštiny na místní základní škole (1986) a uspořádáním celé řady konferencí týkající se ochrany a podpory mirandského jazyka (první se konala roku 1987), nýbrž především sepsáním ortografické normy mezi lety 1995 a 1999. Ta byla stěžejním předpokladem a zároveň podmínkou pro pozdější schválení zákona č. 7/99 z 29. ledna 1999¹⁰⁶ s názvem „Oficiální uznání jazykových práv mirandské komunity“¹⁰⁷, kterému předcházela návrh zákona č. 534/VII z roku 1998¹⁰⁸.

Schválená verze zákona je stejně jako její navrhovaná verze rozdělena do sedmi velmi krátkých článků, z nichž pro pochopení současného právního statusu mirandštiny jsou klíčové články třetí, čtvrtý a pátý. Ty se týkají 1) práva dětí na to se zúčastnit výuky mirandštiny za podmínek, které budou později stanoveny, 2) možnosti vydávání oficiálních dokumentů úřady se sídlem na území okresu Miranda do Douro spolu s překladem téhož dokumentu vyhotoveném v mirandštině, 3) uznání práva na podporu vzdělání a vědy vedoucí ke vzdělávání učitelů mirandského jazyka a kultury za podmínek, které

¹⁰⁵ Starší respondenti v její studii uvádí, že se v té době se rozšířil hanlivý název pro mluvčí mirandštiny – „palhantro“ (pl. „palhantres“), který zavedli nově příchozí Portugalci (viz <http://www.mirandadodouro.com/dicionario/traducao-mirandes-portugues/palhantro/> [cit. online 28.8.2023]).

¹⁰⁶ K dispozici zde: <https://dre.tretas.org/dre/99574/lei-7-99-de-29-de-janeiro> [cit. online 28.8.2023]

¹⁰⁷ V portugalštině „Reconhecimento oficial de direitos linguísticos da comunidade mirandesa“.

¹⁰⁸ K dispozici zde: https://www.axl.cefan.ulaval.ca/europe/portugal_loi-PROP-534-2003.htm [cit. online 28.8.2023]

budou později stanoveny. Na tomto místě však musíme podržet fakt, že se nejedná o kooficializaci mirandštiny v pravém slova smyslu, jak někdy tento zákon bývá zkratkovitě interpretován, a ačkoliv se např. formální možnosti výuky neomezují jenom na mirandský okres, jak tomu původně bylo v návrhu zákona z roku 1998, veškeré další aktivity definované ve znění zákona č. 7/99 se omezují na výhradně mirandsky hovořící území.

I přes relativně redukované pravomoci zájem o mirandštinu z praktického i teoretického hlediska po roce 1999 raketově vzrostl a především Miranda do Douro se stala oblíbenou turistickou destinací Portugalců, kteří do oblasti zamířili s cílem poznat její jazykovou realitu a také specifické tradice a folklor¹⁰⁹. Z tohoto kontextu postupem času vznikla nová hrozba pro budoucí vývoj vitality mirandštiny v mirandské společnosti, kterou je folklorizace, před níž varují např. Svobodová (2015) nebo Martins (2016). Folklorizace vede ke komodifikaci tradičních aspektů studované oblasti, k šíření etnického turismu a podle Urryho (1992) k tzv. turistickému pohledu („tourist gaze“), který v důsledku staví folklorizované lokality do role imaginární „původní“ kultury s častokrát ryze romantizujícím nádechem. Na úkor zvyšující se folklorizace pak dané oblasti v první řadě přichází o svou autenticitu, která je zásadní pro jejich plynulé a přirozené fungování v budoucnosti.

Druhou potenciální hrozbu tvoří jazykové štěpení probíhající uvnitř mirandské jazykové komunity, která se i při své velmi omezené rozloze dělí na tři dialektální území: 1) pohraniční mirandštinu (mirandês raiano) v severovýchodní části okresu, 2) sendinštinu (sendinês) ve vesnici Sendim na jihu okresu a 3) centrální mirandštinu (mirandês central nebo normal) vyskytující se ve zbytku okresu. Na obhajobu sendinštiny jako jazyka příbuzného mirandštině a nikoliv jako její součástí bylo sepsáno několik publikací (viz např. Fernandes 2003), které jedinečnost sendinské variety obhajují na základě fonetických, morfologických a lexikálních odlišností. Často opakovanou skutečností bývá absence palatalizovaného l- v počáteční pozici (mir. lhuna, sen. luna; mir. lhobo, sen. lobo; mir. lhabar, sen. labar) či redukce

¹⁰⁹ Pro více informací týkající se mirandského folkloru viz např. Meirinhos, Aguiar a Salgado (2017) nebo Ferreira (2014).

diftongů je a wo na i a u (mir. tierra, sen. tirra; mir. bien, sen. bin; mir. puorta, sen. purta, mir. buono, sen. buno). Dle našeho úsudku nicméně sendinská varieta nevykazuje takové vlastnosti, kterými by opodstatnila vlastní existenci jakožto samostatná jazyková jednotka vedle centrální a pohraniční mirandštiny.

3.4.4 Leonština

V bezprostřední blízkosti mirandské jazykové oblasti se v porovnání na značně větším území španělských provincií León a Zamora o celkové rozloze 10 000 km² vyskytuje leonská varieta, kterou se nicméně ve velkých městech nemluví a přirozeně se objevuje ve venkovských a často izolovaných lokalitách. Z našeho hlediska už toto představuje první zřetelný problém, jelikož vzhledem k rozlehlosti leonské jazykové oblasti se můžeme jenom dohadovat, kolik mluvčích ve skutečnosti čítá, což potvrzují odlišné odhady filologů, kteří se leonštinou zabývají. Bartolomé Pérez (2007) svůj odhad stanovil mezi 15 000 a 50 000, přičemž do horní odhadované hranice zahrnuje i ty mluvčí leonštiny, kteří oblast opustili a přesídlili se do jiné části Španělska nebo do jiné země. S horním limitem 50 000 souhlasí ve své dvoudílné analýze obsáhlých terénních výzkumů i García Arías a González Riaño (2006 a 2008). V rámci menších geografických celků pak například García Gil (2007) vyčísluje počet mluvčích leonštiny v provincii Zamora mezi 20 000 – 25 000 a v neposlední řadě Gómez Bautista (2016) odhaduje počet mluvčích v El Bierzu mezi 2 500 až 4 000.

Podobně jak tomu bylo v případě mirandštiny, se leonština stala součástí ne zrovna malého počtu filologicky zaměřených výzkumů¹¹⁰, a to bezprostředně po publikování první a velmi významné práce jí věnované z pera Ramóna Menéndeze Pidala *El dialecto leonés* v roce 1906. Pidal na základě již zmiňovaných korespondenčních dotazníků popsal především vývoj

¹¹⁰ Uvedli jsme v dřívější práci (Mrva 2021: 82): „Kompletní přehled prací – datum vydání, jméno autora, jméno zkoumané oblasti: 1906 (Menéndez Pidal); 1907 (Blánquez Fraile – Puebla de Sanabria, La Bañera); 1909 (Santiago Alonso Garrote – Astorga, Maragatos); 1923 (Fritz Krüger – San Ciprián de Sanabria); 1928 (Sánchez Sevilla – Cespedosa de Tormes); 1934 (Verardo García Rey – Bierzo); 1949 (Guzmán Alonso – Babia, Laciaña); 1959 (Ángel Fernández González – Oseja de Sajambre); 1966 (Millán Urdiales – Villacodayo); 1966 (Á. F. G. – Los Argüellos); 1967 (José María Baz – Aliste). Mezi výzkumníky a dialektology se objevili ale i nadšenci a patrioti, jejichž cílem nebylo pouze publikovat, nýbrž i svou činností se pokusit pozvednout status popisované variety. Mezi takové osobnosti patří například César Morán.

jednotlivých variet na území španělských provincií León, Zamora, Salamanca, Cáceres a Badajoz a portugalského okresu Miranda do Douro, na jejichž základě stanovil dodnes platné izoglosy pro galicijštinu, východní galicijštinu, západní leonštinu, východní leonštinu a kastilštinu, přičemž leonské variety doplnil o několik dalších subkategorií složených ze specifických oblastí nebo dokonce měst či vesnic. Učinil tak s cílem co nejlépe popsat veškeré své poznatky týkající se jazykových specifik leonsky hovořícího regionu s ohledem na výsledky svého výzkumu, jelikož se domníval, že se leonština nejpozději do několika desítek let vytratí, což se ostatně nestalo, přestože v minulosti (a nejspíš i v současnosti) byla vystavená naprosto jiným hrozbám než mirandština. Fernández Chapman (2019a, 2019b) v této souvislosti zdůrazňuje po řadu let trvající pocit „sebenenávisti“¹¹¹, který se projevoval společenskou schizoglosií¹¹² vedoucí k rapidnímu snižování počtu rodilých mluvčích leonštiny. Hernández Rodríguez (2009) dokonce zmiňuje případ, kdy se mu respondentka pokročilého věku svěřila, že neuměla mluvit, dokud ji manžel, který sám leonštinu neovládal, nenaučil kastilsky. Sama tedy leonštinu ani nepovažovala za jazyk nebo alespoň za dostačující dorozumívací prostředek.

Ve srovnání s mirandštinou, jejíž dějiny nejsou nějakým způsobem od doby prvního vytyčení španělsko-portugalské hranice zásadní, si leonština prošla relativně náročným historickým a společenským vývojem, v němž lze hledat spoustu paralel s galicijštinou. Království Leónu se v běhu dějin několikrát dostalo do personální unie se sousední Kastilií – bylo tomu mezi lety 1037 – 1065 a 1109 – 1157. Rozhodující nicméně byl, jak píše Fernández-Ordóñez (2004), rok 1230, kdy za vlády Ferdinanda III. došlo k tomu, že León byl ke Kastilii připojen natrvalo a každý následovník kastilského trůnu se stal automaticky i králem Leónu, který tímto de facto přestal jako samostatné království existovat. Tímto krokem se představitelé leonské šlechty i církve poddali kastilské nadvládě. Ta svou pozici upevňovala postupným

¹¹¹ Orig. „autoodio“

¹¹² Schizoglosii definoval v roce 1962 Einar Haugen jako specifický pocit nejistoty u mluvčích žijících v oblasti, kde se hovoří dvěma varietami, přičemž jedna je braná za nesprávnou/špatnou a druhá za prestižní/dobrou. Rodil oproti diglosii spatřujeme v tom, že v případě schizoglosie mluvčí nedokáže mezi H a L varietou přepínat, L varietu se snaží potlačit a v ideálním případě ze svého jazykového repertoáru eliminovat.

pokastilštěním obyvatelstva, které probíhalo shora, postupně také skrze užívání kastilštiny v soudní a úřední praxi, ve velkých městech, čímž se nově minoritní jazyk, leonština, vytratila do oblastí geograficky hůře přístupných, stranou velkých center a ekonomicky málo významných.

Kromě poměrně obsáhlých historických souvislostí se také leonská jazyková oblast může pochlubit existencí vlastního literárního kánonu. Je sice pravdou, že tomu galicijskému se co do kvality a počtu textů rozhodně nemůže rovnat, ovšem i tak považujeme za důležité jej zmínit vzhledem k tomu, že ostatní značně minoritní jazykové variety v okolí hranice jakoukoliv psanou literaturu v průběhu věků postrádají. Bartolomé Pérez (2011) ve svém přehledu uvádí jako první písemné památky v leonštině např. *Llibru d'Alexandre*, dílo složené ze zhruba 11 000 veršů pojednávajících o životě Alexandra Velikého, nebo *Poema d'Elena y María*, báseň zachycující rozhovor stejnojmenných sester, v němž rozebírají jednoho mnicha a jednoho rytíře a radí se, který z nich představuje lepší partii. Oba dokumenty vznikly během 13. století. Avšak ani po roce 1230 leonština naplno neopustila literární prostor a zastávala pozici především vysmívaného jazyka. Takto se objevila v eklogách a fraškách hlavně salamanských autorů Juana de Enciny nebo Lucase Fernándeze. Na druhou stranu v Salamance také vznikaly soutěže, jichž se sporadicky zúčastňovali autoři píšící v místním venkovském jazyce, varietě sayagués, a oproti všem předpokladům také vyhrávali. Nejznámějším vítězem s původní básní v leonštině byl roku 1629 Manuel Herrera Gallinato. Velký zlom nastal bezprostředně po vydání *El dialecto leonés*, kdy roku 1907 Cayetano Álvarez Bardón, voják z povolání, sepsal ve své rodné varietě cepedanu sbírku povídek *Cuentos en dialecto leonés*. Ve své literární činnosti pokračoval a psal především básně inspirované leonským folklorem a jak poznamenává García Gil (2003), přes veškeré kastilismy v plánu morfologickém a lexikálním je jeho dílo velmi cenným úkazem leonštiny v umění v době, kdy se psalo prakticky výhradně kastilsky. Dalšími dvěma významnými autory byli Bardónův strýc Emilio Bardón Sabugo, který psal komentáře týkající se leonštiny do astorských novin a stejně jako v synovcově případě také povídky. Trojici pak uzavírá augustinián César Morán Bardón (tentokrát se jedná jenom o shodu jmen), který

se přednostně zabýval historií, zvyky, uměním a jazykem leonsky hovořící oblasti.

Pomineme-li ale dlouhou historii Leónu a krátký seznam literárních děl v leonštině sepsaných a zaměříme-li svou pozornost na politickou realitu související s minoritním jazykem, zjistíme, že není veskrze vůbec uspokojivá. Po nastolení demokracie si obyvatelé Kastilie a Leónu v referendu zvolili roku od roku 1983 platnou takovou verzi autonomního statutu, která nikterak nezahrnovala otázky týkající se leonštiny a tuto varietu v praxi naprosto ignorovala. Až roku 1999 se leonštině ve velmi vágní formulaci dostalo alespoň minimálního stupně ochrany, roku 2006 se zase stala předmětem kulturního dědictví autonomní komunity Kastilie a León. Podobně neuspokojivá situace se týká i leonštiny ve vzdělávání. Ačkoliv se od roku 1979 na leonské univerzitě realizuje výuka leonštiny spolu s vědeckou a výzkumnou činností, leonské variety nejsou ve vzdělávacích programech dostupné na úrovni primárního ani sekundárního vzdělávání. Případní zájemci se tak mohou zúčastnit jenom dobrovolných večerních kurzů, a to ještě pouze ve větších městech.

Dle našeho nejlepšího úsudku jako mírně problematický hodnotíme postup při propagaci a popularizaci leonštiny stran hned několika organizací, mezi nimiž jsou nejvýraznější a nejvíce aktivní Faceira, Furmientu, El Teixu a z politického hlediska radikalizovaná¹¹³ Conceyu Xoven. Ty si totiž celou leonsky hovořící oblast „rozparcelovali“ na několik menších celků a ve své činnosti zohledňují pouze tu či onu subvarietu, která spadá do jejich péče. Takto se leonština dostala do fáze, kdy stále postrádá jednotnou normu, jelikož přinejmenším dvě z výše zmiňovaných organizací si vytvořili normu vlastní. Tak například Faceira roku 2012 vydala gramatiku s názvem *Xurdir – Guía gramatical del leonés*, která byla vytvořena na základě subvariety přítomných v lokalitách Cabreira, Babia, Llaciana a Palacios. V roce 2020 zase vlastní gramatiku pod názvem *Xeira – Compendio gramatical sanabrés* publikovala organizace Furmientu, která čerpala z variety přítomných v regionu Zamora.

¹¹³ Projevy této radikalizace se rozhodně neprojevují formami organizovaného násilí. Salgado Fuentes (2015) vyzdvihuje především separační snahy aktivistů vedoucí k odpojení Leónu od území tzv. Staré Kastilie, ke kterému docházelo postupně v letech 1855 a 1978. Jejich argumentace je založená na výrazných kulturních odlišnostech mezi oběma regiony.

Můžeme tedy s jistotou tvrdit, že organizace usilující o propagaci leonštiny spíše tendují k její diversifikaci než k tomu, aby fungovala jako jednolitá jazyková varieta. Vzhledem k jejímu geografickému rozšíření se domníváme, že takový postup není vhodný a situaci leonštiny v budoucnosti spíše poškodí než aby ji vylepšil.

4. Terénní výzkum – vertikalismus a etnolingvistická vitalita

V praktické části práce jsme se věnovali oblasti západních astursko-leonských jazyků na španělsko-portugalském pomezí, kterými jsou mirandština a leonština. Výzkum jsme koncipovali na základě teorií týkajících se vertikalismus a etnolingvistické vitality. Na následujících stranách se zabýváme popisem zkoumané oblasti a především popisem participace minoritních variet na utváření jazykové krajiny na portugalské a španělské straně hranice. Následně představujeme metodiku užitou pro účely sběru dat a dále data vyhodnocujeme z hlediska demografického a posléze podle vertikalizačních a etnolingvisticky vitalizačních teoretických rámců.

Základní výzkumná otázka deskriptivní povahy v této práci je následující: Jakým způsobem se podílí jazyková politika konkrétního státu na utváření identity a postojů mluvčích zkoumaného minoritního jazyka? Na základě předchozích odstavců věnované problematice mirandštiny a leonštiny jsme proto formulovali následující hypotézy:

1. Předpokládáme, že vzhledem k odlišnému historickému a sociálně politickému vývoji Španělska a Portugalska se výpovědi týkající se minoritních variet budou razantně odlišovat. Očekáváme, že v mirandské jazykové oblasti bude postoj mluvčích k jazyku více kladný, přičemž v leonské jazykové oblasti očekáváme postoj více váhavý nebo kritický.
2. V závislosti na rozvinutějším systému právní ochrany mirandštiny se domníváme, že tento minoritní jazyk bude ve zkoumané lokalitě více zastoupen. Zároveň však budeme pozorovat již započatý a probíhající proces folklorizace.
3. Mluvčí leonštiny budou hlavně kvůli nedostatečné právní ochraně minoritního jazyka prokazovat vyšší angažovanost v otázkách bezprostředně souvisejících s touto tematikou. Folklorizace nebude v lokalitě přítomná.
4. Preference týkající se užívání minoritního jazyka se budou stran mluvčích soustředit v největší míře na rodinné prostředí. Možné užívání

minoritního jazyka i mimo tuto doménu předpokládáme pouze v případě mirandštiny.

Jelikož byl výzkum¹¹⁴ realizován během měsíce srpna roku 2020, veškerá data a především pořízené fotografie se vztahují výhradně k tomuto období. Pokud během posledních tří let došlo k aktualizaci vývoje v mirandské nebo leonské jazykové oblasti, zmiňujeme tak v textu nebo pod čarou v poznámkovém aparátu.

4.1 Zkoumaná oblast

Mirandskou a leonskou jazykovou oblast jsme popsali výše v kapitolách 3.4.3 a 3.4.4, tudíž se obecným demografickým a sociologickým ukazatelům z historického ani současného hlediska zde znovu věnovat nebudeme. Soustředíme se nicméně na to, jakým způsobem je jazyk přítomný v dané lokalitě a na to, jaké faktory tuto přítomnost mohou buď pozitivně nebo negativně ovlivnit. Zohledňujeme především následující dva faktory: 1) velikost a koncentrace jazykové oblasti, 2) nástroje užívané pro podporu participace minoritní variety na jazykovém profilu jazykové oblasti.

Velikostí jazykové oblasti rozumíme celkovou rozlohu, na níž se hovoří mirandsky či leonsky, koncentrací zase to, jakým způsobem je jazyk centralizován anebo soustředěn do jednotlivých skupin a celků. V návaznosti na toto si klademe otázku, jestli mezi těmito skupinami a celky existuje efektivní spolupráce či pnutí, potažmo soutěživost.

Nástroje zmiňované v druhém bodě definujeme jako takové, které vedou ke zviditelnění mirandštiny nebo leonštiny v jazykové oblasti a kladou v jistém ohledu minoritní varietu na úroveň té majoritní. Zmiňme například výrobu a instalaci bilingvních cedulí a dopravního značení, tvorbu bilingvních nejenom úředních oznámení a v neposlední řadě také street art v minoritním jazyce.

¹¹⁴ Výzkum byl podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy (projekt č. 536120 s názvem *Vertikalismus na španělsko-portugalském pomezí: leonština a mirandština*).

4.1.2 Mirandština

Mirandská jazyková oblast představuje při své rozloze 500km² a počtu mluvčích v porovnání s leonskou oblastí lokalitu daleko více koncentrovanou a z hlediska realizace terénního výzkumu lépe uchopitelnou. Odborné aktivity týkající se zachovávání a propagace mirandštiny se soustředí do hlavního města okresu, jímž je Miranda do Douro, kde se nachází Asociace miranského jazyka a kultury (v originále Associação de Lhéngua i Cultura mirandesa, zkráceně pak ALCM), která se stará nejenom o kulturní program, ale také o spolupráci s vědeckými centry a výzkumnými skupinami, které se mirandštinou na akademické úrovni zabývají.¹¹⁵

K potenciálnímu štěpení a pokusům o diferenciaci může docházet ve dvou mirandsky hovořících oblastech. V první řadě je to lokalita na jihu okresu Miranda do Douro v okolí vesnice Sendim, kde se podle výše citovaných pramenů nachází sendinská varieta usilující o samostatnost a vlastní oficiální normu. Sendinská otázka byla součástí rozhovorů během asistovaného vyplňování dotazníků (viz metodika – podkapitola 4.2), na kterou mluvčí především ze severní části okresu reagovali negativně a někteří dokonce mírně podrážděně. Existenci sendinštiny jako výrazně odlišné variety, jež by si zasloužila zvýšenou pozornost, jednoznačně odmítali. Respondenti v jižní části okresu se k této věci stavěli smířlivě, žádný z nich sendinskou varietu neprosazoval specificky jako jazyk odlišný od standardní mirandštiny.

V řadě druhé jsou to vesnice okresu Miranda do Douro poměrně vzdálené – jedná se o Rio de Onor, Guadramil, Deilão a Petisqueira.¹¹⁶ Specifické jazykové rysy se objevují především v geolektech vesnic Rio de Onor a Guadramil, jejichž variety se nazývají riodonorês (riodonorština) a guadramilês (guadramilština). Co do výskytu se výzkumy značně rozcházejí. Tak například Verdelho (1993) se domnívá, že obě variety vymizely již

¹¹⁵ V publikační činnosti se ALCM angažuje docela intenzivně. Posledním příspěvkem k situaci mirandštiny, na které spolupracovalo je monografie Xosého Costase Gonzáleze z Universidade de Vigo s názvem *Persente i futuro de la lhéngua mirandesa: Estudo de ls usos, atitudes i cumpeténcias lhenguísticas de la populaçon mirandesa*. Autor v ní varuje před potenciálním vymizením mirandštiny, který stanovil okolo roku 2040.

¹¹⁶ Nejdále od města Miranda do Douro leží Rio de Onor, který je vzdálený cca 80 km. Přímé spojení mezi okresem Miranda do Douro a těmito třemi vesnicemi neexistuje.

v polovině 20. století a z dnešního hlediska žádný z mluvčích riodonorštiny ani guadramilštiny jimi nedokáže plynule hovořit. Fernandes Reis (2017) naopak ve svém terénním výzkumu vyhledal několik málo rodilých mluvčích (9 v případě riodonorštiny a 1 v případě guadramilštiny). Upozorňuje však, že podle místních v Guadramilu dokážou lokální varietou plynule hovořit pouze dva obyvatelé vesnice, kterým je již přes 80 let. Podle údajů ALCM v námi vedeném rozhovoru se riodonorská a guadramilská varieta v příslušné lokalitě vyskytuje majoritně na úrovni specifické slovní zásoby, kterou si mladší mluvčí osvojili z odposlechu od svých rodičů/prarodičů, o plnohodnotném vyjadřování v minoritní varietě však prý uvažovat nelze. My jsme během realizace našeho terénního výzkumu na žádného rodilého mluvčího v Rio de Onor ani Guadramilu nenarazili.

Stran nástrojů podpory a propagace, které se podílejí na utváření jazykové krajiny v Miranda do Douro, lze jako hlavní a na první pohled zřetelný prvek zmínit bilingvní dopravní značky a cedule sloužící k označení ulice, které se vyskytují v celém mirandsky hovořícím okrese. Projekt započal v roce 2006, kdy došlo k výměně monolingvních uvítacích cedulí na bilingvní v rámci celé lokality a také monolingvních uličních cedulí na bilingvní ve městě Miranda do Douro. Největší a zároveň nejdražší¹¹⁷ projekt byl zrealizován v roce 2021, kdy došlo k výměně celkem 1415 uličních cedulí ve zbytku okrese. Během našeho výzkumu v srpnu 2020 jsme nicméně narazili především i na informativní směrové dopravní značky, které byly vyhotovené pouze v portugalskéštině.

Kromě značek a cedulí v městě Miranda do Douro během našeho pobytu probíhala popularizační akce s názvem „Eiqui falamos Mirandés“¹¹⁸, která si kladla za cíl zviditelnit obzvláště restaurační zařízení a obchody v historickém centru, v nichž obsluha hovoří mirandsky. Vybrané podniky si na jídelní lístek, mnohdy i sepsaný portugalsko-mirandsky, nebo na vstupní dveře vylepily žlutou cedulku, na které bylo červeným písmem napsáno „Eiqui falamos Mirandés“. Během dotazování jsme nicméně v žádném z podniků s touto cedulkou na mirandsky hovořící personál nenarazili – číšníci a brigádníci nám

¹¹⁷ Výměna stála 60 000 euro. (podle <https://www.canaln.tv/miranda-do-douro-1-415-placas-toponimicas-em-mirandes-e-portugues/> [cit. online 24.3.2022])

¹¹⁸ V mirandštině „Tady mluvíme mirandsky“.

na dotaz odpověděli, že mirandsky mluví pouze majitel, který se v dané chvíli v podniku nevyskytoval, a že oni znají buď jenom pár slov nebo mirandsky neumí vůbec.

V neposlední řadě jsme v okrese Miranda do Douro narazili na informační turistické cedule, které byly buď vyhotoveny kompletně nebo částečně portugalsko-mirandsky. Pokud se jednalo o částečné provedení, byla přeložena pouze toponyma. V jednom případě jsme narazili na nápis v mirandštině bez portugalského překladu, a to na odpadkovém koši (viz fotografie níže). V lokalitě se zároveň vyskytuje nezanedbatelné množství street-artu a tradičních kachliček azulejos výhradně v mirandštině.

Fotografie č. 1: Uliční cedule v mirandštině (Miranda do Douro)¹¹⁹

Fotografie č. 2: Stará uliční cedule v portugalštině a nová v portugalsko-mirandském provedení (Sendim)

¹¹⁹ Pokud není vysloveně uvedeno jinak, všechny fotografie jsme pořídili my během srpna 2020.

(nahore) **Fotografie č. 3:** Bilingvní uvítací cedule v okrese Miranda do Douro (Vale de Águia)¹²⁰

(dole) **Fotografie č. 4:** Informativní směrová dopravní značka v portugalštině (Aldeia Nova)

¹²⁰ Na horním řádku v kurzívě je uveden mirandský název, na spodním řádku v tučném provedení zase název portugalský.

(nahore) **Fotografie č. 5:** Cedulka „Eiqui falamos Mirandés“ (Miranda do Douro)

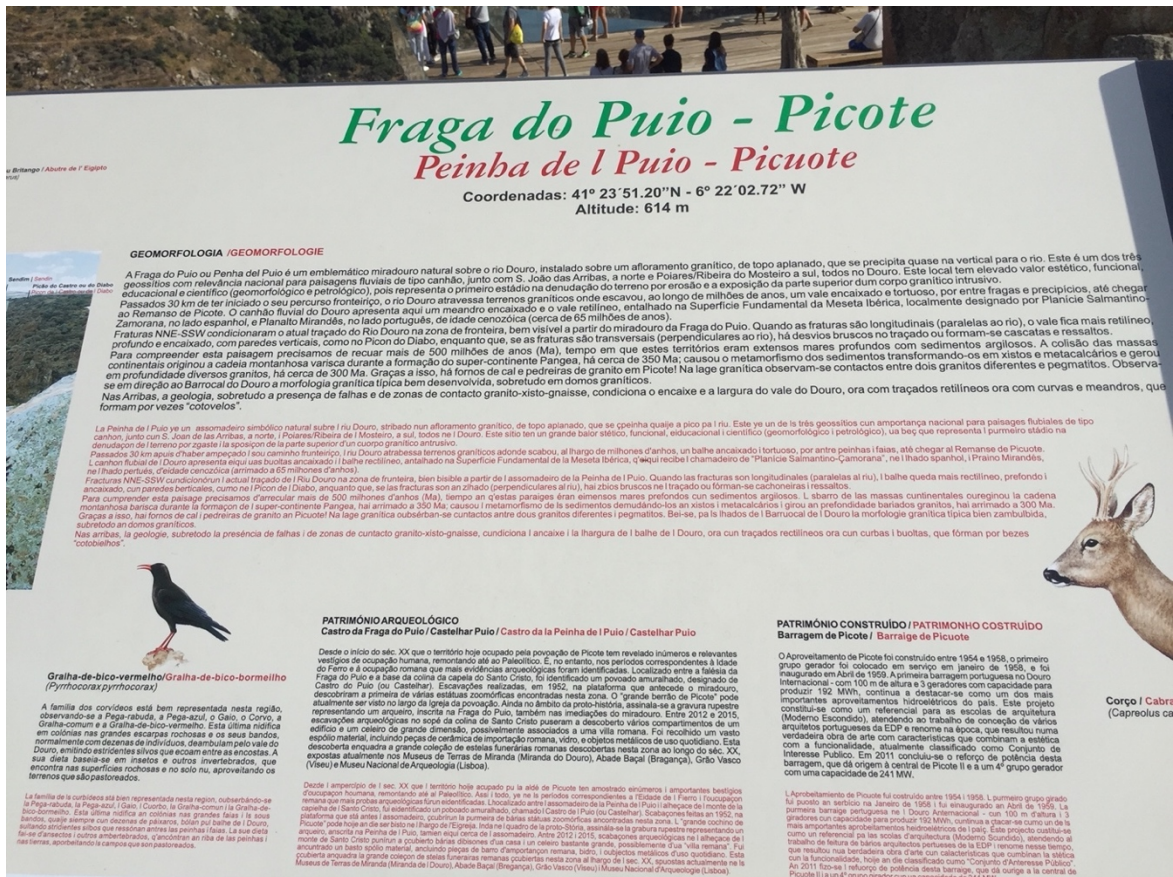
(dole) **Fotografie č. 6:** Menu restaurace v portugalsko-mirandském provedení. (Miranda do Douro)

(nahore) **Fotografie č. 7:** Street-art v mirandštině (Miranda do Douro)
(dole) **Fotografie č. 8:** Monolingvní nápis v mirandštině na odpadkovém koši
(Picote)

Fotografie č. 9: Kachličky azulejos s básní v mirandštině (Sendim)

Fotografie č. 10: Informační turistická cedule v portugalsko-mirandském provedení (Picote)

4.1.2 Leonština

Leonská jazyková oblast představuje ve srovnání s tou mirandskou z hlediska rozlohy několikanásobně větší celek – neomezuje se jenom na jeden okres, nýbrž zahrnuje dvě poměrně velké provincie (León a Zamoru). Jsme toho názoru, že značná rozloha leonské jazykové oblasti už jenom ze své podstaty brání jakýmkoliv centralizačním snahám, pročež se úsilí týkající se ochrany a propagace minoritního jazyka štěpí do činnosti několika na sobě nezávislých skupin, tedy organizací Faceira, Furmientu a Teixu, jak jsme popsali výše.

Abychom dokázali lépe pochopit povahu aktivit a náplň práce těchto organizací, sledovali jsme během posledních tří let jejich činnost a došli k následujícím závěrům. Jako nejvíce aktivní hodnotíme skupinu Faceira, která se angažuje ve vědecké i čistě popularizační sféře. Na vědecké úrovni mezi významné aktivity řadíme publikaci leonské gramatiky *Xurdir* v roce 2012 a dále vznik časopisu *Añada* v roce 2019 ve spolupráci s univerzitou v Leónu,

který vychází jednoručně a v němž jsou publikovány články věnující se výhradně leonské problematice. Faceira zároveň vypracovala volně přístupný kurz leonštiny a podílí se na organizaci prezenčních kurzů v Leónu. Z popularizační činnosti jmenujme především překlady do leonštiny a volně přístupné konference a přednášky zaměřující se na otázky leonštiny v současné leonské společnosti. Je třeba zdůraznit, že přítomnost Faceiry na sociálních sítích (hlavně na Facebooku) a celkové zpracování webových stránek působí velmi moderně, nikoliv amatérsky, jak je tomu v případě jiných organizací. Obsah webu i facebookové stránky je pravidelně aktualizován.

Podobnou činností se zabývá i organizace Furmientu, která je nejvíce aktivní v provincii Zamora. Proto také zpracovala gramatiku sanabrijské variety, kterou pod názvem *Xeira* vydala v roce 2020. Kromě odborné činnosti členů organizace, která sestává z publikování článků na dané téma především v asturských časopisech, je většina aktivit Furmientu zjevně popularizačního charakteru. Organizace pravidelně přispívá do nedělní přílohy *Lo+natural* zamorského deníku *El correo de Zamora*, kde pojednává hlavně témata související s folklorem.¹²¹ Stejnými tématy se zabývá i pravidelně vycházející tříměsíčník *El Llumbreiru*. Furmientu pole informací na webových stránkách organizuje také konference a soutěže, nicméně podle nejnovější aktualizace byla poslední konference zorganizována v roce 2018 a poslední soutěž v roce 2021, z čehož vyplývá, že obsah webu není pravidelně aktualizován. Podobně na tom jsou i facebookové stránky, na nichž se objevují prakticky jen předsílené příspěvky ostatních organizací a naskenované verze výše zmiňované nedělní přílohy *Lo+natural*.

Poměrně odlišnou činností se zabývá poslední námi zmiňovaná organizace, kterou je Teixu. V první řadě je třeba zdůraznit, že aktivity Teixu nezahrnují jenom jižní část provincie León, nýbrž také severní a pobřežní lokality v Asturii. Proto také v jimi vypisovaných jazykových kurzech nabízí pouze výuku asturštiny. Zajímavostí je, že nepravidelně vypisují kurzy týkající se teorie i praxe terénního výzkumu pro takové zájemce, kteří se po jeho

¹²¹ Posledních několik příspěvků bylo věnováno slovní zásobě (poměrně často se zpracovává specifická slovní zásoba z oblasti zemědělství), zamorské floře a fauně nebo typickým zamorským výrobkům.

absolvování věnují dokumentaci především ústní lidové tradice a toponymie v oblastech, které ještě nebyly důkladně prozkoumány. Stejně nepravidelně organizují i konference týkající se jazykové situace a kulturního dědictví. Podle webových stránek se poslední uskutečnila v roce 2018. Podobně jak je tomu v případě Furmientu je obsah webu Teixu nepravidelně aktualizován, graficky zároveň působí velmi jednoduše až amatérsky. Facebookové stránky jsou na druhou stranu pravidelně doplňovány o nový obsah, a to ať už vlastní nebo předsílený.

Co se týče nástrojů podpory a propagace, je pravdou, že každá ze tří výše zmiňovaných organizací využívá vlastní strategie, které jsou v naprosté většině případů určené pro již poučené zájemce čili relativně úzký okruh lidí. Jsou to tedy konference, přednášky a workshopy. Minoritní jazyk se pak na utváření leonské jazykové oblasti jako celku podílí velmi sporadicky nebo zcela vůbec. Během našeho výzkumného pobytu jsme nenarazili na žádnou (!) ceduli, informační tabuli či dopravní značku, kde by bylo uvedeno alespoň původní leonské toponymum, veškeré nápisy byly oproti původnímu očekávání vyhotoveny výhradně v kastilštině. Zde je třeba znovu zdůraznit, že leonská jazyková oblast se rozpíná na poměrně rozlehlém území. Účelem výzkumu nebylo zdokumentovat jazykovou situaci ve všech bilingvních oblastech, přičemž výběr námi navštívených lokalit probíhal na základě doporučení zástupců organizace Faceira a Furmientu (zástupce organizace Teixu na naše výzvy neodpověděl).

Je to však především skupina Teixu, která se aktivně snaží leonskou varietu do krajiny vracet a činí tak skrze postupy, které nalezneme i v okrese Miranda do Douro. V roce 2015 se v okrese Truchas v jako prvním v celém Leónu nainstalovaly uvítací a směrové dopravní značky v bilingvním leonsko-kastilském provedení.¹²² Oproti těm mirandsko-portugalským se ale nejspíš netěšily obecnému zájmu a některé z nich byly odcizeny, u jiných zase došlo k přesprejování toponyma v leonštině.¹²³ Teixu ve stejné oblasti v roce 2021 instalovala uliční cedule taktéž v bilingvním leonsko-kastilském provedení, a to

¹²² Podle <https://www.leonoticias.com/frontend/leonoticias/Truchas-Instala-Senales-bilingues-En-Lliones-De-La-Entrada-Y-vn180564-vst218> [cit. online 30.3.2022]

¹²³ Podle <https://lafueyacobreiresa.com/barbarie-cultura-cabreiresa> [cit. online 30.3.2022]

konkrétně ve vesnicích Felechares de la Valdería, San Félix de la Valdería a Calzada de la Valdería.¹²⁴ Stejně jako v případě značek v okrese Truchas se jednalo o první projekt svého druhu na území Leónu. K poničení ani odcizení cedulí doposud nedošlo.

Teixu dále mezi lety 2013 a 2014 uspořádalo kampaň s názvem „¡Pasái! Esti sitiú está abiertu“, kdy podnikům na území Leónu a Zamory rozdávalo cedulky s nápisem otevřeno-zavřeno v leonštině a samolepky na dveře od wc taktéž v leonštině.¹²⁵ Během terénního výzkumu jsme na žádné takovéto cedulky nebo samolepky nenarazili.

(vpravo) **Fotografie č. 11:** Poničená uvítací cedule s přesprejovaným toponymem v leonštině (Quintanilla de Yuso)¹²⁶

¹²⁴ Podle <https://www.elbierzonoticias.com/comarcas/tres-pedantias-castrocalbon-20210927133931-nt.html> [cit. online 30.3.2022]

¹²⁵ Podle <https://www.diariodeleon.es/articulo/contraportada/pasai-esti-sitiu-abiertu/201407240600021449069.html> [cit. online 30.3.2022]

¹²⁶ Převzato z <https://lafueyacabreiresa.com/barbarie-cultura-cabreiresa> [cit. online 30.3.2022]

(nahore) **Fotografie č. 12:** Uliční cedule v kastilštině (Igüeñas)
(dole) **Fotografie č. 13:** Uliční cedule v kastilštině (Igüeñas)

4.2 Metodika terénního výzkumu

Jak jsme již krátce popsali v úvodu této kapitoly, realizace terénního výzkumu byla vázána na grantový projekt GA UK, který jsme získali v roce 2020. Samotný terénní výzkum proběhl během měsíce srpna stejného roku. Původně zamýšlený návrh výzkumu musel být nicméně upraven v závislosti na aktuálně probíhající pandemii koronaviru nejenom v Evropě, a to s ohledem na platná protipandemická opatření ve Španělsku a Portugalsku. Za tímto účelem jsme se snažili co nejvíce z designu terénního výzkumu eliminovat kontaktní metody, protože jsme jako nejvhodnější formát zvolili dotazníkové šetření. Dotazník složený výhradně z uzavřených otázek jsme v rámci omezení kontaktu vyplňovali za respondenty my. Během vyplňování dotazníku jsme, pokud respondent projevil zájem, kladli doplňující otázky, odpovědi jsme následně zapisovali do výzkumného deníku a zohlednili v celkovém výsledku dotazníkového šetření. Terénní výzkum se tak skládal z metod typických jak pro výzkum kvantitativní, tak pro výzkum kvalitativní. Jednotlivé části dotazníku uvádíme v následujících oddílech.

Během výzkumné práce v terénu jsme pro sběr respondentů využili tzv. metodu sněhové koule, a to dvěma způsoby. V první řadě jsme se respondentů dotazovali, zdali neví o někom, koho by náš výzkum mohl zajímat, kdo by rád na naše dotazy zodpověděl. V naprosté většině případů jsme byli odkázáni na známé z přilehlého okolí a jiných vesnic. Zadruhé jsme respondenty poprosili, zdali by dotazník mohli předat i členům rodiny a požádat je o vyplnění. Během návratu z terénu jsme pak vyplněné dotazníky od těchto respondentů vybrali, tentokrát však bez dodatečných komentářů.

Jak jsme již popsali, během asistovaného vyplňování dotazníku jsme, pokud tomu situace dovolila a respondent byl svolný, kladli doplňující nestandardizované a otevřené dotazy vedoucí k hlubšímu pochopení jazykové situace v mirandské a leonské jazykové oblasti. V naprosté většině jsme se ptali na souvislosti, které byly z teoretického hlediska dávno zpracované (např. původ minortiních jazyků a jejich příbuznost s jazyky majortiními), ovšem podstatou takového dotazování bylo zjistit, jakým způsobem jazykovou realitu vnímají mluvčí bez filologického či lingvistického vzdělání.

4.3 Demografie

Jedinými dvěma demografickými ukazateli, které jsme ve výzkumu zohlednili, byl věk a pohlaví účastníků. Na výzkumu v součtu participovalo 182 osob, z nichž v 101 v mirandské jazykové oblasti a 81 v té leonské. V mirandsko-portugalské verzi výzkumu se z celkového počtu 101 respondentů zúčastnilo 55 žen a 46 mužů, ve verzi leonsko-kastilské se z celkového počtu 81 respondentů pak zúčastnilo 45 žen a 36 mužů. Poměrně vyvážené zastoupení žen a mužů přičítáme především způsobu, jakým jsme dotazníkové šetření organizovali a dotazník samotný v komunitě mluvčích distribuovali.

Věkové rozpětí účastníků v lokalitě okresu Miranda do Douro se pohybovalo mezi 14 a 76 lety, přičemž průměrný věk celé skupiny byl 40,33 let. Podobně tomu bylo i v případě leonské jazykové oblasti, kdy nejmladšímu účastníkovi bylo 14 let a nejstaršímu 87, průměrný věk této skupiny byl o trochu vyšší, tedy 47,43 let. Relativně starší věkový profil byl patrný i v terénu – v leonských vesnicích se pohybovalo málo místních adolescentů a mladých dospělých a většina z nich byla v oblasti podle vlastních přijela na prázdniny za prarodiči z většího města (Madrid, Salamanca, León). Záměrně jsme z výzkumu vynechali účastníky mladší a především děti, pro než by byl obsah dotazníku pravděpodobně málo srozumitelný.

Z geografického hlediska byl výzkum v první části pobytu realizován v okrese Miranda do Douro, konkrétně v městě Miranda do Douro a dále v obcích Vale de Águia, Aldeia Nova, Pena Branca, Paradela, Ifanes, Constantim, Cicouro, São Martinho de Angueira, Cércio, Duas Igrejas, Picote a Sendim. Poté jsme se přesunuli do Sanabrie v jižní části zamorské provincie, kde jsme se dotazovali v obcích okolo Sanabrijského jezera, konkrétně v Moncabril, Ribadelago, Vigo, San Martín de Castañeda, Pedrazales, Trefacio, Galende a Murias. Výzkum jsme zakončili ve střední části leonské provincie, konkrétně v El Bierzu, kde jsme rozhovory vedli s respondenty v Santa Marina de Torre, Quintana de Fuseros, El Valle, Villaviciosa de San Miguel, Matarrosa del Sil, Villamartín del Sil a Igüeña.

Přestože jsme v dotazníku nezohledňovali stupeň dosaženého vzdělání, z rozhovorů během vyplňování vyplývá, že v obou skupinách byly reprezentováni účastníci na škále od neukončeného základního vzdělání po vzdělání vysokoškolské. Podobně lze charakterizovat i zaměstnání respondentů – starší většinou pracovali v obci nebo přilehlém okolí a častokrát v zemědělství, mladší zase za prací dojížděli do nejbližšího většího města (Miranda do Douro nebo Ponferrada). V okolí Sanabrijského jezera značná část respondentů vzhledem k profilu oblasti pracovala ve službách a turismu.

4.4 Vertikalismus – teoretický rámec¹²⁷

Jazykový posun neboli jazyková asimilace je jev, který již v roce 1953 popsal americký lingvista Weinreich jako změnu obvyklého užívání jednoho jazyka v obvyklé užívání jazyka druhého. Takovýto jev je charakterizován jako skupinový, kdy celé společenství, nikoliv jedinec, postupně upouští od používání původního jazyka a nahrazuje ho v každodenní komunikaci jazykem jiným. Přejít od jednoho jazyka k druhému je charakterizován meziobdobím společenského bilingvismu. Jazyk, který je nahrazován, je minoritní, a ten, který ho nahrazuje, je majoritní. Vztah, kdy je jeden z jazyků majoritní a druhý minoritní, představuje období tzv. vertikalizace, která je klíčová ve vertikalizační teorii jazykového posunu (Salmons 2005, Frey 2013, Brown a Salmons 2022), jež čerpá z díla Rolanda Warrena (1978: 240):

[Existují] dva poměrně odlišné typy systémových vazeb: Vztahy, kterými jsou orientovány na širší společnost mimo komunitu, představují vertikální vzorec komunity, a vztahy, které místní jednotky sdílejí mezi sebou na místní úrovni, představují horizontální vzorec komunity.¹²⁸

Z předkládané definice jasně vyplývá, že udržitelné vztahy na regionální nebo lokální úrovni představují horizontální profil dané komunity. To jsou školy, podniky a třeba i kostely, které přispívají k oblastní nezávislosti. Větší

¹²⁷ Tato část práce byla publikována v roce 2021 pod názvem *Vertikalismus na španělsko-portugalském pomezí: leonština a mirandština*

¹²⁸ Orig. „[...] two rather distinct types of systemic ties: The relationships through which they are oriented to the larger society beyond the community constitute the community's vertical pattern, and those that local units share with each other on the local level constitute community's horizontal pattern.“

centralizace mimo komunitu přispívá také k většímu vertikalizmu společnosti tím, že jim upírá možnost samosprávy. Klíčovou roli tudíž hraje povaha zkoumaného regionu (srov. Paasi 1991), jehož vertikalizace vede k postupnému přenesení práv na větší a tudíž systémově nadřazené samosprávné celky. Z jazykového hlediska se pak přesun kompetencí mimo komunitu projevuje tím, že v prvním plánu minoritní jazyk není v lokalitě zastoupen. V druhém plánu pozorujeme odklon od jazykových preferencí samotných mluvčích, kteří dávají přednost jazyku majoritnímu.

Východiskem pro námi realizovaný výzkum je v první části aplikace a kritické zhodnocení 5 majoritních funkcí komunity podle Warrena (1978) v mirandské a leonské jazykové oblasti. Pro udržení horizontálního profilu daného společenství jsou podle něj důležité až klíčové následující body: 1) rozvinutý systém produkce-distribuce-konzumace, který nezahrnuje pouze způsob potravinového zásobování, ale v našem pojetí zájem o publikace v minoritním jazyce, jejich tvorbu a prodej, 2) socializace, která je zastoupena úrovní zapojení minoritního jazyka do lokálního vzdělávání, 3) sociální kontrola, která jazykové komunitě zaručuje oporu v právním systému daného samosprávného celku, 4) sociální participace, která zahrnuje zapojení minoritních jazyků do akcí kulturního a náboženského charakteru, 5) vzájemná podpora, která představuje úroveň užívání minoritního jazyka v různých institucích (úřady, policie, nemocnice atd.).

V rámci lepšího uchopení vertikalizační teorie Brown (2018) a Salmons a Brown (2022) Warrenova kritéria rozšiřují o další teoretické rámce. Jedná se především o Keiserovu (2009) teorii jahodových šlahounů (tzv. „strawberry vines theory“), Clyneovy (2003) tři faktory jazykové změny a Fishmanovy (1964) domény užívání jazyka. V důsledku se vertikalizační teorie zajímá o to, v jaké šíři mluvčí minoritního jazyka daný jazyk užívá a kdy, pokud k tomuto dochází, tenduje k užívání jazyka majoritního.

Na základě těchto teoretických východisek jsme vytvořili dotazník, který v první části zohledňuje osobní domény užívání jazyka a v druhé části zase domény veřejné. Jedná se celkem o 10 oblastí, v nichž dotazovaní mluvčí určovali své jazykové preference na ose mirandština-portugalština nebo

leonština-kastilština. Tabulka zohledňující obě dvě jazykové mutace vypadá následovně:

RODINA	portugalština kastilština	mirandština leonština	ÚŘADY	portugalština kastilština	mirandština leonština
PARTNER	portugalština kastilština	mirandština leonština	POLICIE	portugalština kastilština	mirandština leonština
PŘÁTELE	portugalština kastilština	mirandština leonština	NEMOCNICE	portugalština kastilština	mirandština leonština
ŠKOLA	portugalština kastilština	mirandština leonština	KOSTEL	portugalština kastilština	mirandština leonština
PRÁCE	portugalština kastilština	mirandština leonština	CIZINCI	portugalština kastilština	mirandština leonština

Tabulka č. 15: Dotazník – vertikalismus v mirandské a leonské jazykové oblasti

Pokud nějaká doména užívání jazyka nebyla mluvčímu blízká nebo neodpovídala jeho/její současné životní situaci (např. nezadaní respondenti, starší respondenti, kteří se již nezúčastní povinné školní docházky), byl respondent i za těchto okolností požádán o odpověď s ohledem na to, jaký jazyk by tedy teoreticky za ideální situace zvolil. Poslední doména s názvem „cizinci“ představuje jazykové preference mluvčích při kontaktu s osobou, kterou neznají nebo s osobou, která není součástí jejich komunity. Výsledky této části výzkumu jsme zpracovali do přehledné tabulky, kterou uvádíme níže. Zkratky pro jednotlivé domény jsou vysvětlené pod čarou. Preference týkající se minoritního jazyka jsou zvýrazněné zelenou (mirandština) nebo žlutou barvou (leonština). Pokud se respondent vyjádřil tak, že by v dané situaci potenciálně využil majoritní i minoritní jazyk, je v tabulce uvedeno M/P (mirandština-portugalština) nebo L/E (leonština-kastilština). I tyto odpovědi jsou barevně zvýrazněny zelenou nebo žlutou barvou.

mirandština	R ¹²⁹	Pa ¹³⁰	Př ¹³¹	Š ¹³²	Z ¹³³	Ú ¹³⁴	Po ¹³⁵	N ¹³⁶	K ¹³⁷	C ¹³⁸	leonština	R	Pa	Př	Š	Z	Ú	Po	N	K	C	
M ¹³⁹ - 76	M/P	M	M	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 87	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 74	M	M/P	M	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 85	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž ¹⁴⁰ - 72	M	M	M	P	P	P	P	P	P	P	M - 81	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 72	M/P	M	M	P	P	P	P	P	M	P	Ž - 79	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 70	M	M	M	P	P	P	P	P	P	P	M - 77	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 69	M/P	M	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 77	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 68	P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 76	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 66	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	M	P	M - 72	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 64	M	M	M	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 71	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 64	M/P	M	M	P	P	P	P	P	M	P	M - 71	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 64	M/P	M	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 68	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 63	M	M	M	P	P	P	P	P	P	P	M - 67	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 61	M/P	M	M	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 67	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 61	M	M	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 65	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 60	M/P	M	M	P	P	P	P	P	M	P	M - 63	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 59	M	M	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 63	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 59	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 62	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 58	M	M	M/P	P	P	P	P	P	M	P	M - 61	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 57	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 61	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 56	M	M	M	P	P	P	P	P	P	P	M - 60	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 56	M	M	M	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 58	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 56	M/P	M	M	P	P	P	P	P	M	P	M - 58	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 53	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 58	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 53	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 57	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 52	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 57	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 51	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 57	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 51	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 56	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 51	M	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 56	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 51	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 55	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 50	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 55	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 50	M	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 55	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 50	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 54	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 49	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 53	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 48	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 52	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 47	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 52	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 47	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 52	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 46	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 50	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 44	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 50	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 44	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 49	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 44	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 49	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 43	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 49	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 42	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 48	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E

¹²⁹ rodina
¹³⁰ partner
¹³¹ přátelé
¹³² škola
¹³³ zaměstnání

Ž - 42	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 48	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 41	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 47	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E
M - 41	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 47	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E
M - 41	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 46	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 41	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 46	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 40	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 46	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E
Ž - 40	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 46	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E
M - 40	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 45	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 39	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 44	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 39	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 44	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 38	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 41	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E
M - 38	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 40	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 37	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 39	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 37	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 38	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E
Ž - 37	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 38	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E
Ž - 36	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 35	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 36	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 35	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E
Ž - 36	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 35	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E
M - 36	M	M	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 34	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E
M - 36	M	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 34	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 36	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 32	L/E	L/E	L/E	E	E	E	E	E	E
Ž - 35	M/P	P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 31	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 34	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 31	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 34	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 31	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 33	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 29	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 33	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	M - 28	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 33	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 27	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E
M - 32	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 25	L/E	E	L/E	E	E	E	E	E	E
M - 32	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 23	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 32	M	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 23	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 32	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 22	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 30	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 20	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 29	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	M - 20	E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 27	M	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 18	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
M - 27	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 17	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 26	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 16	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 26	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	Ž - 14	L/E	E	E	E	E	E	E	E	E

-
- 134 úřady
 - 135 policie
 - 136 nemocnice
 - 137 kostel
 - 138 cizinci
 - 139 muž
 - 140 žena

M - 26	P	P	P	M/P	P	P	P	P	P	P	Ž - 14	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Ž - 25	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
M - 24	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 22	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
M - 22	M	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 22	M/P	P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P										
M - 22	M	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P										
M - 21	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
M - 21	M	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 20	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
M - 18	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 17	M	M/P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P										
M - 17	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 16	P	P	P	M/P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 16	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 16	M/P	P	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 16	M	M/P	M/P	P	P	P	P	P	P	P										
M - 16	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 15	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
M - 15	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										
Ž - 14	M/P	P	P	P	P	P	P	P	P	P										

Tabulka č. 16: Výsledky dotazníku – vertikalismus v mirandské a leonské jazykové oblasti

4.4.1 Zhodnocení výsledků

Z tabulky jednoznačně vyplývá, že minoritní jazyky nejsou pomalu vůbec reprezentovány v tzv. veřejných doménách. Mirandští ani leonští rodilí mluvčí se užívání minoritního jazyka ve službách a institucích straní a jednoznačně preferují jazyk majoritní, tedy portugalštinu nebo kastilštinu. Výjimkou může být kontext „kostel“ u několika málo starších mluvčích v mirandské jazykové oblasti.

V osobních doménách a rodinném prostředí se pak výsledky dotazníkového šetření razantně proměňují a nabízí vhléd do jiné reality. Z celkového hlediska lze konstatovat, že mirandština je v osobních doménách přítomna daleko více než leonština – mirandštinu samotnou nebo v kombinaci s portugalštinou upřednostňuje celkem 82%, výhradně mirandštině přednost dává celkem 27% dotázaných. V leonské jazykové oblasti leonštinu v kombinaci s kastilštinou v osobních doménách volí 51% respondentů. Zde je

třeba upozornit na to, že leonština se v žádném kontextu neobjevila jako jediná možná volba, vždy byla stran respondentů uváděna spolu s kastilštinou.

V tabulce se rovněž objevují výsledky, v nichž není v žádném z případů uvedený minoritní jazyk. K takovéto situaci docházelo v obou námi navštívených oblastech, ale daleko více v té leonské, kdy mluvčí opakovaně uváděli, že minoritním jazykem hovoří, ale dávají přednost jazyku majoritnímu, jelikož tímto jazykem hovoří všichni v dané lokalitě a není třeba se pak „dohadovat“. Zde tedy dochází k velmi zajímavé proměně modifikace řečové akomodace, kdy především mluvčí mladší generace volí automaticky jazyk majoritní a již se nezabývají jazykovými preferencemi svého posluchače, jelikož je to takto zjevně jednodušší. Respondenti účastníci se leonsko-kastilské fáze výzkumu také častokrát uváděli, že jejich znalosti jsou do jisté míry spíše receptivního charakteru. Většina z nich, opět mladší generace, zdůrazňovala, že k užití leonštiny tendují pouze pokud hovoří se svými prarodiči nebo obecně staršími rodinnými příslušníky.

Pokud dále analyzujeme výsledky z hlediska věku, dojdeme k poznání, že jsou to právě spíše zástupci nejstarší generace, jejichž preference jsou v soukromých jazykových doménách reprezentovány minoritním jazykem, a to především v mirandské jazykové oblasti. V této oblasti zhruba od 50 let věku dotazovaných se jazykové preference v rodinném kontextu projevují míšením majoritní portugalštiny a minoritní mirandštiny. Leonská jazyková oblast podobné vlastnosti nevykazuje, protože je v této analýze hůře interpretovatelná. Lze se domnívat, že je to právě leonština, která se nachází v daleko rozvinutějším procesu vertikalizace.

Během terénního výzkumu jsme se z hlediska věku především v mirandské jazykové oblasti setkávali s opakujícími se názory na současnou jazykovou situaci. Postoje mluvčích lze vydělit do dvou skupin: postoje starší generace a postoje mladší generace. Starší generace častokrát odsuzovala tu mladší a kritizovala za to, že se mirandsky učit nechce. Mladší generace zase odmítala zodpovědnost, kterou jim starší generace přisuzovala v rámci studia a jakéhosi udržování a šíření mirandštiny. V naprosté většině mladí uváděli, že v okrese dlouhodobě pobývat především po ukončení studia nechtějí nebo si

hledají lepší práci ve větších městech. Někteří na mirandštinu pohlíželi s hrdoostí, nicméně ji vnímali jako jasnou součást kulturního dědictví regionu. Zde je na místě se zamyslet, jestli na základě těchto tvrzení neprochází mirandština výše zmiňovaným procesem folklorizace.

V leonské jazykové oblasti se u některých mluvčích ze starší generace projevovalo minimální splývání leonštiny a kastilštiny. Mluvčí tak na dotaz, jakým jazykem mluví právě během dotazování, odpovídali, že samozřejmě kastilsky, nicméně bylo patrné, že do jejich projevu pronikají rysy typicky leonské. Nejvíce se jednalo o elevaci koncového -o na -u, dále se pak interference projevovaly na bázi lexikální. Výrazným až šokujícím zjištěním bylo, že někteří respondenti, ať už ze starší nebo mladší generace, uváděli, že za užívání leonštiny v institucionálním prostředí (především školy) byli často a pravidelně zesměšňováni nebo dokonce fyzicky trestáni. Nejmladšímu respondentovi, který toto uvedl, bylo v době terénního výzkumu 22 let. Podobné praktiky se samozřejmě děly i v mirandské jazykové oblasti, ovšem dotazovanými nebyly v žádné šíři zmíněny.

Pokud tedy budeme chtít data interpretovat v širším kontextu, dojdeme k následujícím závěrům. Obě minoritní jazykové variety se v naprosté většině užívají v domácím prostředí, tudíž osobní jazykové doméně. Ve veřejných jazykových doménách mluvčí preferují jazyk majoritní. V první řadě pozorujeme typicky diglotické postavení mezi majoritním a minoritním jazykem, v řadě druhé můžeme uvažovat o pokročilém stupni vertikalizace především v nerodinném a tedy institucionalizovaném prostředí. Oproti leonské jazykové oblasti má mirandština alespoň minimální oporu v právním systému a na relativně koncentrované jazykové oblasti dochází k centralizaci úsilí vedoucího k podpoře a propagaci minoritní variety. V jazykové krajině není mirandština výjimkou, spíše naopak. Na základě těchto tvrzení o mirandské jazykové oblasti tedy uvažujeme jako o oblasti bilingvní s výraznými sklony k jazykovému vertikalizmu.

Leonská jazyková oblast byla vzhledem ke své rozlehlosti rozdělena do správy několika kulturních organizací – na tomto základě také došlo k vytvoření dvou norem, kdy každá z nich popisuje jinou jazykovou lokalitu. Z tohoto

důvodu také nedošlo k centralizaci správy minoritního jazyka a z našeho pohledu je spolupráce mezi aktivními organizacemi minimální. Minoritní jazyk je dále velmi vágně definován v právním systému a lze tvrdit, že jeho ochrana a propagace nejsou stran autonomního statutu podpořeny žádnými konkrétními kroky. Leonština není až na velmi malé výjimky v leonské jazykové oblasti skoro vůbec přítomná a v naprosté většině případů je nahrazována majoritní kastilštinou. O bilingvním prostředí proto v případě leonštiny nelze hovořit – jazyková vertikalizace je v leonské jazykové oblasti velmi rozvinutá. Z našich zkušeností z terénu připomíná spíše turistickou atrakci než živý fenomén, který by se podílel na utváření krajiny.

	mirandština	leonština
domácí prostředí	ano	spíše ano
školní a pracovní prostředí	ne	ne
instituce	ne	ne
existence ortografické normy	ano	ano (2)
spolupráce v rámci komunity	ano	spíše ne
opora v právním systému	ano	spíše ne
existence bilingvního prostředí	ano	ne

Tabulka č. 17: Vertikalismus mirandštiny a leonštiny

4.5 Etnolingvistická vitalita – teoretický rámec

Skrze teorii etnolingvistické vitality jsme chtěli první část výzkumu zaměřený na vertikální posun v užívání minoritního jazyka doplnit a nabídnout tak kompletní obraz současné jazykové situace západních astursko-leonských jazyků na španělsko-portugalské hranici. Pokud tedy vertikalizační teorie představuje tendence a preference v užívání jazyka danou komunitou, pak etnolingvistická vitalita sleduje postoje mluvčích týkající se minoritního jazyka jako takového, čímž představuje metarovinu našeho výzkumu.

V této podkapitole vycházíme z teorie etnolingvistické vitality podle Ehaly (2010), který pracuje s pěti základními proměnnými – jedná se o 1) etnolingvistickou skupinu a její 2) udržitelnost, 3) vitalitu, 4) sílu a 5)

potenciální výzvy či hrozby. Etnolingvistickou skupinou rozumí sebetvořící a seberozvíjející se systém, který přirozeně usiluje o trvalou udržitelnost čili schopnost udržet si svou existenci kolektivní entity s vlastní identitou a jazykem. Udržitelnost je nicméně závislá na výši vitality a síly, kterou etnolingvistická skupina disponuje. Vitalitu Ehala (ibid) vnímá jako schopnost skupiny jednat jako kolektivní entita, sílu zase jako objektivní vitalitu, jež je dána velikostí skupiny a jejím čistým ekonomickým bohatstvím, úrovní technologického pokroku a efektivitou jejích institucí. Výzvy se následně odvíjí od povahy prostředí, v němž se etnolingvistická skupina nachází. Většinou se jedná o otázky geografické izolace, dostupnosti přírodních zdrojů a přítomnosti jiných etnických skupin. Úroveň etnolingvistické vitality neboli spíše její udržitelnosti se dá vyčíslit jednoduchým vzorcem: $SU = (V + S) - E$, kdy SU (udržitelnost) je výsledkem součtu V (vitality) a S (síly), od něhož se odečítá E (výzvy a hrozby).

Síla skupiny a výzvy a hrozby nejsou v této fázi výzkumu tolik podstatné, jelikož jsme se jim věnovali na předchozích stranách této práce. Otázku vitality jakožto schopnosti skupiny vystupovat a jednat jako kolektivní entita jsme ovšem doposud plně nevyčerpali. Za tímto účelem jsme tedy vytvořili druhou část dotazníku složenou z deseti dichotomických otázek, která zprostředkovává subjektivní pohled mluvčích na vlastní jazykovou komunitu.

1.	Jsem hrdý/á na to, že pocházím mirandské/leonské jazykové oblasti.	ANO ----- NE
2.	Jsem hrdý/á na to, že mluvím mirandsky/leonsky.	ANO ----- NE
3.	Je pro mě důležité, aby členové mé rodiny hovořili mirandsky/leonsky.	ANO ----- NE
4.	Umět mluvit mirandsky/leonsky je výhodné v procesu hledání práce.	ANO ----- NE
5.	Umět mluvit mirandsky/leonsky je výhodné při poznávání nových lidí či získávání nových přátel.	ANO ----- NE
6.	Mirandština/leonština je pouze venkovský přízvuk.	ANO ----- NE
7.	Mirandština/leonština je dialekt.	ANO ----- NE
8.	Mirandština/leonština je jazyk.	ANO ----- NE

9.	Je potřeba mirandštinu/leonštinu více chránit a propagovat.	ANO ----- NE
10.	Mirandština/leonština si zaslouží více institucionální podpory.	ANO ----- NE

Tabulka č. 18: Dotazník – etnolingvistická vitalita v mirandské a leonské jazykové oblasti

Typy otázek prezentovaných v tabulce č. 18 je možné rozdělit do čtyř kategorií, kdy každá z nich zkoumá vitalitu jiným způsobem. Kategorie jsou v tabulce naznačené dvojitou čarou, respondenti ve své verzi dělení do kategorií vyznačené neměli.

První tři otázky se soustředí na postoj mluvčích k minoritnímu jazyku a na hodnoty, které pro ně jeho lokální užívání reprezentuje. V této části je kladen důraz na osobní a rodinnou jazykovou doménu. Další dvě otázky jsou věnované tématu užívání mirandštiny a leonštiny mimo rodinné prostředí a jejich ekonomický potenciál. Tři otázky věnované definici minoritní variety jako venkovského přízvuku, dialektu nebo jazyka se snaží interpretovat metalingvistické uvažování přítomné v rámci zkoumaných jazykových komunit.¹⁴¹ Poslední dvě otázky si kladou za cíl vyzjistit zájem mluvčích na zachování a šíření minoritního jazyka.

4.5.1 Zhodnocení výsledků

Výsledky této části terénního výzkumu sepsané v tabulce č. 19 se dají interpretovat několika možnými způsoby podle povahy použitých otázek. V první části, která se soustředila výhradně na identitu a postoje mirandských a leonských mluvčích, pozorujeme výrazně pozitivní výsledky, a to především v mirandské jazykové oblasti. Dále na základě proběhlých rozhovorů je třeba doplnit, že se identita v mirandské i leonské lokalitě projevovala jinými způsoby. Pokud většina respondentů v mirandské jazykové oblasti uváděla, že

¹⁴¹ V přípravné fázi výzkumu jsme se inspirovali diskuzemi na internetových fórech, facebookových skupinách, ale také během náhodných rozhovorů s lidmi žijícími v monolingvních oblastech v provinciích León a Zamora. Když jsme zmínili, že zkoumáme současnou jazykovou situaci leonštiny, reagovali tito většinou s tím, že „tímto venkovským přízvukem stejně už nikdo nemluví“. Podobné definice se objevovaly i na internetových fórech nebo facebookových skupinách. V dotazníku jsme se zároveň hanlivých názvů určených pro pojmenování především leonské variety.

se cítí být v první řadě Mirand'any a poté Portugalci nebo stejně Mirand'any jako Portugalci, pak respondenti v leonské jazykové oblasti především zdůrazňovali příslušnost ke Španělsku. León a Zamoru vnímali tak jako součást vyššího celku. Podobně přistupovali i k otázce užívání jazyka, kdy se nezávisle na sobě shodovali v tom, že dokáží hovořit leonsky, na což jsou pyšní, nicméně stejně dobře se dokáží vyjádřit v kastilštině, čímž dle našeho názoru první část své odpovědi implicitně popírali.

Nejdůležitější je ovšem otázka související s mezigeneračním přenosem minoritního jazyka, kdy se postoje dotazovaných značně lišily. Mluvčím mirandštiny mnohokrát záleželo na tom, aby členové jejich rodiny (u starších respondentů především děti) mirandsky hovořili a projevovali zklamání nad tím, že nejmladší generace v běžném kontextu tenduje k portugalštině. Řešení častokrát hledali v zavedení povinné výuky mirandštiny již od základní školy. V leonské jazykové oblasti respondenti leonštinu častokrát charakterizovali jako kulturní dědictví nebo lokální kuriozitu. Znalost leonštiny pak podle nás považovali spíše za zvláštnost a opět zdůrazňovali, že je důležité se dokázat domluvit v první řadě kastilsky.

V druhé části dotazníku je patrná shoda s výsledky výzkumu zabývající se vertikalizací mirandštiny a leonštiny. Minoritní jazyky jsou výrazně přítomné a živé pouze na úrovni osobní a rodinné, jejich ekonomický potenciál tudíž hodnotíme jako minimální. V otázce navazování nových kontaktů se i respondenti v mirandské jazykové oblasti přiklonili k využití portugalštiny jako lingua franca. V tomto ohledu zastáváme názor, že pokud se situace v budoucnosti nezmění, oběma jazykům hrozí postupná folklorizace a následně výrazný úbytek počtu mluvčích a potenciální zánik. Efektivní řešení vidíme ve změně právního statutu obou minoritních jazyků.

Výrazné nerovnosti mezi mirandštinou a leonštinou pozorujeme v případě odpovědí na otázky týkající se definice obou minoritních jazyků. Dotazovaní v mirandské jazykové oblasti se naprosto shodovali v tom, že mirandština je jazyk, nikoliv jakýsi venkovský přízvuk či dialekt. Zde je třeba doplnit, že představa definice mirandštiny jako venkovského přízvuku značný počet respondentů rozezlila. Odpovědi v mirandské jazykové oblasti jasně

souvisí s pozitivní odezvou na otázky v první části této fáze výzkumu týkající se identity. Pokud výsledky v této části u mirandských dotazovaných vnímáme pozitivně, pak výsledky v případě leonských respondentů hodnotíme skepticky. Je patrné, že hodnocení leonštiny jako venkovského přízvuku se neprojevovalo nejenom na internetových fórech, ale také v samotné lokalitě. Během práce v terénu jsme se dokonce setkali s jednou respondentkou, která se za své znalosti leonštiny styděla a tvrdila, že „mluvit tím [leonsky] není správné“. Občas nám zase připadalo, že mluvčí leonštinu vnímají, jak jsme napsali výše, jako kuriozitu spjatou s venkovskými částmi provincie nebo regionu. Oba argumenty mohou svědčit o nevratném hromadném posunu od leonštiny směrem ke kastilštině. Považujeme za důležité doplnit, že leonštinu jako jazyk charakterizovali pouze výzkumníci zabývající se folklorem, kteří nás na cestách leonskou jazykovou oblastí doprovázeli nebo jsme na ně narazili přímo v terénu. Jeden z nich otevřeně prohlašoval, že leonština nemá šanci přežít a veškeré snažení jazyk obnovit je zbytečné.

Výsledky poslední části dotazníku jednoznačně odráží charakter odpovědí respondentů ve třech předchozích částech. Lze pak s jistotou tvrdit, že pokud jsou postoje mluvčích vůči minoritnímu jazyku výrazně pozitivní stejně jako povaha metalingvistického uvažování a hodnocení, pak budou požadavky na obnovu, podporu a šíření jazyka vyšší a výraznější. V mirandské jazykové oblasti panuje všeobecná shoda na tom, že si mirandština zaslouží více práv a především více financí na podporu jejího šíření hlavně na úrovni lokálního školství. Mluvčím leonštiny aktivity, i když častokrát nedokázali žádné konkrétní jmenovat, přišly dostačující. Zlepšení financování takovýchto projektů vnímali buď jako zbytečné nebo v některých případech dokonce jako plýtvání penězi.

1.	Jsem hrdý/á na to, že pocházím mirandské/leonské jazykové oblasti.	mirandština: ANO 100% NE 0%
		leonština: ANO 82% NE 18%
2.	Jsem hrdý/á na to, že mluvím mirandsky/leonsky.	mirandština: ANO 100% NE 0%
		leonština: ANO 57% NE 43%
3.	Je pro mě důležité, aby členové mé rodiny hovořili mirandsky/leonsky.	mirandština: ANO 82% NE 18%
		leonština: ANO 31% NE 69%

4.	Umět mluvit mirandsky/leonsky je výhodné v procesu hledání práce.	mirandština: ANO 13% NE 87%
		leonština: ANO 9% NE 91%
5.	Umět mluvit mirandsky/leonsky je výhodné při poznávání nových lidí či získávání nových přátel.	mirandština: ANO 25% NE 75%
		leonština: ANO 9% NE 91%
6.	Mirandština/leonština je pouze venkovský přízvuk.	mirandština: ANO 0% NE 100%
		leonština: ANO 65% NE 35%
7.	Mirandština/leonština je dialekt.	mirandština: ANO 13% NE 87%
		leonština: ANO 26% NE 74%
8.	Mirandština/leonština je jazyk.	mirandština: ANO 100% NE 0%
		leonština: ANO 9% NE 91%
9.	Je potřeba mirandštinu/leonštinu více chránit a propagovat.	mirandština: ANO 90% NE 10%
		leonština: ANO 26% NE 74%
10.	Mirandština/leonština si zaslouží více institucionální podpory.	mirandština: ANO 84% NE 16%
		leonština: ANO 45% NE 55%

Tabulka č. 19: Výsledky dotazníku – etnolingvistická vitalita v mirandské a leonské jazykové oblasti

5. Diskuze a závěry

V diskuzi se v první řadě věnujeme námi stanoveným hypotézám z první části tohoto oddílu. První hypotéza byla dle našeho nejlepšího úsudku potvrzena. Portugalsko jako stát dlouhou dobu považovaný za monolingvní se před rokem 1999 jazykovými otázkami ve vztahu k jazykům minoritním a jejich postavení v portugalské společnosti nezabýval a vlastně ani zabývat nemusel. V reakcích respondentů je pak patrný stejně pozitivní postoj k jejich portugalské identitě jako k té mirandské. Španělsko jako konglomerát rozličných etnik a jazykových variet prošlo ve 20. století razantní kulturní unifikací, která se v důsledku projevuje v posunu vnímání a pojmenovávání jazykové reality v multilingvních oblastech. Španělskou identitu pak hodnotíme do jisté míry jako nadřazenou té minoritně jazykové, v našem případě leonské.

Druhá hypotéza byla částečně potvrzena i částečně vyvrácena. Mirandština se jednoznačně podílí na utváření profilu mirandské jazykové oblasti, jak bylo popsáno výše. Domníváme se, že v následujících letech se úsilí nejenom ALCM projeví v instalaci dalších dopravních a uličních cedulí, ale také v realizaci nových projektů revitalizační povahy. Stupeň přítomnosti folklorizace je problematické odhadnout. Tradice spjaté s existencí minoritního jazyka jsou oproti leonské jazykové oblasti velmi početné – zde zmiňme např. tanec *dança dos pauliteiros de Miranda*, hru na tradiční hudební nástroje, především mirandské dudy, nebo nošení pláště *capa de honras* během důležitých událostí a oslav. Mirandský jazyk pak dle našeho názoru dotváří profil lokality jako zajímavé turistické destinace, z čehož se nejspíš snaží čerpat i místní podniky. Ty především ve městě Miranda do Douro, kde se mirandsky majoritně nemluví, uvádějí svá menu v mirandštině a vylepují si cedulky, jimiž stvrzují schopnosti personálu hovořit mirandsky. V tomto vidíme nejvýraznější projevy folklorizace jazyka v dané oblasti.

Co se týče třetí hypotézy, ta byla jednoznačně vyvrácena. Většina respondentů současný právní rozměr ochrany leonštiny vnímala jako dostačující, přičemž dle jejich vlastních vyjádření by se otázka zachování leonštiny měla vydat spíše než směrem revitalizace evidentně směrem zaznamenání způsobů vyjadřování pro potřeby antropologického a

etnologického výzkumu. Folklorizaci regionu tím pádem vnímáme jako mírně až značně rozvinutou. Výraznou angažovanost na poli ochrany, podpory a šíření leonštiny jsme pozorovali prakticky pouze v případě mluvčích, kteří nás během fáze výzkumu v leonské jazykové oblasti doprovázeli a zároveň spolupracovali s jednou z výše jmenovaných kulturních institucí (Faceira).

Poslední námi stanovená hypotéza byla potvrzena. Minoritní jazyky se v nejvyšší možné míře vyskytovaly pouze na úrovni osobního a rodinného prostředí. Další jazykové domény byly zastoupeny mirandštinou minimálně, leonštinou prakticky vůbec. Jsme toho názoru, že omezené zachování minoritního jazyka v rodinném kruhu je dáno jednak jeho slabým ekonomickým potenciálem, ale především nedůsledným mezigeneračním přenosem. Slabý ekonomický potenciál spolu s nedůsledným mezigeneračním přenosem podle nás představují největší problematické aspekty, které se podílí na současném stavu celé oblasti západních astursko-leonských jazyků.

V závěru této práce tedy můžeme konstatovat, že cíle práce byly naplněny: zhodnotili jsme teoretická východiska, která byla později aplikována na oblast Pyrenejského poloostrova. Následně jsme popsali jazykovou realitu a jazyková specifika španělsko-portugalské hranice. V závěru práce jsme se věnovali dvěma západním astursko-leonským jazykům, mirandštině a leonštině, jejich současnou jazykovou situaci jsme zhodnotili na základě výsledků terénního výzkumu. Ačkoliv se jazyková realita španělsko-portugalského pomezí kromě galicijštiny častokrát nachází na okraji zájmu lingvistů a filologů, jsme přesvědčení, že nabízí mnoho zajímavého materiálu, který si zaslouží zpracovat a dostat se tak blíže nejenom k odborné, ale také i k široké veřejnosti.

6. Bibliografie

Alvar, M. (1961): Hacia los conceptos de lengua, dialecto y hablas. *Nueva Revista de Filología Española*, 15, 51-60.

Álvarez Martínez, M. A. (1996): Extremeño. In M. Alvar (Ed.), *Manual de dialectología hispánica. El español de España* (pp. 171-182). Barcelona: Ariel.

Ariza Viguera, M. (1987): La conciencia lingüística y el problema del habla de Extremadura. In A. V. Camarasa, M. A. Viguera & A. S. Plans (Eds.), *El habla en Extremadura* (pp. 21-24). Mérida: Editora Regional de Extremadura.

Baldauf, R. B. (2012): Introduction – Language Planning: Where have we been? Where might we be going? *Revista Brasileira de Linguística Aplicada*. 12, 2, 233-248.

Barrenechea, A. & Pintado, E. (1972): *La Raya de Portugal. La frontera del subdesarrollo*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo.

Barros, V. F. & Guerreiro, L. M. (2005): *Dicionário de Falares do Alentejo*. Porto: Campo de Letras.

Baetens Beardmore, H. (2000): *Bilingualism: Basic Principles*. San Diego: College Hill Press.

Bartolomé Pérez, N. (2007): Entre Asturias y Miranda. La recuperación de la llingua en Lleón y Zamora. *Lletres Asturianas*, 94, 27-55.

Bartolomé Pérez, N. (2011): Llingua y lliteratura en Llión. *Faceira – publicación cultural zamorana*, 2, 2, 6-25.

Billig, M. (2013): *Learn to write badly: how to succeed in social sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.

Blommaert, J. (2023): *Jazyková krajina jako kronika komplexity: etnografický pohled na superdiverzifikovanou společnost*. Praha: Karolinum.

Bloomfield, L. (1933/1984): *Language*. Chicago: University of Chicago Press.

Braunmüller, K. (2007): Receptive multilingualism in Northern Europe in the Middle Ages: A description of a scenario. In J. D. ten Thije & L. Zeevaert (Eds.), *Receptive Multilingualism: Linguistic Analyses, Language Policies, and Didactic Concepts* (pp. 25-48). Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co.

Brown, J. R. (2018): Language maintenance among the Hutterites. *Yearbook of German-American Studies*, 52, 1-18.

- Brown, J. R. & Salmons, J. (2022): A verticalization theory of language shift. In J. R. Brown (Ed.), *The Verticalization Model of Language Shift: The Great Change in American Communities* (pp. 1-24). Oxford: Oxford University Press.
- Browning, R. (1982): Greek diglossia yesterday and today. *International Journal of the Sociology of Language*, 35, 49-68.
- Burke, P. (2004): *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové Noviny.
- Cabanas, A. M. (2006): *Carregos: Contrabando na Raia Central*. Lisboa: Artemágica.
- Caballero Arencibia, A. (2009): Fronteras compartidas: La Raya Centro-Ibérica. *Revista de Estudios Extremeños*. 65, 1, 417-448.
- Cahen, M. (2009): *Le Portugal Bilingue. Histoire et droits politiques d'une minorité linguistique: la communauté mirandaise*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- Calderón Vázquez, F. J. (2015): Repasando la frontera hispano-portuguesa: conflicto, interacción y cooperación transfronteriza. *Estudios fronterizos*, 16, 31, 65-89.
- Calleja Puerta, M. (1998): Nacimiento de la frontera: el destierro portugués del conde asturiano Gonzalo Peláez. *Revista da Faculdade de Letras*. 15, 1, 213-228.
- Candel, F. (2013): *Els altres catalans*. Barcelona: Iabutxaca.
- Carrasco González, J. M. (1996): Hablas y dialectos portugueses o galaico-portugueses en Extremadura (Parte I: Grupos dialectales. Clasificación de las hablas de Jálama). *Anuario de Estudios Filólogos*, 19, 135-148.
- Carrasco González, J. M. (2007): Falantes de dialectos fronteiriços da Extremadura espanhola no último século. *Limite: Revista de los Estudios Portugueses y de la Lusofonía*, 1, 51-69.
- Carti, N. (2018): New Speakers, Potential New Speakers, and Their Experiences and Abilities in Scottish Gaelic. In N. P. Ó Murchadha, M. Hornsby, C. Smith-Christmas & M. Moriarty (Eds.), *New Speakers of Minority Languages. Linguistic Ideologies and Practices* (pp. 253–270). London: Palgrave Macmillan.
- Catalán Menéndez-Pidal, D. (1956): El asturiano occidental. Examen sincrónico y explicación diacrónica de sus fronteras fonológicas (I). *Romance Philology*, 10, 71-92.

- Catalán Menéndez-Pidal, D. (1957): El asturiano occidental. Examen sincrónico y explicación diacrónica de sus fronteras fonológicas (II). *Romance Philology*, 11, 120-158.
- Cayetano Rosado, M. (2016): Los años sesenta en la Raya extremeño-alentejana: entre la pobreza, la represión y la emigración. *Revista de Estudios Extremeños*, 72, 1, 685-704.
- Clyne, M. (2003): *Dynamics of Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cockroft, K., Wigdorowitz, M. & Liversage, L. (2017): A multilingual advantage in the components of working memory. *Bilingualism: Language and Cognition*, 22, 1-15.
- Costas González, X. H. (2022): *Persente i feturo de la lhéngua mirandesa: Studo de ls usos, atitudes i cumpetências lhenguísticas de la populaçon mirandesa*. Vigo: Universidade de Vigo.
- Coulmas, F. (1987): What writing can do to language: some preliminary remarks. In S. Battestini (Ed.), *Developments in Linguistics and Semiotics, Language Teaching and Learning, Communication Across Cultures* (pp. 107-129). Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Crameri, K. (2000): *Language, the Novelist and National Identity in Post-Franco Catalonia*. Oxford: University of Oxford.
- Cruz Coelho, M. H. (1994): La génesis y afirmación del reino de Portugal. In Universidad de Salamanca (Eds.), *Pueblos, naciones, y estados en la historia* (pp. 11-28). Salamanca: Universidad de Salamanca.
- De Azevedo Maia, C. (1977): *Os falares fronteiriços do Concelho do Sabugal e da vizinha Região de Xalma e de Alamedilla*. Coimbra: Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra.
- De Witte, B. (2004): The constitutional resources for an EU minority protection policy. In G. N. Toggenburg (Ed.), *Protection and the Enlarged European Union: The Way Forward* (pp. 107-124). Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative. Open Society Institute.
- Delsing, L.-O. & Lundin-Åkesson, K. (2005): *Hållet språket ihop i Norden?: En forskningsrapport om ungdomars förståelse av danska, svenska och norska*. København: Nordisk Miniserråd.
- Dendrinos, B. (2018): Multilingualism language policy in the EU today: A paradigm shift in language education. *Training Language and Culture*, 2, 3, 9-28.

- Diamond, J. (2010): The benefits of multilingualism. *Science*, 330, 332-333.
- Dondolewski, B. (2021): (Non)fuzziness of identity in the Spanish-Portuguese borderland: the case of the linguistic community of A Fala de Xálima (Spain). *Acta Baltico-Slavica*, 45, 1-20.
- Ehala, M. (2010): Refining the notion of ethnolinguistic vitality. *International Journal of Multilingualism*, 7, 4, 363-378.
- Fellman, J. (1975): On „diglossia“. *Language Sciences*, 34, 38-39.
- Ferguson, C. A. (1959): Diglossia. *Word*, 15, 325-340.
- Ferguson, C. A. (1991): Epilogue: diglossia revisited. In A. Elgibali (Ed.), *Understanding Arabic: Essays in Contemporary Arabic Linguistics in Honor of El-Said Badawi* (pp. 49-67). Cairo: American University in Cairo Press.
- Fernandes, J. F. (2003): *Mirandês e sendinês. Dois falares*.
- Fernandes Reis, L. P. (2017): Riodonorês e guadramilês: um estudo histórico e sociolinguístico. *Mandinga – Revista de Estudos Linguísticos*, 1, 1, 20-38.
- Fernández Chapman, C. (2019a): Estigma e ideología lingüística alrededor del leonés. *Lletres Asturianas*, 121, 135-150.
- Fernández Chapman, C. (2019b): A vueltas con la recuperación del leonés. *Añada: revista d'estudios llioneses*, 1, 59-70.
- Fernández-Ordóñez, I. (2004): Alfonso X. el Sabio en la historia del español. In R. Cano (Ed.), *Historia de la lengua española* (pp. 381-422). Barcelona: Ariel.
- Ferreira Barros, M. (1995): O mirandês e as línguas do noroeste peninsular. *Lletres Asturianas*, 57, 7-22.
- Ferreira, A.V. (2014): *Modernidade e tradição na cultura mirandesa: as danças de Pauliteiros de Miranda no contexto contemporâneo*. Dissertação de mestrado. Braga: Universidade do Minho.
- Field, F. W. (2011): *Key Concepts in Bilingualism*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Fishman, J. A. (1964): Language maintenance and language shift as a field of inquiry. A definition of the field and suggestions for its further development. *Linguistics*, 9, 32-70.
- Fishman, J. A. (1991): *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Fishman, J. A. (Ed.) (2001): *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, J. A. & García O. (Eds.) (2010): *Handbook of Language and Language Identity: Disciplinary and Regional Perspectives Volume I*. Oxford: Oxford University Press.
- Frangoudaki, A. (2002): Greek societal bilingualism of more than a century. *International Journal of the Sociology of Language*, 157, 101-107.
- Frey, B. E. (2013): *Towards a general theory of language shift: A case study in Wisconsin German and North Carolina Cherokee*. Ann Arbor: ProQuest LLC.
- Gal, S. (1987): 39. Linguistic Repertoire. In U. Ammon, N. Dittmar, K. Mattheier & P. Trudgill (Eds.), *Sociolinguistics / Sociolinguistik – Volume I* (pp. 286-292). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- García Arías, X. L. & González Riaño, X. A. (2006): *Estudi sociolingüístic de Lleón. Identidá, conciencia d'usu y actitúes llingüístiques nes fasteres que llenden con Asturias*. Oviedo: Academia de la Llingua Asturiana.
- García Arías, X. L. & González Riaño, X. A. (2008): *Estudi sociolingüístic de Lleón. Identidá, conciencia d'usu y actitúes llingüístiques de la población lleonesa*. Oviedo: Academia de la Llingua Asturiana.
- García Gil, H. (2003): Llingua y lliteratura nos cuentos de Caitano A. Bardón. In *Actes del I Conceyu Internacional de Lliteratura Asturiana* (pp. 103-120). Oviedo: Academia de la Llingua Asturiana.
- García Gil, H. (2007): El asturiano-leonés central en la provincia de León. In J. R. Morala (Ed.), *Ramón Menéndez Pidal y El dialecto Leonés (1906 – 2006)* (pp. 347-358). León: Instituto castellano y leonés de la lengua.
- García Mañá, L. M. (1988): *La frontera hispano-lusa en la provincia de Ourense*. Ourense: Museo Arqueolóxico Provincial.
- García Mouton, P. (1996): *Lenguas y dialectos de España*. Madrid: Arco/Libros, S.L.
- Gargallo Gil, J. E. (1996): La Fala de Xálima entre los más jóvenes. Un par de sondeos escolares (de 1991 y 1992). In J. M. Carrasco González & A. Viudas Camarasa (Eds.), *Actas del Congreso Internacional Luso-Español de Lengua y Cultura en la Frontera (Cáceres, 1 a 3 de diciembre de 1994), vol. I* (pp. 333-356). Cáceres: Universidad de Extremadura.

Gargallo Gil, J. E. & Bastardas, M. R. (2007): *Manual de lingüística románica*. Barcelona: Ariel.

Gimeno Menéndez, F. (2003): Historia de la dialectología y sociolingüística españolas. In C. Alemany Bay, B. Aracil Varón, R. Mataix Azuar, P. Mendiola Oñate, E. Valero Juan & A. Villaverde Pérez (Eds.), *Con Alonso Zamora Vicente (Actas del Congreso Internacional „La lengua, la Academia, lo popular, los clásicos, los contemporáneos...“)* (pp. 67-84). Alicante: Publicaciones de la Universidad de Alicante.

Golubović, J. (2016): *Mutual Intelligibility in the Slavic Language Area*. Dissertation in Linguistics (152). Groningen: University of Groningen.

Gómez Bautista, A. (2016): Contributo para uma história do asturo-leonês em Portugal. *Lletres Asturianas*, 115, 89-102.

Gonçalves, E. B. (1988): *Dicionário do falar algarvio. Palavras, expressões e modos de dizer ou de pronunciar usados exclusivamente ou com maior frequência no Algarve. Particularidades fonéticas, morfológicas e sintáticas do Falar Algarvio*. Faro: Região do Turismo do Algarve.

González Salgado, J. A. (2003): La conciencia lingüística de los hablantes extremeños. In C. Alemany Bay, B. Aracil Varón, R. Mataix Azuar, P. Mendiola Oñate, E. Valero Juan & A. Villaverde Pérez (Eds.), *Con Alonso Zamora Vicente (Actas del Congreso Internacional „La lengua, la Academia, lo popular, los clásicos, los contemporáneos...“)* (pp. 725-736). Alicante: Publicaciones de la Universidad de Alicante.

González Salgado, J. A. (2009): Diez problemas de dialectología extremeña. *Revista de Estudios Extremeños*, 65, 1, 347-378.

Grupo Xálima (2018): A fala de Xálima: valverdeiru, lagarteiru, manhegu. Un tesoro luso-extremeño. *Alcántara*, 87, 31-58.

Hansen, E. (1987): Den nordiske sprogfællesskab. In P. Lilius & M. Saari (Eds.), *The Nordic Languages and Modern Linguistic 6. Proceedings of the 6th International Conference of Nordic and General Linguistics in Helsinki, August 18-22 1986* (pp. 7-20). Helsinki: Helsinki University Press.

Hargitai, E. G. (2014): *A situação da língua mirandesa – Bi- e plurilinguismo numa comunidade minoritária no Nordeste de Portugal*. Resumo de tese de doutoramento em Filologia Românica. Budapest: Eötvös Loránd University.

Haugen, E. (1953): *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Haugen, E. (1959): Planning for a standard language in modern Norway. *Anthropological Linguistics*, 1, 3, 8-21.

Haugen, E. (1972): *The ecology of language*. Stanford: Stanford University Press.

Hernández Rodríguez, J. A. (2009): La recuperación del leonés en Zamora. In J. R. Morala (Ed.), *El leonés en el siglo XXI. Un romance milenario ante el reto de su normalización* (pp. 109-115). León: Instituto castellano y leonés de la lengua.

Hricsina, J. (2015): *Vývoj portugalského jazyka*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Hudson, A. (2002): Outline of a theory of diglossia. *International Journal of the Sociology of Language*, 157, 1-48.

Jiménez Redondo, J. C. (2019): *España y Portugal en los siglos XX y XXI: geopolítica de una vecindad conflictiva*. Granada: Editorial Comares Historia.

Kaplan, R. B. & Baldauf, R. B. (1997): *Language Planning from Practice to Theory*. Bristol: Multilingual Matters.

Kavanagh, W. (2009): Se puede quitar la puerta, pero se queda el marco. Identidades, cambiantes y no cambiantes, en las fronteras europeas. In H. Cairo Carou, P. Godinho & X. Pereiro (Eds.), *Portugal e Espanha entre discursos de centro e práticas de fronteira* (pp. 155-172). Lisboa: Colibri.

Kavanagh, W. (2011): Identidades en la frontera luso-española: permanencias y transformaciones después de Schengen. *Geopolítica(s)*, 2, 1, 23-50.

Kazakova, I. E. & Shakhnazaryan, V. (2021): Trends in the transition from multilingual to monolingual space in New Zealand and Mexico. In L. Gomez Chova, A. Lopez & I. Candel Torres (Eds.), *Proceedings of EDULEARN21 Conference 5th-6th July 2021* (pp. 390-395). Valencia: IATED.

Keiser, S. H. (2009): When „speech islands“ aren't islands: Parallel independent development, drift, and minimal levels of contact for diffusion. *Diachronica*, 26, 1, 1-35.

Kroll, J. F. & Dussias, P. E. (2017): The benefits of multilingualism to the personal and professional development of residents of the US. *Foreign Language Annals*, 50, 2, 248-259.

Kroskrity, P. V. (2009): Language renewal as sites of language ideological struggle: The need for „ideological clarification“. In Reyhner, J. & Lockhard, L. (Eds.), *Indigenous Language Revitalization: Encouragement, Guidance and Lesson Learned* (pp. 71-83). Flagstaff: Northern Arizona University.

Lantto, H. (2018): New Basques and Code-Switching: Purist Tendencies, Social Pressures. In N. P. Ó Murchadha, M. Hornsby, C. Smith-Christmas & M. Moriarty (Eds.), *New Speakers of Minority Languages. Linguistic Ideologies and Practices* (pp. 165–187). London: Palgrave Macmillan.

Lapesa Melgar, R. (1942): *Historia de la lengua española*. Madrid: Biblioteca Románica Hispánica – Editorial Gredos.

Lindley Cintra, L. F. (1959): *A linguagem dos Foros do Castelo Rodrigo: contribuição para estudos do leonês e do galego-português do século XIII*. Lisboa: Centro de Estudos Filólogos.

Leite de Vasconcelos, J. (1882): *O Dialecto Mirandez*. Porto: Clavel Editores.

Leite de Vasconcelos, J. (1900): *Estudos de Philologia Mirandesa: Vol. 1*. Lisboa: Imprensa Nacional.

Leite de Vasconcelos, J. (1901): *Estudos de Philologia Mirandesa: Vol. 2*. Lisboa: Imprensa Nacional.

Leite de Vasconcelos, J. (1927): Linguagem de San Martín de Trevejo (Cáceres: Espanha). *Revista Lusitania*, 25, 247-259.

Lewis, M. P. & Simons, G. F. (2010): Assessing endargement: Expanding Fishman's GIDS. *Revue roumaine de linguistique*, 55, 2, 103-120.

Llamazares, J. (2019): *Trás-os-Montes, un viaje portugués*. Barcelona: Penguin Random House Grupo Editoria.

Lois González, R. C. & Carballo Lomba, A. (2015): La frontera hispano-lusa en la actualidad: una visión geográfica. *Revista de Historiografía*, 23, 191-214.

Lourenço, C. (2000): *Ladoeiro: um falar (a)típico*. Coimbra: A Mar Arte.

Macnamara, J. (1967): The bilingual's linguistic performance – a psychological overview. *Journal of Social Issues*, 23, 2, 58-77.

Magalhães Basto, A. de (1923): *A fronteira hispano-portuguesa, ensaio de geografia e política*. Coimbra: Imprensa da Universidade.

Manso Flores, A. A. & Gil Condé, V. (2022): El influjo del castellano como lengua techo en la Fala del Xálima (Cáceres). *Caracol (Contacto de lenguas, minorías y políticas lingüísticas en el ámbito hispánico)*, 24, 230-259.

Martín, J. L. (2003): La tierra de las „contienidas“, notas sobre la evolución de la raya meridional en la Edad Media. *Norba. Revista de Historia*, 16, 1, 277-293.

- Martín Galindo, J. L. (1993): Apuntes socio-históricos y lingüísticos sobre a Fala de Xálima. *Alcántara*, 30, 123-147.
- Martín Viso, I. (2002): La formación de la frontera con Portugal y su impacto en Occidente Zamorano (Siglos XII – XIII). *Studia Zamorensia*, 6, 49-74.
- Martins, C. S. (2016): Is Mirandese a poor second? – Portuguese linguistic heritage, Será l mirandés l pariente probezainas? – Farienda de la lhéngua en Pertual. In E. Silva, C. Pais, L. S. Pais (Eds.), *Teaching Crossroads – 9th Erasmus Week* (pp. 39-60). Bragança: Instituto Politécnico de Bragança.
- Maurud, Ø. (1976): *Nabospråkförståelse i Skandinavia*. Stockholm: Nordiska rådet.
- Medina García, E. (2006a): *Contrabando en la frontera de Portugal: orígenes, estructuras, conflicto y cambio social*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, Servicio de Publicaciones.
- Medina García, E. (2006b): Orígenes históricos y ambigüedad de la frontera hispano-lusa (La Raya). *Revista de estudios extremeños*, 62, 2, 713-723.
- Meirinhos, A., Aguiar, A. R., Salvado, J. (2017): Turismo e identidade cultural: Os pendões mirandeses. *Revista Portuguesa de Estudos Regionais*, 45, 93-111.
- Menéndez Pidal, R. (1906/2006): *El dialecto leonés*. Trabajo del Camino: El Búho Viajero.
- Menéndez Pidal, R. (1969): Dos problemas relativos a los romances ibéricos. In M. Alvar (Ed.), *Enciclopedia lingüística hispánica 1* (pp. 29-138). Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Merlan, A. (2009): *El mirandés: situación sociolingüística de una lengua minoritaria en la zona fronteriza portugués-española*. Oviedo: Academia Llingua Asturiana.
- Mondéjar, J. (1985): El español, el español meridional y la Constitución de 1978. *Revista de Filología Románica*, 3, 47-68.
- Monteagudo, H. (2005): Do uso á norma, da norma ao uso. Variación sociolingüística e estandarización do idioma galego. In Álvarez, R. & Monteagudo, H. (Eds.), *Norma lingüística e variación. Unha perspectiva desde o galego* (pp. 377-436). Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega
- Monteagudo, H (2017): *Historia social da lingua galega*. Santiago de Compostela: Editorial Galaxia S.A.

Montenegro Valentín, J. (2010): La crisis sucesoria en la postrimerías del reinado de Alfonso VI de León y Castilla: el partido borgoñón. *Estudios de historia de España*, 12, 2, 369-388.

Montero Curiel, P. (2006): *El extremeño*. Madrid: Arco/Libros, S.L.

Mora, J. & Castanho, R. A. (2020): *Eurociudades ibéricas como botones transfronterizos*. [cit. online 12.8.2020]: <https://www.hoy.es/extremadura/eurociudades-ibericas-botones-20200518213535-nt.html?ref=https://www.hoy.es/extremadura/eurociudades-ibericas-botones-20200518213535-nt.html>.

Mourinho, A. M. (1987): A língua mirandesa como vector cultural do nordeste português. *Actas das I.as Jornadas de Cultura e Língua Mirandesa* (pp. 75-87). Miranda do Douro: Câmara Municipal de Miranda do Douro.

Mrva, J. (2017): *Pasivní bilingvismus v rámci Iberského poloostrova*. Diplomová práce. Praha. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Mrva, J. (2018): Passive bilingualism in the Iberian Peninsula. *Revista Colombiana de Educación*, 75, 215-242.

Mrva, J. (2020): Multilingüismo receptivo en la Península Ibérica desde la perspectiva actual. *Études Romanes de Brno*, 41, 1, 25-39.

Mrva, J. (2021): Vertikalismus na španělsko-portugalském pomezí. *Časopis pro moderní filologii*, 103, 1, 74-87.

Mrva, J. & Čermák, P. (2023): Galicijština. In P. Čermák, A. Kořátková, T. Buchtele & J. Mrva, *Jazyková situace v současném Španělsku* (pp. 166-205). Praha: Karolinum.

Navas Sánchez-Eles, M. V. (2020): Aproximación a los estudios de la frontera hispano-portuguesa. *Études Romanes de Brno*, 41, 1, 41-60.

Nekvapil, J. (2010): O historii, teorii a modelech jazykového plánování. *Slovo a slovesnost*, 77, 1, 53-74.

Neústupný, J. V. (2006): Sociolinguistic aspects of social modernization. In U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier & P. Trudgill (Eds.), *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society: Volume 3* (pp. 2209-2223). Berlin – New York: de Gruyter.

Ó Murchadha, N. P., Hornsby, M., Smith-Christmas, C. & Moriarty, M. (2018): New speakers, familiar concept? In N. P. Ó Murchadha, M. Hornsby, C. Smith-Christmas & M. Moriarty (Eds.), *New Speakers of Minority Languages. Linguistic Ideologies and Practices* (pp. 1-22). London: Palgrave Macmillan.

O'Rourke, K., Pujolar, J. & Ramallo F. (2015): New speakers of minority languages: The challenging opportunity – foreword. *International Journal of the Sociology of Language*, 231, 1-20.

O'Rourke, K. & Ramallo F. (2011): The native-non-native dichotomy in minority language contexts: Comparisons between Irish and Galician. *Language Problems and Language Planning*, 35, 2, 139-159.

O'Rourke, K. & Ramallo F. (2013): Competing ideologies of linguistic authority amongst new speakers in contemporary Galicia. *Language in Society*, 42, 3, 1-19.

Ohlsson, S. Ö. (1979): *Nordisk radio och television via satellit. Kultur och programpolitisk delrapport. Bilaga 6: Nordisk språkförståelse – igår, idag, imorgon*. Stockholm: Nordiska Ministerrådet.

Paasi, A. (1991): Deconstructing regions: Notes on the scales of spatial life. *Environment and planning*, 23, 239-256.

Pauwels, A. (1986): Diglossia, immigrant dialects and language maintenance in Australia: the case of Limburgs and Swabian. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 7, 13-30.

Piccoli, L. (2011): The European union and minority languages: Evolution, achievements and contradictions in the light of the Treaty of Lisbon. *Interdisciplinary Political Studies*, 1, 20-30.

Pieris, R. (1951): Bilingualism and cultural marginality. *British Journal of Sociology*, 2, 328-339.

Quijada González, D. (2018): La pervivencia del léxico asturleonés en Montehermoso y norte de Extremadura. In Asociación Cultural Coloquios Históricos de Extremadura, *XLVII oloquios Históricos de Extremadura. Dedicados a la Universidad de Salamanca, en el VIII centenario de su fundación (2018) y a su influencia cultural con Extremadura* (pp. 451-474). Salamanca: Universidad de Salamanca

Ramlan, J. K. (2018): Language standardization in general point of view. *Budapest International Research and Critics Institute Journal (BIRCI-Journal)*, 1, 27-33.

Rehbein, J., ten Thije J. D. & Verschik, A. (2012): Lingua Receptiva (LaRa) – remarks on the quintessence of receptive multilingualism. *International Journal of Bilingualism*, 16, 3, 248-264.

Ricento, T. (2000): Historical and theoretical perspectives in language policy and planning. *Journal of Sociolinguistics*, 4, 196-213.

Rindel-Schjerve, R. & Vetter, E. (2007): Linguistic diversity in Habsburg Austria as a model for modern European language policy. In J. D. ten Thije & L. Zeevaert (Eds.), *Receptive Multilingualism: Linguistic Analyses, Language Policies, and Didactic Concepts* (pp. 49-72). Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co.

Rodríguez Alonso, M. (2004): Lengua y literatura gallegas. In J. A. Ysern i Lagarda, R. Hernández Caballer, J. Furio Vaya, M. Rodríguez Alonso & P. Urquizu Sarasua. *Introducción a las lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca* (pp. 309-559). Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.

Rodrigues Santana, M. O. (2007): Antonio Maria Mourinho: em busca de uma cultura e de uma língua esquecidas (o mirandês). In J. R. Morala (Ed.), *Ramón Menéndez Pidal y El dialecto leonés (1906 – 2006)* (pp. 259-294). León: Instituto castellano y leonés de la lengua.

Romero Portilla, P. (2015): Fronteras del aire. Portugal, León y Castilla en el siglo XIII. *Cuadernos de estudios gallegos*, 62, 128, 47-81.

Salgado Fuentes, C. J. (2015): *La evolución de la identidad regional en los territorios del antiguo Reino de León (Salamanca, Zamora, León)*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Salmons, J. (2005): The role of community and regional structure in language shift. In L. Hönnighausen, M. Frey, J. Peacock & N. Steiner (Eds.), *Regionalism in the Age of Globalism: Concepts of Regionalism* (pp. 129-138). Madison: Center for the Study of Upper Midwestern Cultures.

Salvador Plans, A. (1987): *El habla en Extremadura*. Mérida: ERE.

Sánchez Fernández, M. J. (2006): O português raiano. Exemplo: o de Olivença. In J. F. Fernández & G. Redondo (Eds.), *Llengües ignorades* (pp. 67-83). Vic/Terrassa: Emboscali/Amics de les Arts i Joventuts Musicals.

Santos, M. J. M. (1967): *Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes*. Tese de doutoramento. Coimbra: Universidade de Coimbra.

Schmenk, B., Breidbach, S. & Küster, L. (Eds.) (2018): *Sloganzation in language education discourse. Conceptual thinking in the age of academic marketization*. Clevedon: Multilingual Matters.

Schüppert, A. & Gooskens, C. (2012). The role of extra-linguistic factors in receptive bilingualism: Evidence from Danish and Swedish pre-schoolers. *International Journal of Bilingualism*, 16, 3, 332–347.

Simão, T. (2015): *O falar de Marvão – Património Imaterial Raiano*. Tese de Doutoramento. Évora: Universidade de Évora.

Simão, T. (2020): O falar raiano de Marvão / Valencia de Alcántara – uma variedade linguística em perigo. *Études Romanes de Brno*, 41, 1, 61-86.

Sherman, T. (2013): O jazycích v roli lingua franca (se zvláštním zřetelem k angličtině). *Časopis pro moderní filologii*, 95, 2, 129-140.

Skutnabb-Kangas, T. (1981): *Bilingualism or not: the Education of Minorities*. Clevedon: Multilingual Matters.

Sljetsjøe, L. (1967): La position du mirandais. *Studia Neophilologica*, 39, 150-173.

Sloboda, M. & Nábělková, M. (2013): Receptive multilingualism in „monolingual“ media: Managing the presence of Slovak on Czech websites. *International Journal of Multilingualism*, 10, 2, 196-213.

Soñora Abuín, A., Paredes Cajo, R., Portela Parceró, M. & Sartal Lourenzo, A. (1996): Aproximación sociolingüística ó Val do Ríu Ellas (Cáceres). Estudio dos usos e actitudes lingüísticas. In J. M. Carrasco González & A. Viudas Camarasa (Eds.), *Actas del Congreso Internacional Luso-Español de Lengua y Cultura en la Frontera (Cáceres, 1 a 3 de diciembre de 1994), vol. I* (pp. 407-414). Cáceres: Universidad de Extremadura.

Souto Cabo, J. A. (2008): *Documentos galego-portugueses dos séculos XII e XIII (1139-1270)*. A Coruña: Revista Galega de Filoloxía.

Spolsky, B. (2018): Language policy: From planning to management. In CHUA Siew Kheng, C. (Eds.), *Un(intended) Language Planning in a Globalising World: Multiple Levels of Players at work* (pp. 300-308). Warsaw: De Gruyter Open Poland.

Svobodová, P. (2015): Mirandês, a língua na Terra de Miranda e a sua influência na cultura local. In P. Svobodová (Ed.), *Manifestações de diversidade cultural na área da música, literatura, teatro e língua* (pp. 69-92). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Svobodová, P. (2016): Olivença, filha da Espanha e neta de Portugal. *Romanica Olomucensia*, 28, 1, 93-105.

Tauli, V. (1968): *Introduction to a Theory of Language Planning*. Uppsala: Uppsala Universitet.

ten Thije, J. D. (2003). The transition from misunderstanding to understanding in intercultural communication. In L. Komlósi, P. Houtlosser & M. Leezenberg (Eds.), *Communication and culture. Argumentative, cognitive and linguistic perspectives* (pp. 197–213). Amsterdam: SicSac – International Centre for the Study of Argumentation.

Torkington, K. (2009): Exploring the linguistic landscape: the case of the „golden triangle“ in the Algarve, Portugal. In S. Disney, B. Forchtner, W. Ibrahim & N. Miller (Eds.), *Papers from the Lancaster University Postgraduate Conference in*

Linguistics and Language Training, Vol. 3: Papers from LAEL PG 2008 (pp. 122-145). Lancaster: Lancaster University Press.

Torre Gómez, H. de la (1982): Portugal, un nacionalismo antiespañol. *Revista de Occidente*, 17, 86-93.

Trillo, J. M. & Paül, V. (2014): The oldest boundary in Europe? A critical approach to the Spanish-Portuguese border: The raia between Galicia and Portugal. *Geopolitics*, 19, 1, 161-181.

Uhlmann, U. B. (1991): *Språkmöten och möttespråk i Norden*. Oslo: Nordisk språksekretariat.

Uhlmann, U. B. (1994): *Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet.

Urla, J. (1993): Cultural politics in an age of statistics: numbers, nations, and the making of Basque identity. *American Ethnologist*, 20, 4, 818-843.

Urry, J. (1992): The Tourist Gaze Revisited. *American Behavioral Scientist*, 36, 2, 172-186.

Valeš, M. (2017a): *Proposta da ortografía de A Fala: valverdeñu, lagarteiru, mañegu*. Valverde de Fresno: Asociación Cultural A Nosa Fala.

Valeš, M. (2017b): Community-driven revitalization of A Fala: Experience with the orthography project. In N. Ostler, V. Ferreira & C. Moseley (Eds.), *FEL XXI Communities in Control: Learning Tools and Strategies for Multilingual Endangered Language Communities. Proceedings of the 21st FEL Conference, 19-21 October 2017* (pp. 59-64). Hungerford: Foundation for Endangered Languages.

Velčovský, V. (2011): Typologie jazykové politiky (s příklady z historie existence češtiny ve vícejazyčném státě). *Język, Komunikacja, Informacja*, 6, 15-22.

Verdelho, T. (1993): Falares asturo-leoneses em território português. *Lletres Asturianas*, 50, 7-25.

Vikør, L. F. (2001): *The Nordic Languages – Their Status and Interrelations*. Oslo: Novus Press.

Warren, R. L. (1978): *The community in America*. Chicago: Rand-McNally.

Wei, L. (2010): Dimensions of bilingualism. In Wei, L. (Ed.), *The Bilingualism Reader* (pp. 3-5). New York: Routledge.

Williams, G. (2007): Reversing language shift – a sociological visit. In J. Darquennes (Ed.), *Contact linguistics and language minorities* (pp. 161-177). St. Augustin: Asgard.

Wright, S. (2012): Language policy, the nation and nationalism. In B. Spolsky (Ed.), *The Cambridge Handbook of Language Policy* (pp. 59-79). Cambridge: Cambridge University Press.

Zamora Vicente, A. (1969/1974): *Dialectología española*. Madrid: Editorial Gredos.